

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
BALKAN ÜLKELERİNİN AVRUPA
BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYONU:
ROMANYA VE BULGARİSTAN ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Melih ALTINAY

200002040

İstanbul, Temmuz, 2019

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
BALKAN ÜLKELERİNİN AVRUPA
BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYONU: ROMANYA VE
BULGARİSTAN ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Melih ALTINAY

200002040

Danışman: Prof. Dr. Oya DAĞLAR MACAR

İstanbul, Temmuz, 2019



T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans programı öğrencisi Melih Altınay

Savaş sonrası dönemde Balkan ülkelerinin AB'ye entegrasyonu
Romanya ve Bulgaristan örneği başlıklı tez çalışması,

Enstitümüz Yönetim Kurulu 31.05.2019 tarih ve 2019 / 495 / 01 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

UNVANI, ADI SOYADI

İMZA

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Oya Dağlı Macar

JÜRİ ÜYESİ

Doç. Dr. Ahmet Emre Altın

JÜRİ ÜYESİ

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yavuz ASAC

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

Öz

Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğunda yer alan Romanya ve Bulgaristan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkileri ve AB'ye entegrasyon sürecinde geçtikleri aşamalar analiz edilmiştir. İlk bölümde uluslararası ilişkiler alanında entegrasyonu açıklayan teoriler hakkında bilgi verilmiş ve çalışmanın konusu var olan teoriler üzerinden incelenmiştir. İkinci bölümde Birleşik Avrupa fikirlerinin doğuşundan günümüzdeki AB'nin kuruluşuna kadar olan süreç anlatılmıştır. Aynı bölümde AB'nin alt birimleri, bunların görevleri ve genişleme aşamasında üstlendikleri roller hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkan coğrafyasındaki genel siyasi durumun yanı sıra Romanya ve Bulgaristan'ın iç ve dış siyasetteki gündemlerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde iki tam üyelik hakkı kazandıkları 2007 yılına gelene kadar AB ile olan ilişkileri, yaşanan diplomatik süreç hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra ülkelerin AB üyelik kriterleri doğrultusunda siyasi ve ekonomik alanlarda hayata geçirdikleri reformlar Avrupa Komisyonu raporları üzerinden incelenmiştir. Sonuç kısmında ülkelerin süreç içerisinde AB'ye üyelik için gerekli kriterleri ne derece yerine getirebildikleri ve bu ülkelerin entegrasyonu üzerinden AB'nin üyelik konusundaki öncelikleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Avrupa Birliği, Bulgaristan, Romanya.

Abstract

In this study, the relations of Romania and Bulgaria located in Eastern Bloc with European Union (EU) after the disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the end of the Cold War as well as the stages of EU integration process of these countries were analyzed. In the first chapter, information about theories explaining the integration in the field of international relations was provided and the subject of the study was examined through existing theories. In the second chapter, the process from emergence of united Europe ideas until the establishment of the current EU was explained. In the same chapter, the information regarding the subunits of EU, their duties and roles undertaken during the enlargement process was given. In the third chapter, the general political situation in the Balkan region in the post-Cold War period as well as the agendas of Romania and Bulgaria in domestic and foreign politics were mentioned. In the fourth chapter, the relations with the EU and the diplomatic process that took place until 2007, when they were granted two full membership rights, were given. Furthermore, the reforms implemented by the countries in the political and economic fields in line with the EU membership criteria were examined through the reports of the European Commission. In conclusion, what extent the countries can fulfill the required criteria for EU membership in the process and EU's priorities for membership through the integration of these countries were analyzed.

Key words: *Balkans, European Union, Bulgaria, Romania.*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Tezin Konusu	2
Tezin Problematiği	2
Literatür Özeti	4
1. BÖLÜM: AVRUPA ENTEGRASYONUNU AÇIKLAYAN TEORİLER ..	6
1.1. İşlevselcilik (Fonsiyonalizm)	6
1.2. Yeni İşlevselci (Neofonsiyonalizm)	7
1.3. Liberal Hükümetlerarasıcılık.....	8
1.4. Yeni Kurumsalcılık	10
1.6. Entegrasyon Teorileri ve AB Genişlemesi	11
2. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KURULUŞ SÜRECİ VE YAPISI	16
2.1. Avrupa Bütünleşmesinin Tarihsel Arka Planı	16
2.1.1. Avrupa’da Birlik Fikirlerinin Doğuşu	16
2.1.2. Schuman Bildirisi ve AKÇT’nin Kuruluşu	18
2.1.3. Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu	21
2.1.4. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	23
2.2. Avrupa Birliği’nin Kuruluşu	25
2.3. Avrupa Birliğinde Genişleme ve Üye Kabulü.....	26
2.3.1. Avrupa Birliği Kurumları ve Genişleme Sürecindeki Rollerini	29
3. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN VE ROMANYA	34
3.1. Soğuk Savaştan Sonra Balkanlardaki Genel Durum	34
3.2. Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan	35
3.3. Soğuk Savaş Sonrası Romanya	42
4. BÖLÜM: BULGARİSTAN VE ROMANYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ENTEGRASYONU	47
4.1. Soğuk Savaş Sonrası AB’nin Dış Politika Hamleleri.....	47
4.2. Bulgaristan’ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci.....	49
4.3. Bulgaristan’ın Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçirdiği Reformlar	52
4.3.1. Ekonomik Reformlar	52
4.3.2. Siyasi Reformlar	55
4.4. Romanya’nın Avrupa Birliği Üyelik Süreci.....	59

4.5. Romanya'nın Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçirdiği Reformlar.....	61
4.5.1. Ekonomik Reformlar	61
4.5.2. Siyasi Reformlar	66
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	73

Kısaltmalar

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABAD:	Avrupa Birliği Adalet Divanı
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKP:	Avrupa Komşuluk Politikası
DGB:	Demokratik Güçler Birliği
MDA:	Merkez ve Doğu Avrupa
NATO:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODPG:	Ortak Dış Politika ve Güvenlik
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UCK:	Ulusal Kurtuluş Cephesi
YFHK:	Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti

GİRİŞ

1990'lı yılların başında uluslararası sistemde siyasi dengeler açısından önemli bir kırılma yaşandı. O döneme kadar yaklaşık elli yıldan beri devam etmekte olan iki kutuplu sistem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla sona ermiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve SSCB arasındaki "Soğuk Savaş" ortamını da sona erdiren bu olayla birlikte farklı ittifakların önü açılmış ve devletler dış politikada yeni stratejilere yönelmeye başlamıştır. Aynı dönemde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (YFHK)'nin da dağılmasıyla beraber birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde SSCB ve YFHK'nin ardılı olan birçok devlet bağımsızlığını yeniden kazanmıştır. Söz konusu devletler açısından değişim sadece bağımsızlıklarını kazanmaları değildir. Aynı zamanda iki kutuplu sistemde sosyalist iktidarlar tarafından yönetilen bu devletlerin her birinde zamanla rejim değişiklikleri söz konusu olmuş ve demokratik yönetimlere geçiş süreçleri yaşanmıştır.

Doğu Bloğunun dağılması ve bu blok içerisindeki ülkelerdeki bağımsızlık ve demokratikleşme hareketleri iki kutuplu sistemin diğer tarafında yer alan Batı Bloğu ülkeleri (ABD ve Batı Avrupa Ülkeleri) için yeni etki alanları ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve siyasal açıdan ayakta kalabilmek için uluslararası sisteme entegre olmak zorunda olan eski Doğu Bloğu ülkeleri için de ABD ve Batı Avrupa ülkeleri potansiyel bir müttefik halini almıştır.

Soğuk Savaşın bitişi ve Doğu Bloku ülkelerinin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB denetiminden kurtulmaları Avrupa Topluluğunu yeni hamleler yapmaya yöneltti. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin (AB) günümüzdeki yapısı oluşturuldu. Aynı dönemde Kopenhag Kriterleri olarak bilinen ve aday ülkelere istenen şartların yer aldığı mevzuat düzenlendi. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin de AB'ye üyelik için bu kriterleri zaman içerisinde yerine getirmesi gerekmektedir.

Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusu Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye entegrasyon sürecidir. Romanya ve Bulgaristan'ın üyelik sürecinde Avrupa Birliği ile olan müzakereleri, bu süreçte ülkelerin üyelik için istenen koşulları sağlamak amacıyla yaptıkları ülke içi düzenlemeler ve bunların başarı oranı tez kapsamında incelenecek konulardır.

Avrupa'da siyasal açıdan bir ittifak ve bu amaçla kurulacak bir örgüt üzerine yapılan çalışmalar uzun bir geçmişe dayanmaktadır. 1950'li yıllardan itibaren bu konudaki denemeler de nihayet başarılı sonuçlar alınmaya başlandı ve çeşitli alanlarda başlayan örgütlenmeler günümüzdeki haliyle AB'nin oluşmasına kadar geldi. Avrupa 'da birlik hareketlerinin somut olarak hayata geçmesiyle birlikte Birliğin yapısını işlevini inceleyen çalışmalar ağırlık kazandı. 1973 yılından itibaren dönem dönem katılan yeni üyelerle Birliğin sınırları genişledi ve bu da AB üzerine yapılan çalışmalarda bir inceleme konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde aday devletlerin AB'ye entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle orta Avrupa ve eski Yugoslavya ülkelerini örnekleri üzerinden konu incelenmektedir. Romanya ve Bulgaristan'ın AB entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı kalması konu seçiminde etkili olmuştur. AB'nin tam üyelik hakkı verdiği ülkeler arasında Romanya ve Bulgaristan bu konudaki yeterlilikleri açısından en çok tartışılan iki ülkedir. Bu sebeple bu ülkelerin neden ve nasıl AB'ye kabul edildiğini anlamak Birliğin günümüzdeki yapısı misyonu ve amaçları ile ilgili önemli referanslar elde edilmesini sağlayabilir.. Ayrıca uzun yıllar sosyalist rejimlerle yönetilen iki ülkenin, üyelik kriterlerinde hem ekonomik hem de siyasal olarak liberal yapı oluşturulması şartı bulunan AB'ye kısa denebilecek bir sürede ve tartışmalı bir şekilde üye yapılması konuyu önemli kılmaktadır.

Tezin Problematiği

Bu tezin temel sorusu Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye neden üye yapıldığıdır. Bu bağlamda her iki ülkenin AB adaylık süreci ve bu süreçte hangi aşamalardan geçtikleri incelenecektir. Süreç sonunda AB kriterlerine uygun bir seviyeye gelip gelmedikleri ve AB'nin bu iki ülkeye üyelik hakkı vermesinin asıl sebebini analiz etmek ve ortaya

koymak çalışmanın amaçlarından biridir. Bu iki ülkenin entegrasyonu üzerinden AB'nin genişleme ile ilgili tercihlerinde teknik konular ve aday ülkelerin üyelik kriterleri çerçevesindeki yeterlilikleri mi yoksa politik normlar ya da sosyolojik benzerliklerin mi daha etkili olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Giriş bölümünde tezin konusu başlığı altında konunun önemi, kapsamı ve bu konunun seçilmesindeki amaca değinilmiştir. Ayrıca çalışmada hangi sorulara cevap arandığı ve bölümlerin içeriği özetlenmiştir. Bu bölümde son olarak çalışmada kullanılan temel kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde bugüne kadar Avrupa entegrasyonunu açıklamak için kullanılan entegrasyon teorilerinin neler olduğu ve her birinin konuya getirdikleri açıklamalar anlatılmıştır. Sonrasında Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye entegrasyonları bu teoriler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde AB'nin kuruluş süreci yapısı ve bütünleşmeye katılacak olan ülkelere beklentilerinin neler olduğu incelenecek, bu bağlamda AB'nin kuruluş amacının ne olduğu ve hangi prensipler üzerine inşa edilmiş bir yapı olduğu sorusuna yanıt aranacaktır. Bu amaçla ilk olarak Avrupa'da bütünleşmenin felsefi arka planına değinilecektir. Ardından günümüzdeki haliyle Avrupa Birliği'nin kuruluşuna kadar olan tarihsel süreç ve bu süreçte Avrupa bütünleşmesi için somut girişimler incelenecektir. Bu bölümde son olarak Avrupa Birliği'nin yeni üye kabulünde aday ülkelere talep ettiği şartlar ve müzakere süreçlerinde AB organlarının rollerinden kısaca bahsedilecektir.

Bunu takip eden üçüncü bölümde çalışmanın örnekleme olan Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemdeki genel siyasi durumları incelenecektir. Uzun süren sosyalist rejimlerin yıkılmasından sonra bu iki ülkenin AB üyelik kriterleri karşısında hangi noktada olduklarını anlamak ve son bölüm için bir temel oluşturulmuştur.

Son bölüm olan dördüncü bölümde ilk olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği'nin ortak dış politika stratejisi ve bu amaçla yaptığı hamlelere değinilecektir. Bu bölümde ayrıca Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ile ilk temaslarının başladığı dönemden, tam üyeliklerinin gerçekleştiği döneme kadar olan süreçte Avrupa Birliği ile olan ilişkileri, ilişkilerin geliştirilmesi için atılan somut adımlar ve

yapılan anlaşmalar kronolojik olarak bahsedilecektir. Bu bölümde son olarak her iki ülkenin müzakere süreçlerinde Avrupa Birliği uyum yasaları doğrultusunda siyasi ve ekonomik alanda hayata geçirdikleri reformlar ağırlıklı olarak Avrupa Birliği Komisyon Raporları üzerinden incelenecektir. Sonuç olarak bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın temel sorusu olan ülkelerin AB'ye üyeliğine kabul edilmesinin temel sebepleri üzerine bir analiz yapılması amaçlanmaktadır.

Literatür Özeti

Bu bölümde literatürde daha önce yazılmış, çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olan ve tezin yazımında da faydalanılan temel kaynakların kısa birer özeti yapılmıştır.

İbrahim KAMİL (der.), Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar, (2017). Soğuk Savaş sonrası Balkan coğrafyasındaki genel siyasi durumu özetleyen bu çalışma derleme olarak dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Soğuk Savaş sırasında bu coğrafyadaki durum anlatılmıştır. İkinci bölümde dağılan Yugoslavya Devleti sonrasında ortaya çıkan devletlerin kuruluş ve ortaya çıkma aşamalarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde Yugoslavya dışında kalan ve bu çalışmanın da konusu olan Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye gibi devletler konu alınmıştır. Son olarak da ABD, Rusya gibi başat devletler ve BM, AB ve NATO gibi aktörlerin söz konusu dönemde Balkanlara yönelik politikaları incelenmiştir.

Uğur ÖZGÖKER ve Ferhat BATI (der.), AB'nin Doğu Sınırı Balkanlar (2016). Çalışmada AB'nin kurulmasına yönelik tarihsel fikirlere, entegrasyon süreçlerine, AB genişleme dalgalarına, Yugoslavya'nın dağılma sürecine, Dayton Barış Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar ile ekonomik, siyasi ve hukuki ilişkilerine sırasıyla değinilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği genişleme politikası çerçevesinde bulunan Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya gibi devletlerin AB'ye üyelik sürecinde geçirdikleri ekonomik, siyasi ve hukuki süreçler AB Komisyon raporları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Murat Necip ARMAN ve Nazif MANDACI (der.), Çağdaş Balkan Siyaseti, (2012). Soğuk Savaş sonrası Balkanlar coğrafyasında siyasi sosyal ve ekonomik koşulların sürekli değiştiği dinamik bir süreç yaşanmaktadır. Kitapta bu dinamizmi ardında yatan

nedenler ve bu sürecin nasıl gerekleŖtiđi analiz edilmiŖtir. Türkçe literatürde Balkanlar ile ilgili yapılan alıŖmaların genellikle güncel sorunları kapsaması, konuyu tarihsel açıdan ele alan bu kitabın hazırlanmasının temel amacıdır.

Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, (der), Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar geniŖlemesi: AB36 mümkün mü? (2015). Kitapta AB yesi ülkelerin üyeliğe kabul edilme sürecindeki yolculukları incelenmiŖtir. Bu bağlamda 2004'ten itibaren farklı bir geniŖleme pratiği içine giren AB'yi anlamak ve geleceğe yönelik analizler yapmak amalanmıŖtır. alıŖmada 2004, 2007 ve 2013 geniŖlemelerinde birliğe dahil olan ülkeler ile 2015 itibariyle AB'ye aday ve potansiyel aday ülkeler ele alınmıŖtır.

Birgül DemirtaŖ CoŖkun, Balkan Diplomasisi, (2007), alıŖma son on yılda Balkan lkeleri diplomasilerine toplu halde bakmayı ve de deđiŖim-dnŖm yıllarını Balkanlar açısından özetlemeyi amaçlamaktadır. Kitapta tüm Balkan lkelerinin dıŖ politikaları ayrı ayrı ele alınmıŖ, diğer yandan  önemli küresel gücün - ABD, Rusya Federasyonu ve AB - Balkan siyasetlerine de yer verilmiŖtir.

1.BÖLÜM: AVRUPA ENTEGRASYONUNU AÇIKLAYAN TEORİLER

1.1. İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)

Fonksiyonalizm kavramı çağdaş anlamda entegrasyon teorisiyle ilgilenenlerin hareket noktasını oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanan David Mitary'nin "A Working Peace System" adlı eseri ile fonksiyonalizm yankı bulmaya başlamıştır.

Mitary'ye göre, dünyadaki savaşların temel nedeni ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklardır. Ulus - devlet yapılanması ve milliyetçilik olgusu savaşı körüklemektedir. Uluslararası ticaretin artmasıyla refah düzeyinin yükselmesi rasyonel bir varlık olan insanı uluslararası işbirliğine yöneltecek ve uluslararası örgütler ortaya çıkacaktır.¹

Entegrasyon konusunda kendisinden sonra gelen teorisyenlere ilham kaynağı olan Mitary'ye göre gelişen ve giderek daha kompleks hale gelen hükümet sistemleri zamanla politikanın alanı dışında olan birçok teknik konuyla da ilgilenmek durumunda kalacaktır. Bu teknik konuların giderek önem kazanması uluslararası işbirliğini zorunlu hale getirecek ve bu konularda uzmanlaşmış teknokratların görev aldığı fonksiyonel uluslararası işbirliği örgütlerine ihtiyaç duyulacaktır. Mitary'nin dallanma (ramification) adını verdiği doktrinine göre belli bir alanda başlayan fonksiyonel işbirliği zamanla diğer alanlarda da benzer örgütlerin oluşmasına da yol açacaktır.² Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)' nun sınırlı alanlardaki işbirliği için kurulan örgütlenmeler olup, daha geniş alanda bir örgütlenme olan Avrupa Birliği'nin temellerini atması dallanma teorisinin somut örneği olarak gösterilebilir.

Savaşın insan doğasının kötü olmasından kaynaklı olduğunu savunan realizmin aksine, fonksiyonalistler savaşın insan topluluklarının bir arada yaşamasının nesnel ürünü olduğu varsayımını yapmaktadır. Fonksiyonalistlere göre savaşların

¹Merve İrem Yapıcı, Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Önemi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.9, S.3, 2007, ss. 130 – 156.

²Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2013, s.344.

yaşanmasında liderlerin irrasyonel politikalarının etkisi vardır. Bu durumun önüne geçilmesi için global bir kurumsal sistem oluşturulması gerekmektedir. Bunun temellerinin oluşturulması için de öncelikle daha dar alanlarda işbirliğini sağlayan örgütler oluşturulmalıdır.³

Fonksiyonalist yaklaşıma göre uluslararası örgütlerin kurulmasıyla birlikte bireylerin bağlılığı devletler yerine bu örgütlere yönelecek, böylece uluslararası sorunların yaşanma ihtimali azalacaktır. Mitary devletlerin temel amacının toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve refah düzeyini yükseltmek olduğunu savunmuş, politikaları ideolojilerle değil rasyonel ve teknokrat yöntemlerle şekillenmesi gerektiği görüşünü ortaya koymuştur.⁴

1.2.Yeni İşlevselci (Neofonksiyonalizm)

Neofonksiyonalizm Mitary'nin çalışmasında ortaya attığı yaklaşımların bir kısmını kabul etmekle birlikte eksik ve eleştirilen kısımlarına yeni yorumlar getirerek uluslararası entegrasyonu açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda fonksiyonalizmin devamı olarak nitelendirilmektedir. Bu teorinin başlıca temsilcileri Ernst Haas, Joseph Nye, Philip Schmitter ve Amitai Etzioni olarak sıralanabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bu yaklaşım Avrupa'da bir bütünleşme hareketini hayata geçirmek üzerine yoğunlaşan elitlerin bu çabalarına bir kurumsal altyapıya dayandırmak amacıyla ileri sürdükleri bir teoridir. Neofonksiyonalizme göre entegrasyonu tetikleyen en önemli etken taraflar arasında ortak çıkarların var olmasıdır. Örneğin AKÇT kurulurken Birleşik Avrupa amacı ya da Fransız Alman barışı gibi idealist amaçlar değil ortak çıkarlar dikkate alınmıştır. Bu pragmatizm temelli yaklaşımı ile nofonksiyonalizm, fonksiyonalizm ve federalizmden ayrılmaktadır.⁵

³Yapıcı, a.g.e.,s.139.

⁴Elif Toprak, "Fonksiyonalizm", içinde **Uluslararası İlişkiler Kuramları 2**, der., Tayyar Arı, Eskişehir, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset, Ocak, 2013, ss.4.

⁵Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C.1, S.1, Bahar 2004, s. 1-32.

Neofonksiyonalizmi fonksiyonalizmden ayıran temel özelliklerden biri de küresel değil bölgesel entegrasyonu konu edinmesidir. Bu sebeple neofonksiyonalist teorilerin temel ilgi alanı AB süreci olmuştur. Fonksiyonalizmdeki “dallanma” kavramını neofonksiyonalistler “spill – over” kavramıyla ifade etmişler, belli bir alanda başlayan entegrasyonun diğer alanlara da yayılacağını ve bunun iktisadi alanla sınırlı kalmayarak siyasi alanda da gerçekleşeceğini öne sürmüşlerdir.⁶

Mitery’nin uluslararası örgütlerin kuruluşuna ön ayak olan çalışmalarında teknik konular üzerinden entegrasyonun sağlanması hedeflenirken, politik konular dışarıda tutulmuştu. Ernst Haas öncülüğünde gelişen neofonksiyonalist kuram ise politikayı yeniden merkeze koymuştur. Neofonksiyonalistler Mitery’nin kendilerine düşünsel bir yol açtığını kabul etmekle birlikte teknik konuların politikadan ayrılabilceğini reddetmişlerdir. Haas’a göre ekonomi, sağlık, telekomünikasyon, tarım, eğitim veya herhangi bir alanda ne kadar uzman kişiler olursa olsun, entegrasyonun sağlanabilmesi için politik bağlantısı olan seçkinlerin, bu durumun çıkarlarına uygun olduğuna ikna olmaları gerekmektedir.⁷

Fonksiyonalizm ile karşılaştığımız zaman neofonksiyonalizmin politikadan ve politikacılardan bağımsız olarak bir entegrasyonun sağlanamayacağını öngörmesi sebebiyle, realist bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde günümüz dünyasında geçerliliğini daha fazla koruyan bir teori olduğu söylenebilir.

1.3. Liberal Hükümetlerarasıcılık

Andrew Moravscik 1992 yılında yayımlanan “Negotiating the Single European Act: national interest and conventional statecraft in the European Community” adlı makalesinde il kez liberal hükümetlerarasıcılık yaklaşımı dile getirmiştir. Moravscik Avrupa bütünleşmesini açıklamak için kullandığı kuramını neofonksiyonalist kuramın eksiklerini tamamlamak için kullanmıştır.⁸

⁶Arı, a.g.e., s.355.

⁷Paul R. Viotti, Mark. V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler Teorisi**, İstanbul, Nobel Yayıncılık, ss.139.

⁸Seçil Öraz, “Andrew Moravscik ve Liberal Hükümetlerarasıc Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi, **Turkish Studies**, S.6 C.1, Kış 2011.

Moravscik liberal hükümetlerarası kuramı 1960'ların ortalarında gelişen realist kuramın üzerine kurmuş olmakla birlikte, tek bir siyasi davranışı açıklayan dar kapsamlı bir kuram değil bir sentezdir. Bu bağlamda bütünleşmeyi tek bir faktörle açıklamak yerine farklı aşamaları farklı faktörlere bağlamış bunları da birden fazla kuram ile açıklayarak bir sentez oluşturmuştur. Bu yaklaşımda realist hükümetlerarasıcılığın devletleri merkeze koyan anlayışı benimsenmiş, ayrıca devletler rasyonel varlıklar olarak tanımlanmıştır.⁹

Bunun yanında Moravscik realistleri üç konuda eleştirmekte ve onlardan ayrılmaktadır. İlk olarak Moravscik'e göre uluslararası sistemde devletlerin yanı sıra bireyler ve ulusal baskı grupları da önemli rol oynamaktadır. İkinci olarak yüksek politika alanında işbirliğini imkansız gören realistlere karşı çıkmış ve AB'deki parasal birlikten, güvenlik ve savunma konularındaki ortaklıklardan örnek vermişti. Son olarak da realistlerin öne sürdüğü gibi bir devletin çıkarlarını sadece uluslararası sistemdeki yerinin değil ülke içindeki siyasi grupların da belirlediğini savunmuştur.¹⁰

Devletleri rasyonel aktörler olarak gören Liberal hükümetlerarasıcılık bu bağlamda entegrasyonu üç teorili bir süreç ile açıklar. İlk olarak entegrasyon konusunda ulusal tercihlerin belirlenmesi aşaması vardır. Moravscik bu konuyu liberal teori ile açıklar ve devletlerin dış politikalarında kısmen de olsa içerideki grupların etkili olduğunu ve bunlarla yapılan müzakere süreçlerinin kararları etkilediğini söyler. Hükümetler iktidarda kalabilmek ve içerideki grupların desteğini alabilmek için başka devletlerle anlaşmalar yapma tercihinin giderler.¹¹

İkinci aşama devletlerarası pazarlık sürecidir. Bu süreçte devletler uzun vadeli hedeflerine ve bunlara nasıl ulaşacaklarına karar verirler. Liberal Hükümetlerarasıcılık teorisine göre devletlerin pazarlık aşamasındaki konumunu ekonomik veya politik güçleri değil ekonomik çıkarlar belirler.¹²

⁹Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonras", içinde: **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, der. Belgin Akçay, İlke Göçmen, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014.

¹⁰Açıkmeşe, a.g.e.F

¹¹Öraz, A.g.e.

¹²Murat Coşkun, "Avrupa Entegrasyon Teorileri Üzerine Bir Açıklama: Liberal Hükümetlerarasıcılık Ne Ölçüde Açıklayıcı?", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2015, C.20, S.2, ss.387-395.

Son aşama kurumsal tercihlerdir ve bu da işlevsel teori ile açıklanmaktadır. Moravscik'e göre Avrupa Birliği gibi ulusüstü kurumlar hükümetlerarası pazarlıklarda verimliliği arttırdığını ve belirsizlikleri çözdüğünü öne sürer. Buna göre devletler Avrupa Birliği gibi kurumlara yetki vererek daha sağlam ittifaklar oluşturur ve maliyetleri (zaman, para v.b.) düşürürler. Ayrıca da uluslararası kurumlarla işbirliği yapmanın hükümetleri ülke içi muhalefete karşı güçlendirdiğini savunmuştur.¹³

1.4. Yeni Kurumsalcılık

Yeni kurumsalcılık yaklaşımının temel varsayımı, siyasal aktörlerin davranışlarını belirlemede kurumların önemli yer tuttuğudur. Bu akım 1990'lı yılların ortalarından itibaren AB yönetim çalışmalarında önemli yer tutmuştur.¹⁴

Yeni kurumsalcılık, eski kurumsalcılıktan farklı olarak kurumları tanımlamada, sadece resmi yürütme organlarını değil, normlar gelenekler ve pratikler gibi gayri resmi kavramları da işin içine dahil etmektedirler. Bu yaklaşım kurumların bütünüyle siyasete hakim olamayacağını ancak kurumların etkisinin de göz ardı edilemeyeceğini savunur. Kurumların karar verme süreçlerine etkisine örnek olarak, Bakanlar Konseyi gibi yapılardaki bazı üyelerin kendi ulusal hükümetlerine ayrıcalık tanımları ve tarafsız davranmamaları alınacak kararları etkilemektedir.¹⁵

Yeni kurumsalcılık başlığı altında Avrupa bütünleşmesine uyarlanabilecek üç alt kuram vardır. Bunlardan Pollack ve Pierson'un çalışmalarıyla öne çıkan tarihsel kurumsalcılık, siyasi ilişkilerin zaman boyutu içinde ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bir diğeri olan rasyonel kurumsalcılığa göre, AB kurumsal düzeni üye devletler ve AB kurumları arasındaki stratejik etkileşim aracılığıyla gelişir. Son olarak sosyal kurumsalcılığa göre kültürel değerler ve farklılıklar aktörlerin tercih ve davranışları da önemli rol oynamaktadır.¹⁶

¹³Coşkun, A.g.e.

¹⁴Kahraman, A.g.e., s.19.

¹⁵Ahmet Arabacı, "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi", **Uluslararası İlişkiler**, C.5, S.17, Bahar 2008, ss. 73-103.

¹⁶Kahraman, A.g.e., s.19.

1.5. Sosyal İnşacılık

Sosyal bilimlerde uzun bir geçmişe sahip olan inşacı yaklaşım 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Rasyonel teorilere karşı argüman olarak inşacı yaklaşım son dönemde Avrupa bütünleşmesini açıklamada da kullanılmıştır.

Sosyal inşacılık insanların ve toplumun birbirini karşılıklı ve sürekli olarak inşa ettiği varsayımına dayanır. Bu karşılıklı inşa süreci toplumsal ve hukuksal kuralların etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kurallar hem toplumun hem kurumların hem de bireylerin oluşumunda etkilidir.¹⁷

Sosyal inşacılığın Alexander Wendt'in çalışmaları sayesinde uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yaklaşım haline gelmiştir. Buna karşılık Nicholas Onuf sosyal inşacılığın farklı yaklaşımları bir araya getiren bir çerçeve olduğunu öne sürmüştür.

İnşacıların uluslararası ilişkilerde temel odak noktası dünya politikasının bir inşa unsuru olduğudur. Bu da bazı önermelere dayanmaktadır. Sosyal inşacılara göre kimlikler çıkarların ve eylemlerin oluşumunda önemli rol oynarken öznelere arasında ortak fikir ve kimlik paylaşımı önemlidir. Maddi yapılar kadar normatif ve düşünsel öğeler de önemlidir. Normatif yapıların aktörler üzerinde sadece düzenleyici değil kurucu etkisi de vardır.¹⁸

1.6. Entegrasyon Teorileri ve AB Genişlemesi

Avrupa bütünleşmesini konu alan kuramların önemli bir kısmı, ülkeler arasında entegrasyonu sağlayacak bir yapının kuruluşu, bu entegrasyonun hangi alanlarda gerçekleşeceği, devletler ve uluslararası sistem açısından böyle bir yapının etkileri gibi konular üzerinde çalışmalar yapmıştır. Kuruluş süreci tamamlanmış olan Avrupa Birliği'ne yeni üye kabulü yani birliğin genişlemesi üzerine yapılan çalışmalar daha

¹⁷Sezgin kaya, "Uluslar arası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.3, S.63, ss.84 – 111.

¹⁸Derya Büyüktanır, "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkısı" **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C.14, S.2, ss.1 – 24.

sınırlıdır. Yukarıda ana hatlarıyla bahsedilen yaklaşımlardan 1930'lu yıllarda Mitary tarafından ortaya atılan fonksiyonalizm ve 1950'lerde ilk olarak E. Haas tarafından kullanılan neofonksiyonalizmin AB genişlemesine dair pek bir fikir ortaya koymadıklarını söyleyebiliriz. Her iki kuram da gündeme geldikleri dönemler itibariyle Avrupa bütünleşmesi için kurulacak örgütün yapısı, amacı ve kapsamı gibi konulara odaklanmışlardır.

1980 sorasında bu alanda yapılan çalışmaların genişleme üzerine de bir takım görüşler ortaya koyma çabası içinde olduklarını görmekteyiz. 1980'lerde liberal hükümetlerarasıcılık ve 1990'larda yeni kurumsalcılık çerçevesi altında genişlemeye yönelik referanslar görmekteyiz. Bu dönemlerde gündeme gelen yaklaşımları rasyonalist ve inşacı kuramlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Liberal hükümetlerarasıcılık ve yeni kurumsalcılık başlığı altında şekillenen rasyonel kurumsalcılık rasyonalist teoriler olarak sınıflandırılabilir. Buna karşın sosyal inşacılık yaklaşımı ve yeni kurumsalcılığın bir diğer alt başlığı olan sosyolojik kurumsalcılık materyalist açıklamalar yerine norm ve değerler üzerinden bir takım açıklamalar yapmaya çalışmışlardır.

Liberal Hükümetlerarasıcılık Merkez ve Doğu Avrupa genişlemesini, geliştirdiği 'pazarlık teorisi' bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Buna göre AB'ye üyelik için başvuran ülkeler müzakere sürecinde üye ülkeler karşısında zayıf bir konumda bulunmaktadır. Bu durum aday ülkelerin AB pazarına ya da sermayesine bağımlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla aday ülkeler AB'nin üyelik için öne sürdüğü müktesebata uyum, bütçeden alınacak sübvansiyonların azaltılması gibi koşulları kabul edip Avrupa bütünleşmesinden dışlanmak yerine bütünleşmeye dahil olma yolunu tercih etmektedir. Bu tercih rasyonel bir duruşu temsil etmektedir. Çünkü aday ülkeler bütünleşme dışında kaldıklarında, örneğin, AB'nin üçüncü ülkelere yönelik ithalat kısıtlamalarından zarar görebileceklerdir.¹⁹

Liberal hükümetlerarasıcılık üye ülkelerin aday ülkelerle pazarlık süreçlerini ve bu süreçteki tercihlerini de inceleyen çalışmalar yapmıştır. Buna göre üye ülkelerin genişleme sürecindeki tercihleri genişlemenin hızı ve büyüklüğü gibi bazı faktörlere

¹⁹Andrew Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community", A Liberal Intergovernmentalist Approach," **Journal of Common Market Studies**, C.31, S.4, 1993, ss.473-524.

göre değişebilmektedir. Bu yaklaşıma göre AB üyesi devletlerin genişleme sürecindeki tercihlerini belirlemede, coğrafi konum, jeopolitik çıkarlar, ticari ilişkiler, gibi konuların önemli etkisi vardır. Bu nedenle de genişlemeye yönelik ortaya konulan tavırlar ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin MDA ülkelerini üyelik süreçlerinde sınır komşusu olan ülkeler bu ülkelerin üyeliğe kabulünü desteklerken, İtalya ve Yunanistan bu duruma daha temkinli yaklaşmıştır. Çünkü bu ülkelerin üyeliğe kabulü AB içindeki sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıkları arttıracak bu da üye ülkelerin AB bütçesinden aldığı yardımları azaltacaktır.²⁰

Liberal hükümetlerarasıcılık tıpkı bütünleşme konusunda olduğu gibi genişleme konusunda da ulusal çıkar gruplarının etkisine vurgu yapmaktadır. Avrupa Komisyonu'nda ve üye ülkelerin hükümetlerinde bu gruplar tercihleri yönlendirmede rol oynamaktadırlar. Ayrıca MDA ülkelerinin pazarlıklarda üye ülkeler karşısında daha güçsüz konumda olduklarını ve üyeliklerine karşı olan ülkeleri ikna etmek için farklı politikalar geliştiremediklerini öne sürmüştür.²¹

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Liberal hükümetlerarasıcılık MDA ülkelerine yönelik genişlemeyi açıklarken üye ülkelerin her birinin farklı maliyet hesapları sonucunda bir tavır belirlediklerini öne sürmektedir. Üyelik için yapılan pazarlık sürecinde de karşılıklı bağımlılık ilişkisi ülkelerin pazarlıktaki gücünü ve konumunu etkilemektedir.

Yeni kurumsalcılık yaklaşımı da AB genişlemesini açıklamaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Yeni kuramsalcılık çatısı altında gelişen yaklaşımlardan tarihsel kuramsalcılık ağırlıklı olarak MDA ülkelerindeki reform süreçleri üzerinde dururken, sosyolojik kuramsalcılık ve rasyonalist kuramsalcılık genişleme süreci ve nedenleri üzerine çalışmalar yapmışlardır. Rasyonalist kuramsalcılık genişlemenin AB kurumları üzerindeki etkilerini incelerken, sosyolojik kuramsalcılar da üye devletlere yüksek maliyetler getirmesine rağmen genişlemenin gerçekleşmesinin arkasındaki sebepleri açıklamaya çalışmışlardır.²²

²⁰Frank Schimmelfennig, "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", **International Organization** 55, 1, Kış, 2001, ss. 47–80.

²¹S. Sezgin Mercan, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Çerçevesinde AB Genişlemesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C.10, S.1, 2011, s.67 – 83.

²²Mark A. Pollack, "The New Institutionalisms and European Integration", **conWEB – webpapers on Constitutionalism and Governance beyond the State**, N.1, 2008.

Rasyonel kuramsalcılar AB genişlemesini açıklarken hem aday hem de üye devletlerin rasyonel bakış açısıyla fayda odaklı bir strateji izlediklerini savunmuşlardır. Ayrıca her yeni üye kabulünde AB içindeki mali yardım oranları ve karar alma mekanizması yeniden düzenlenmektedir. Bu bağlamda rasyonel kuramsalcılık yüksek maliyetlerine rağmen MDA ülkelerinin üyeliğe neden kabul edildiğini açıklamakta yetersiz kalmıştır.²³ Buna karşın sosyolojik kuramsalcılar AB'nin MDA ülkelerini üyeliğe kabulünün rasyonel sebeplerle değil bir takım ortak değerlerin varlığı üzerinden açıklamışlardır. Buna göre insan hakları, çoğulcu demokrasi, liberal piyasaya bağlılık, hukukun üstünlüğü gibi normlar üye kabulünde geçerli kriterlerdir.²⁴

Son olarak sosyal inşacılık kuramı da rasyonel değil sosyolojik sebeplerle genişlemeyi açıklamaya çalışan bir kuramdır. Sosyal inşacı yaklaşıma göre birliğe yeni üyelerin dahil edilmesinde somut çıkarılardan ziyade, ortak kimlik algısı, ortak değerler ve fikirler gibi faktörler etkili olmaktadır. Yani ortak bir tarih, ortak bir kültür çerçevesinde bir Avrupa kimliği oluşturma amacı genişlemenin temel sebebidir. Ayrıca sosyal kuramsalcıların da dikkat çektiği hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi normlar da üye devletlerin genişleme konusundaki tavırlarında etkili olmaktadır. Sosyal inşacılar aktörlerin fayda beklentilerini de tamamen göz ardı etmezler. Ancak genişleme sürecindeki tercihler için bu birincil etken değildir.²⁵

AB'nin her genişleme dalgası kendine özgü süreçler ve farklı nedenleri içinde barındırmaktadır. Bu sebeple genel anlamda AB genişlemesinin tek bir kuramla açıklanması pek mümkün olmamakla birlikte, özelde de her genişleme dalgasının birden fazla nedeni olduğundan bunların her biri için farklı teorik açıklamalar yapılabilir. Bu tezin konusu olan Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelik süreçlerini tek bir teori üzerinden açıklamak zor olsa da ağırlıklı olarak inşacı teoriler üzerinden açıklanabilir. Çalışmanın temel varsayımı söz konusu ülkelerin üyelik kriterlerine tam olarak sağlamadıkları ve birliğe yüksek maliyetleri olduğu halde AB üyeliğine dahil edildiğidir. Bulgaristan ve Romanya'ya yönelik genişlemenin Kıta Avrupası'nda coğrafi bir bütünlük yaratmak ve bu ülkelerin Rusya ile siyasi olarak tekrar yaklaşmasının önüne geçmek gibi rasyonel sebeplerde öne sürülebilir. Ancak

²³Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, "Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research", *Journal of European Public Policy*, C.9, S.4, Ağustos, 2002, ss.500 – 528.

²⁴Mercan, a.g.e.

²⁵Schimmelfennig, Sedelmeier, a.g.e.

entegrasyon teorileri arasında Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerini açıklamaya en çok yaklaşan teori sosyal inşacılıktır. Sosyal inşacılığın öne sürdüğü ortak kültür, ortak tarih hatta din ve etnisite gibi kavramlar üzerinden bir Avrupa kimliği inşa edilmek istenmesi gibi sebepler Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğe kabulünde önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

2.BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ VE YAPISI

2.1. Avrupa Bütünleşmesinin Tarihsel Arka Planı

2.1.1. Avrupa'da Birlik Fikirlerinin Doğuşu

Avrupa'da bütünleşme fikri tarihin çeşitli dönemlerinden gündeme gelmiştir. Birçok siyaset felsefecisi ve devlet adamı tarafından farklı yöntemlerle çeşitli bütünleşme önerileri ortaya atılmıştır. Bu birlik fikirlerini tetikleyen sebepler genellikle ekonomik çıkarlar veya ulusların güvenlik kaygıları olmuştur. Söz konusu önerilerden bazıları ulusların egemenlik hakkını devrettiği birleşik bir Avrupa devleti kurulmasını öngörürken kimileri de çeşitli konularda devletlerin işbirliği yapmasını sağlayacak federal yapılardan bahsetmektedir.

Antik Yunan'da ve Roma uygarlıklarında izlerine rastlanabilecek birleşik Avrupa fikri somut olarak Ortaçağ'da tartışılmaya başlanmıştır. M. Ö. 200 – 146 yılları arasında Roma İmparatorluğu coğrafi olarak eski Yunan yarımadası ve Makedonya'ya kadar genişlemiş ve tarihte ilk kez kent devletlerinin sınırlarını aşan bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır. Tarihte Roma İmparatorluğu'na kadar hiçbir cumhuriyet kent devleti sınırlarının ötesine geçmemiştir. M.S. 212 yılında imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan herkese Roma yurttaşı olma hakkı verilmesiyle Roma tarihteki ilk büyük cumhuriyet olmuş ve Batılı anlamda modern devletlerin temelini atmıştır.²⁶

395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle başlayan Doğu - Batı Roma gerginliği Avrupa'da 20. Yüzyıl sonlarına kadar sürecek bir bölünmüşlüğü başlatmasına sebep olmuştur. Yedinci yüzyılda İslamiyet'in yayılmaya başlaması Akdeniz Havzası²⁷'nda Hristiyan Avrupa'nın gücünü zayıflatmıştır. 9. yüzyılda kurulan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu²⁸ lideri Şarlman ilk kez Hristiyanlık temelinde bir siyasal bütünleşme sağlamayı amaçlamıştır. 10. Yüzyıldan itibaren

²⁶Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, s.42, 43.

²⁷Akdeniz Havzası: Akdeniz'in çevresindeki ve çevreleyen toprakları ifade eder.

²⁸Kutsal Roma İmparatorluğu: 962-1806 yılları arasında 844 yıl boyunca Orta Avrupa'da hüküm sürmüş bir monarşi. Alman Krallığı temelinde olsa da, aslında bir devletçikler bütünüdür. İmparatorluk toprakları tek bir hanedanın malı değildir, ülke toprakları birçok federal hanedanlık tarafından yönetiliyordu.

Müslümanların elinde bulunan İspanya hariç Hristiyan devletlerin oluşturduğu Avrupa’da “birlik” kavramı Hristiyan birliği üzerinden şekillenmeye başlamıştır.²⁹

Avrupa bütünleşmesine yönelik fikirlerin yükselmeye başladığı Yeniçağda birçok düşünür bütünleşmenin nasıl olması gerektiği ile ilgili yöntemler ortaya atmıştır. Bunlardan bazıları Immanuel Kant’ın “Sonsuz Barış’ın Sağlanması”na yönelik projesi, Saint Pierre ve Victor Hugo’nun “Birleşik Avrupa Devletleri” öngörüsünün yanında Montesquieu, Voltaire, Proudhon ve Saint Simon gibi düşünürlerin Avrupa’da barışı sağlama amaçlı bir birlik ya da entegrasyon önerileridir.³⁰

Orta çağ sonrasında Avrupa’da ulusal monarşiler, kent devletleri ve Kutsal Roma İmparatorluğu arasındaki savaşlar Avrupa’da birlik ve örgütlenme fikirleri tekrar gündeme gelmiştir. William Penn³¹’in Fransa ve İngiltere arasında kalıcı barış sağlanması amacıyla yazdığı “Avrupa’nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme” isimli kitabı bu Avrupa örgütlenmesi konusunda dönemin önemli bir eseridir. Yeniçağın başlamasıyla Fransız Devrimi’nin de etkisiyle Batı Avrupa’da “ulusçuluk” kavramı yükselmeye ve birleştirici unsur olarak dinin yerini almaya başlamıştır. Bu durum eş zamanlı olarak “Avrupa Birliği” kurma fikrini daha da güçlendirmiştir.³² Ancak görüldüğü gibi bu döneme kadar Avrupa’da bütünleşme çabaları fikir ve öneri olarak kalmış, bu konuda somut bir girişim yapılamamıştır.

1800’lü yılların ilk yarısında tam olarak bir Avrupa bütünleşmesi sayılmasa da bir takım konularda işbirliğini öngören oluşumlar ve anlaşmalar yapılmıştır. 1834 yılında kurulan ve içinde 18 devletin yer aldığı Alman Gümrük Birliği (Zollverein) bunun örneklerindedir. 1860’lı yıllarda kurulan İngiliz – Fransız ve Fransız - Prusya ticaret anlaşmalarındaki gümrük indirimlerine de Zollverein ülkeleri dahil edilmiştir. Fakat 19’ncü yüzyılın son çeyreğinde Alman ekonomist Friedrich List’in korumacı fikirleri yayılmaya başlamış ve bunun etkisiyle Almanya, Fransa ve İtalya gümrük duvarlarını

²⁹Erhan Akdemir, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi” içinde: **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, der. Belgin Akçay, İlke Göçmen, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014, s. 42.

³⁰Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.23, S.2, 2007, 285 – 309.

³¹William Penn: İngiliz girişimci, filozof ve dinbilimci. Amerika Birleşik Devletleri’ne bağlı Pensilvanya eyaletinin kurucusudur.

³²Akdemir, a.g.e., s.42, 43.

yükseltmiştir.³³ Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden dönemde Avrupa devletleri arasında bütünleşme ve işbirliklerini geliştirme açısından olumsuz bir döneme girilmiş ve devletler kendi kabuğuna çekilmeye başlamıştır. Aynı şekilde savaş sonrası dönemde de bu durum devam etmiştir. İki savaş arası dönem (1918 – 1938) Avrupa için savaşın getirdiği yeni ittifak ve kutuplaşmalara yol açmıştır. Savaşın yenik taraflarından Almanya'ya ağır tazminatlar yüklenmesi, İtalya'nın savaştan beklediği kazanımları alamaması ve ardından iktidara faşist Mussolini hükümetinin gelmesi, İngiltere'nin denge politikasından uzaklaşması ve Fransa'nın Almanya'ya karşı duyduğu güvensizlik bu Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri şekillendiren en önemli durumlardır.³⁴

İki savaş arası dönemin bu güvensizlik ve belirsizlik ortamı birleşik Avrupa konusundaki fikirleri yeniden gündeme getirmiştir. Richard Coudenhove –Kelergi'nin Kutsal Roma İmparatorluğunu kurmayı amaçlayan pan – Avrupa fikri bunlardan en önemlisidir. 1923'te yayınladığı “*Pan Europa*” adlı eserinde Kalergi Fransa ve Almanya'yı merkeze alan, İngiltere ve Rusya'yı dışarda bırakan³⁵ bir birlik önerisinde bulunmuştur. Pan Avrupa fikri birçok Avrupa ülkesinde destekçiler kazanmasına rağmen uzun ömürlü olamamıştır.³⁶

2.1.2. Schuman Bildirisi ve AKÇT'nin Kuruluşu

Günümüzdeki Avrupa Birliği (AB)'nin temellerinin somut olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra atıldığını söylemek yanlış olmaz. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan anlaşmalar yeterli ve adil olmadığı için kalıcı bir barış ortamı sağlanamamış ve İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Kuşkusuz bunda Avrupa'da o dönem yükselmekte olan faşizmin ve bu ideolojiyi benimseyen liderlerin de önemli rol oynamıştır. Birincisi gibi ikinci savaşta kıta Avrupası'nda

³³Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s.4.

³⁴Detaylı bilgi için bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 – 1994**, b., 18, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009, s. 17 – 26.

³⁵Kalergi pan Avrupa önerisinde; komünizm ve Asya'daki ayağı nedeniyle Rusya'nın, emperyalist çıkarları nedeniyle de İngiltere'nin dışarıda birliğin dışında bırakılmasını önermiştir.

³⁶Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Tarihi**, çev. Hale Akay, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009, s.19.

önemli sosyal ve ekonomik tahribatlar yaratmıştır. Böyle bir durumda birleşme fikirleri artık yüksek sesle ve somut planlar olarak dile getirilmeye başlanmıştır.

Kıta Avrupa'sında ve savaştan en ağır zararlarla çıkan İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde 1940'lı yılların ikinci yarısında federalist fikirler giderek yayılmaya başlamıştır. Bazı entelektüellerin Avrupa'daki savaşları sona erdirebileceği gerekçesiyle ortaya attıkları "Avrupa Birleşik Devletleri" olarak adlandırılan federal bir yapı kurma teklifi 1948 Lahey konferansında gündeme gelmiş ancak devletlerin egemenliğine zarar vereceği gerekçesiyle kabul görmemiştir. Konferans sonucunda **Avrupa Konseyi** (*Council of Europe*) kurulmuş fakat bu oluşum ulusal hükümetlerin temsil edildiği bir kurum olmaktan öteye gidememiştir.³⁷

Federalistlerin öngördüğü şekilde bir birliğin önünü açan ilk olay 1950 tarihli **Schuman Bildirgesi** (*The Schuman Declaration*) olmuştur. Dönemin Fransa Dışişleri bakanı Robert Schuman tarafından 9 Mayıs 1950'de açıklanan plan Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik kaynaklarının tek bir oluşum içerisinde birleştirilmesini öngörmektedir. Planın ana hedefi, o dönem ülkelerin savaş gücü açısından en önemli materyaller olan kömür ve çeliğin üretiminin uluslar üstü bir otoriteye devredilmesidir.³⁸ Bu şekilde Kıta Avrupa'sında aralarında en fazla savaş potansiyeli olan iki devletin savaşta ihtiyacı duyacakları enerji kaynaklarının kontrolünün üst bir otorite tarafından denetlenmesi ile yeni savaşlara karşı önlem alınması hedeflenmektedir. Bildirgede; "*Dünya barışı, tehdit eden tehlikelere orantılı olarak yaratıcı çabalar göstermeksizin korunamaz*" ifadesi yer almıştır. Ayrıca Birleşik Avrupa'nın ani ve tek bir hamleyle değil ülkelerin birlikte hareket edecekleri kademeli oluşumlarla kurulacağı ve ilk olarak Almanya ve Fransa arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması vurgulanmıştır.³⁹ Schuman tarafından kamuoyuna açıklanan bu plandaki fikrin asıl sahibi Fransa'nın Yeniden Yapılanma Programı yöneticisi Jean Monnet'dir. Monnet, Schuman'a verdiği memorandumda, Avrupa'da bütünleşme için daha önce yapılan uygulamaların sonuca ulaşmadığını, öncelikle ekonomik bütünleşme üzerinde

³⁷Ayhan Kaya(der.), **Avrupa Birliği'ne Giriş, Tarih Kurumlar ve Politikalar**, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2013, s.21.

³⁸İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği El Kitabı(Kavramlar, Kurumlar, Kişiler)**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003, s.257.

³⁹Schuman Bildirgesi tam metni için bkz. https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_en

durulması gerektiğini eğer başarılı olursa bunun devamında siyasi bütünleşmeyi de beraberinde getireceğini savunmuştur.⁴⁰

Bu plan Fransa açısından ilk olarak Almanya ile çıkacak muhtemel bir savaşı önlemesi, ikinci olarak da Almanya egemenliğindeki Ruhr bölgesindeki kaynakları kendi endüstriyel gelişimi için kullanabilecek olması açısından önemlidir. Batı Almanya'da ülkenin uluslararası saygınlığını arttıracığı düşüncesiyle planın öngördüğü topluluğun kurulmasında destek vermiştir. İtalya komünist tehdidine karşı bir önlem olarak gördüğü için Benelüks ülkeleri⁴¹ de Fransa ve Almanya ile olan ekonomik bağları sebebiyle söz konusu plana ve dolayısıyla topluluğa destek verdiler.⁴²

Görüldüğü gibi bahsedilen ülkeler farklı amaçlarla da olsa bu topluluğun kurulması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist Rusya'nın güçlenmesi ve iki kutuplu sistemin şekillenmeye başlaması da bu oluşumu tetiklemiştir. Öyle ki karşıt ideolojiye sahip Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin de Avrupa ülkeleri arasında kurulacak bir birliğe destek vermesinin en önemli sebeplerinden birinin komünizmin yayılması endişesi olduğu söylenebilir.

R. Schuman Planı ile Batı Avrupalı devletlerin arasında başlayan görüşmeler 18. 04. 1951 tarihinde Paris'te imzalanan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Kurucu Anlaşması⁴³ ile sona ermiştir. Anlaşma 1952 yılında elli yıllık bir süre için yürürlüğe girmiştir. AKÇT Kurucu Anlaşması'nda taraflara yalnızca kömür ve çelik sektörü ile ilgili konularda yetki kullanma hakkı verilmiştir. Kömür ve çelik sektöründe bütünleşmeyi amaçlayan AKÇT'nin muhatapları genellikle üye devletler, kömür ve çelik işletmeleri ve sınırlı sayıda da olsa gerçek kişiler olmuştur.⁴⁴ Bununla birlikte daha sonraki Avrupa Topluluklarına da model oluşturacak olan, Komisyon, Konsey, Adalet Divanı ve Ortak Meclis gibi organlarda oluşturuldu.⁴⁵

⁴⁰Akçay, Göçmen, **a.g.e.**, s.47.

⁴¹Benelüks ülkeleri: Belçika, Hollanda ve Lüksemburg.

⁴²Kaya, **a.g.e.**, s.22.

⁴³AKÇT Kurucu Anlaşması tam metni için bkz. (Çevrimiçi), <http://www.ikv.org.tr/images/files/A1-tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.01.2018).

⁴⁴Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**, Bursa: Dora Yayıncılık, 2012, s.19 - 20 .

⁴⁵Akçay, Göçmen, **a.g.e.**, s.48.

AKÇT'nin kuruluş hedeflerini ne kadar yerine getirebildiği konusunda ise farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ernst Haas AKÇT'nin ortak bir Pazar yarattığını bunun kanıtının da kömür ve çelik ithalatındaki artışı göstermiştir. Ancak AKÇT ile ilgili yazılar yazan ABD'li akademisyen William Diebold'a göre bu oluşum Avrupa'daki kömür çelik ticaretinin yapısında çok az değişime sebep olmuştur.⁴⁶ Yine de AKÇT'nin farklı alanlarda gerçekleştirilecek bütünleşme çabalarını tetiklediğini ve bu konuda hükümetleri cesaretlendirdiğini söylemek mümkündür.

2.1.3. Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu

1950'li yıllarda Avrupa Devletleri özellikle de Fransa için de büyük tehdit Almanya'nın yeniden silahlanması tehlikesi idi.⁴⁷ Zaten AKÇT'nin kurulma sebeplerinin başında da bu durum gelmektedir. Soğuk Savaşın şekillenmeye başladığı dönemde Almanya'nın doğu ve batı olarak bölünmeye başlamasıyla, Doğu Almanya diğer Avrupa ülkeleri için komünist tehdit oluşturmaya başlamıştı. Ancak bu tehdide karşı Batı Almanya'nın silahlandırılması konusunda da Avrupalı devletlerin çekinceleri mevcuttu. AKÇT'nin kuruluş aşaması ve sonrasında Avrupa Devletleri ve ABD'nin de dahil olduğu ülkeler arasında en önemli konulardan biri Almanya'nın yeniden silahlandırılması konusu idi. Bu konuda ülkeler arasında çeşitli görüş ayrılıkları da yaşanmıştır.

09. 04. 1949 yılında Avrupalı on devlet ile ABD ve Kanada'nın imzaladıkları anlaşma ile Kuzey Atlantik Savunma Paktı (NATO) kurulmuştur. 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın da dahil olduğu NATO'ya Almanya dahil edilmemiştir.⁴⁸ Robert Schuman 1949 yılındaki bir konuşmasında Almanya'nın NATO'ya kabul edilmemesini ve bir ordu kurmasına izin verilmemesini beyan etmiştir. Ancak bir yıl sonra patlak veren Kore Savaşı sebebiyle Almanya'nın NATO üyeliği gündeme

⁴⁶Karen J. Alter, David Steinberg, "The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community", **Buffett Center for International and Comparative Studies Working Paper Series**, Working Paper No. 07-001, Ocak, 2007.

⁴⁷Kömür çelik kaynaklarını elinde bulunduran sanayi ve nüfus bakımından önemli bir potansiyele sahip Almanya'nın ilerde yeni bir savaşa yol açmasından endişe edilmekteydi.

⁴⁸Reçber **a.g.e.**, s.23.

gelmiştir. Henüz tam olarak birbirinden ayrılmamış iki Almanya'dan doğu tarafında Sovyet destekli “volkzopolizei” isimli silahlı örgüt kurulmuş buna karşın Batı Almanya'da müttefik silahlı güçlerinin sayısı az ve yetersizdir. Dönemin Almanya başbakanı Adenauer de olası bir volkzopolizei ya da Kızıl Ordu saldırısında Batı Almanya'nın kolayca ele geçirileceği endişesiyle müttefik güçler ve bir Batı Alman ordusu kurmak istemekteydi.⁴⁹

Kore Savaşı'ndan sonra ABD Doğu Bloku'na karşı Federal Almanya'nın mutlaka silahlandırılması gerektiğini öne sürmüştür. Fransa da bu isteme karşılık Almanya'nın ulusal bir ordu kurması yerine, bu devletin de içinde bulunduğu bir savunma örgütü kurulması teklifinde bulunmuştur. Bu bağlamda Jean Monnet tarafından hazırlanan “Avrupa Savunma Topluluğu” planı başbakan Rene Pleven tarafından Fransa Ulusal Meclisine sunulmuştur.⁵⁰ Planda üç önemli noktaya vurgu yapılmıştır. Birincisi Avrupa ordusunun hangi temelde kurulacağı ve örgütlenme şekli, ikincisi kurulacak olan bakanlık makamının üye devletlere ve parlamenter sisteme karşı sorumlulukları, üçüncüsü de Avrupa ordusunun NATO'nun getirdiği yükümlülüklerle uygun hareket etmesi gerektiğidir.⁵¹

Avrupa Savunma Topluluğu'nun onay aşamasında Fransa Avrupa ülkeleri arasında savunma amaçlı bir örgüt kurmanın ön şartı olarak öncelikle “Avrupa Siyasi Topluluğu” kurulmasını teklif etmiştir. Öneri diğer ülkeler tarafından da uygun bulunmuş ve yeni oluşturulacak teşkilatın kuruluş yasasının hazırlama görevi AKÇT Meclisine verilmiştir.⁵² Avrupa Siyasi Topluluğu'nun kuruluş anlaşmasının imzalanıp yürürlüğe girmesi için ilk önce Avrupa Savunma Topluluğu'nun tam olarak kurulması beklenmiştir. Ancak Fransa anlaşmayı onaylama sürecinde “yorumlayıcı protokoller” hazırlayarak değişiklik yaratma çabasına giriş ve Fransız Hükümeti'nin istediği bu ek güvenceler diğer devletler tarafından abartılı bulunmuştur. Aynı dönem Hindi – Çin olaylarının da patlak vermesiyle Fransa Parlamentosu yasayı reddetmiştir.⁵³ Böylelikle

⁴⁹Dinan, **a.g.e.**, s.84.

⁵⁰Reçber, **a.g.e.**,

⁵¹Detaylı bilgi için bkz. Armağan Gözkaman, “Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz”, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.7, S.2, 2014, s. 6 – 19.

⁵²İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, b.3., Ankara: Sinemis Yayınları, 2005, s.12.

⁵³**A.g.e.**, s.13

AKÇT gibi başarılı bir bütünleşme örneğinden sonra Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu başarısız iki birlik denemesi olarak tarihteki yerini almıştır.

2.1.4. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

1958 yılına gelindiğinde Avrupa’da artık Almanya önceki kadar büyük bir problem olmaktan çıkmıştı. AKÇT çizgisinde kurulması planlanan Avrupa Savunma Topluluğu’nun başarısız olması Fransa’nın Almanya hükümeti üzerinde kötü bir intiba yaratmasına sebep olmuştu. Çünkü askeri birlik teklifini ilk ortaya atan Fransa idi ve iç siyasi sorunlar yüzünden anlaşmayı reddederek birliğin kurulmasını engelleyen ülke olmuştu. Yine de birçok Alman Avrupa Savunma Topluluğu’nun başarısızlığını önemsemedi. Kısa bir süre sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun gündeme gelmesi de Avrupa entegrasyonuna olan ilginin devam ettiğinin bir göstergesi idi.⁵⁴

Bu dönemde Fransa Almanya ilişkileri farklı bir yöne evrilmişti ve bu durum Avrupa bütünleşmesi ile ilgili yeni girişimlerin seyrini de olumlu yönde etkileyecekti. Almanya’nın 1954’te “Batı Avrupa Birliği”⁵⁵ ne, 1955’te de NATO ‘ya kabul edilmesi Almanya’yı yeniden egemen ve silahlanmış bir devlet haline getirdi. Bu gelişmeler Fransa’nın, Almanya’nın bir tehdit unsuru olduğu konusunda ABD ve İngiltere’den artık destek alamayacağı anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Fransa’da zamanla Almanya politikasını değiştirmek zorunda kaldı ve jeopolitik olmaktan çok ekonomik temelde bir politika izlemeye başladı.⁵⁶

Almanya Fransa ilişkilerinin iyileşmesi kıtada yeni birlik projeleri için somut adımlar atılmasını tetikledi. Bu bağlamda 1957 yılında AKÇT’yi kuran altı devletin başkanları tarafından imzalanan “Roma Anlaşması” ile “Avrupa Ekonomik Topluluğu” (AET) kuruldu. Antlaşma ile topluluk bünyesinde çalışacak ve üye ülkelerin yetkilileri ile bakanlarından oluşturulacak Komisyon, Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve

⁵⁴Desmond Dinan, “Fifty Years of European Integration: A Remarkable Achievement”, **Fordham International Law Journal**, C.31, S.5, 2007, 1118 – 1142.

⁵⁵Batı Avrupa Birliği: Batı Avrupa ülkeleri arasında güvenlik anlamındaki işbirliğini güçlendirmek amacıyla 1954’te imzalanan Brüksel Anlaşmasıyla kurulan teşkilat, 1954 yılında revize edilmiş, Almanya ve İtalya’nın katılımı sonucunda Batı Avrupa Birliği adını almıştır. Ülger, Avrupa Birliği El Kitabı..., **a.g.e.**, s.94.

⁵⁶Detaylı Bilgi için bkz., Dinan, Avrupa..., **a.g.e.**, s.93, 94.

Avrupa Adalet Divanı da kuruldu.⁵⁷ AKÇT'nin hazırladığı zeminde kurulan AET, AKÇT'nin kurumsal anlamda birçok prensibini benimsemiş fakat AKÇT gibi sadece kömür çelik sektöründe değil daha geniş bir alanlarda birleşme adına faaliyet göstermiştir. 1980'lerde statüsü değişene kadar ekonomik topluluk olarak varlığını sürdüren AET federal ve hükümetler arası fikirleri birleştirmeye de çalışmış ve bu anlamda üzerine kurulduğu ulus üstü modelle Avrupa Birliği'nin temelini atmıştır.⁵⁸

AET Kurucu Anlaşması ile aynı gün imzalanan bir anlaşma ile "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" (AAET) kurulmuştur. AAET Kurucu Anlaşması ile amaçlanan, enerji sorununun çözümlenmesi, nükleer enerji sanayiinin tesis edilip geliştirilmesi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının yanında enerji üretiminin artırılmasını sağlamaktı.⁵⁹ AKÇT, AET ve AAET olmak üzere bu üç kurum arasında en fazla gelişme sağlayan AET'dir. AET Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesine önemli katkı yaptığı gibi sonraki yıllarda üye sayısı ve kapsam bakımından da büyüme göstermiştir.⁶⁰

Farklı alanlardaki bütünleşme hamlelerinin nispeten olumlu sonuçlar vermesi ile toplulukların birleştirilmesine yönelik yeni girişimler baş göstermiştir. 01. 01. 1958 tarihinde yürürlüğe giren bir anlaşma ile üç topluluğun (AET, AKÇT, AAET) ortak bir Parlamento ve Adalet Divanı'na sahip olması benimsenmiştir.⁶¹ 8 Nisan 1965 tarihinde Brüksel'de imzalanan bir anlaşma ile toplulukların yürütme organları birleştirilmiş, Avrupa Komisyonu ve Konsey oluşturulmuştur. Bu Anlaşma "Füzyon Anlaşması" (Merger Treaty) olarak da bilinmektedir.⁶²

Avrupa bütünleşmesinin temel hedefi olan üye devletler arasında malların, sermayenin, işgücünün ve hizmetin serbest dolaşımını sağlamak için 1968'de Gümrük Birliği tamamlanmıştı. Fakat 70 ve 80'li yıllarda karar alma süreçlerinde yaşanan sorunlar ve uluslararası ekonomik durgunluk sebebiyle ülkeler korumacı politikalara

⁵⁷Civitas, "Treaty of Rome", (Çevrimiçi) <http://civitas.org.uk/content/files/TR.1.Treaty-of-Rome.pdf> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2018).

⁵⁸Armin Cuyvers, "The Road to European Integration", **East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects**, der. Emmanuel Ugirashebuja, John Eudes Ruhangisa, Tom Ottervanger, Armin Cuyvers., Boston: Brill Nijhoff, 2017, s.22 – 42.

⁵⁹Reçber, **a.g.e.**, s.30.

⁶⁰Cuyvers, **a.g.e.**

⁶¹Reçber, **a.g.e.**, s.33

⁶²Karluk, **a.g.e.**, s. 19

yöneldi ve serbest dolaşım onuşunda problemler yaşandı.⁶³ Bu problemleri ortadan kaldırmak ve ortak pazarın kurulmasını sağlamak amacıyla 1 Temmuz 1987 yılında “Avrupa Tek Senedi” imzalanmıştır. Ortak Pazar ile üye ülkeler arasında politik, ekonomik ve sosyal bütünleşme ile teknolojik araştırma ve geliştirme, çevre ve ortak dış politika gibi alanlarda yeni ortak stratejiler belirlenmiştir.⁶⁴

2.2. Avrupa Birliğı'nin Kuruluşu

1991 yılının Aralık ayında Avrupa Topluluğı liderleri Hollanda'nın Maastricht kentinde bir araya gelerek Avrupa birliğı Anlaşmasına onay verdiler. On yıllık süre sonunda tam parasal birliğı kurmayı hedefleyen anlaşma Avrupa'nın politik ve ekonomik bütünleşmesi için en önemli zirve noktası olarak görölmekteydi. Ancak bazı ülkelerin muhalefetlerinin anlaşmaya karşı çıkması ve dönemin ekonomik durgunluğu parasal birlik planlarını zayıflattı. Ancak her şeye rağmen 1 Kasım 1993'te Anlaşma yürürlüğe girdi.⁶⁵ Maastricht Anlaşması'nın ortaya çıkardığı yeni açılımları dört ana başlıkta toplanabilir. Birincisi, “Avrupa Topluluğı”, “Ortak Dış Politika ve Güvenlik” (ODPG)⁶⁶, “Adalet ve İç işleri”⁶⁷ olmak üzere Avrupa Birliğı'ni üç sütun üzerine oturtmuştur. İkinci olarak üye devletlerin ortak para birimi uygulamasına geçişinin ilk adımı atılmıştır. Üçüncü olarak kurumlar arasındaki ilişkiler yeniden düzenlemiş Parlamento'nun yetkisi artırılmış ve son olarak Avrupa yurttaşlığı kavramının temellerini atmıştır.⁶⁸ Maastricht Anlaşması ile oluşturulan yapıya ihtiyaç duyulmasının en önemli nedeni Ekonomik ve Parasal Birlik kurma isteğidir. Bu sürecin temellerinin de “Dolers Planı”⁶⁹ ile atıldığını söyleyebiliriz. 1988 yılında

⁶³T.C. Avrupa Birliğı Bakanlığı, **AB'ye Genel Bakış**, Rapor no: 2, Ankara, y.y., s.22.

⁶⁴Karluk, **a.g.e.**, s.19.

⁶⁵Michael J. Baun, ”The Maastricht Treaty as High Politics: Germany, France, and European Integration”, **Political Science Quarterly**, C.110, S.4, (Kış 1995 – 1996), 605 – 624.

⁶⁶ODPG, Maastricht Anlaşması 5. Bölümü ile kurulmuştur ve bu bölüm hükümleriyle yönetilir. Bu kavram ile dış politikada bütünleşmenin yanı sıra ilk kez savunma konularını da içerecek birlik faaliyetleri yapılması planlanmıştır. AB'nin sivil birlik kimliğinin yanında güvenlik konusunda da bir bütünleşmeye gidilmesi için adım atılmıştır.

⁶⁷Üye ülkeler arasında cezai meselelerde adli ve polisiye işbirliğini içermektedir.

⁶⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s.28 – 29.

⁶⁹The Guardian, “Dolers' Plan”, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/business/1989/apr/18/emu.theeuro>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018)

Avrupa Konseyi, Komisyon başkanı Jacques Dolars önderliğinde bir komite kurdu. Amaç “Ekonomik ve Parasal Birliğin” tam olarak oluşturulmasıydı.

Bu amaçla da Dolers üç aşamalı bir plan hazırladı. İlk aşama üye devletler arasında sermayenin serbest dolaşımı, Merkez Bankaları arasında işbirliği sağlanması ve ekonomik politikalarda uyumlu hareket edilmesidir. İkinci olarak fiyat istikrarı ve güvenilir kamu finansmanlarının sağlanması ve “Avrupa Para Enstitüsü”nün kurulması öngörülmüştür. Üçüncü adım ise döviz kurunun tamamen sabitlenmesi ve ortak bir para birimine geçiş teklifi olmuştur.⁷⁰ Planın kabul edilmesi ile EPB’nin aşamalı olarak hayata geçirilmesi hayata geçiş süreci belirlenmiş bu da yukarıda belirtilen diğer alanlardaki birlik hedeflerine olumlu yansımıştır.

Genel olarak bakıldığında Maastricht Anlaşması ile kurulan birlik ekonomik, parasal ve siyasal olmak üzere üç temel üzerine oturmaktadır. 90’lı yılların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesi, dolayısıyla Almanya’nın birleşmesinin yanında Orta ve Doğu Avrupa’da birçok devletin dağılan Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını kazanması Avrupa Bütünleşmesi adına çok önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu şekilde değişen uluslararası siyasal sitem yeni kurulan Avrupa Birliği’nin daha da gelişim kaydetmesi için önemli fırsat aynı zamanda bir sınav olarak yorumlanabilir. Nitekim bu dönemden sonra Avrupa Birliği’nin önemli gündem maddelerinden biri, genişlemeye yönelik izlenecek stratejiler ve komşu devletlerle olan ilişkiler olmuştur.

2.3. Avrupa Birliğinde Genişleme ve Üye Kabulü

Avrupa Birliği’nin genişleme stratejileri ve üye kabul kriterleri ile ilgili kararlar 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi’nde alınmıştır. Bu zirvede belirlenen kriterler “Kopenhag Kriterleri” olarak da bilinmektedir. Kopenhag Kriterleri genel olarak siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olarak üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriterler, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı öngörmektedir. Ekonomik kriterler,

⁷⁰İkv.org, Ekonomik ve Parasal Birlik, (Çevrimiçi), <http://esozluk.ikv.org.tr/icerik.asp?id=426> , (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018). Ayrıca bkz. Joseph M. Grieco, “The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist ResearchProgramme”, **Review of International Studies**, C.21, S.1, (Ocak 1995), 21 – 40.

işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması üzerine kurulmuştur. Topluluk mevzuatının benimsenmesi ise aday ülkelerin siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olma şartını öne sürmektedir.⁷¹

Avrupa topluluklarının genişleme tarihine bakıldığında Maastricht Anlaşmasına kadar olan süreçte iki genişleme dalgası olduğu görülmektedir. 1973 yılındaki ilk genişleme de İngiltere, Danimarka ve İrlanda Avrupa Topluluğu'na üye olmuştur. Bu ülkelerin parlamentolarının onayının yanı sıra Avrupa Komisyonu'nun olumlu raporu ile Konsey'in onayı sonucu bu üç ülke topluluk üyesi olmuştur.⁷² İkincisi, 1981 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz tarafından izlenen güney genişlemesiydi. Daha sonra da 1995 yılında Avrupa Birliği ismiyle ilk genişleme dalgasında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in AB'ye üyeliği kabul edildi.⁷³

1993 öncesi dönemde bir ülkenin Avrupalı ve demokratik olması üyelik için gerekli ve yeterli bir sebepti. Hatta coğrafi kriter bile bazen mutlak bir şart olarak görülmemiştir. Örneğin Grönland coğrafi olarak Avrupa'ya ait olmamasına rağmen Danimarka ile kültürel bağları sebebiyle üyeliğe kabul edilmiştir. Bu da üyelik için kültürel boyutu alternatif bir gerekçe olabileceğini göstermektedir.⁷⁴ 1993 öncesi dönemde yeni üyeler "Topluluk Müktesebatı" na uymak zorunda olsalar da ekonomik koşullar hayati derecede önemli değildi. Kötü ekonomik performans gösteren ülkeler, İrlanda ve Güney Avrupa ülkeleri Yunanistan, İspanya, Portekiz gibi çok kolay bir şekilde üyeliğe kabul edildiler. AB'den ayrılma ile ilgili prosedür ise ilk kez 2007

⁷¹T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, "22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi", (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/302.html>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018)

⁷²40 Years of EU Enlargement, (Çevrimiçi), http://www.europarl.europa.eu/external/html/euenlargement/default_en.htm, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

⁷³Ayrıntılı bilgi için bkz. Karin Gilland and Raj Chari, "European Integration: Enlargement Now and Then: Implications for Ireland", **Irish Studies in International Affairs**, C.12, 2001, s.215 – 230.

⁷⁴Huguette Laermans, Paul Roosens, "The Enlargement of European Union" **Ekon Misao Praska DBK**, C.XVIII, S.2, 397 – 410.

yılındaki “Lizbon Anlaşması”⁷⁵ ile düzenlendi ve AB kriterlerinden uzaklaşan üyelerle yolların ayrılmasının önünü açtı.⁷⁶

Kopenhag Zirvesi’nde genişleme ile birlikte, Büyüme Rekabet ve İşsizlik, Tek Pazar ve Ortak Politikalar, Malta, Kıbrıs ve Türkiye ile ilişkiler, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler başta olmak üzere bir dizi başlığa Konsey tarafından yayınlanan raporda değinilmiştir. Genişleme ile ilgili bölümde Avrupa Konseyi, Avusturya, Finlandiya, İsveç ve Norveç’teki genişleme faaliyetlerinde kaydedilen ilerlemeyi not etmiş ve Müzakerelerin, mümkün olduğu ölçüde, her bir adayla kendi liyakati ile ilgilenirken paralel olarak yürütüleceğini hatırlatmıştır.⁷⁷

AB’nin üye kabul kriterlerine baktığımızda en genel anlamıyla AB Kurucu Anlaşması’nın 49. Maddesinde benimsenen koşullara uygun olan her Avrupa devleti AB’ye üye olabilmektedir. Bu maddenin birinci bendinde Kurucu Anlaşmanın 2. Maddesindeki değerlere saygı duyulması ve bunların ilerletilmesi şartı koşulmaktadır ki bahsedilen bu değerler Kopenhag Kriterleri’nin siyasi ve sosyal alanda öngördüğü koşullarla örtüşmektedir. Zaten bir üye adayı devlet ile tam üyelik müzakerelerine başlanması için de Kopenhag Kriterlerinin siyasi ayağının tamamlanması şartı dikkate alınmaktadır. Elbette bunlar soyut değerler olduğu için AB organları tarafından denetimi çok kolay değildir. Kopenhag Kriterleri’ne uyum kapasitesi, Komisyon’un yıllık olarak her üye devlet için hazırlayacağı raporlarda yer almaktadır. Bu bağlamda AB tarafından aday ülkelere “Katılım Ortaklığı” kapsamında mali ve teknik destek sağlanarak sürecin hızlandırılması hedeflenmektedir. Üyelik sürecinde devletlerin kendi iç hukuklarını AB müktesebatına uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Tam üyelik ile birlikte de devletler egemenlik haklarının bir kısmını AB’ye devreder. Bu sebeple tam üyelik gerçekleşmeden aday devletlerin AB müktesebatına yüzde yüz uyum sağlaması zor bir durumdur.⁷⁸

⁷⁵18–19 Ekim 2007 tarihlerinde düzenlenen Gayri-Resmi Zirvede AB’nin kurumsal yapısına bazı değişiklikler getiren ve üzerinde siyasi mutabakat sağlanan Lizbon Antlaşması, 13 Aralık 2007 tarihinde AB Zirvesi marjında Lizbon’da imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018)

⁷⁶**A.g.e.**

⁷⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. European Council in Copenhagen, “Conclusions of the Presidency – Copenhagen”, June 21-22 1993.

⁷⁸Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, **a.g.e.**, s.51 – 58.

Ülkelerin adaylık sürecinde üyeliğe kabul edilene kadar AB kurumları ile aralarında gerçekleşen müzakere süreci detaylı prosedürlerin işlediği yoğun bir süreçtir. Her aday ülke ile ayrı ayrı gerçekleşen süreçte genişleme prosedürü gereği aday devletlerin bazı anlaşmalar imzalaması gerekmektedir. Bunlardan ilki ekonomik, siyasal ve sosyal alanda işbirliği ile yakınlaşmayı amaçlayan “Ortaklık Anlaşması”dır. Ardından aday ülkenin Kopenhag Kriterleri doğrultusundaki yükümlülüklerini ve bunların yerine getirilmesine bağlı olarak alacağı mali yardımları içeren “Katılım Ortaklığı Belgesi” hazırlanır. Buna karşın aday ülke de ekonomik, siyasal, sosyal, hukuki ve idari alanlarda kendi sistemini AB’ye uyumlu hale getirmek için yapacağı reformları içeren “Ulusal Program” hazırlar.⁷⁹ Bu süreçte AB’nin ana organları önemli işlevler üstlenmekle birlikte, genişlemede görev yapmak üzere özel olarak kurulan kurumlarda vardır.

2.3.1. Avrupa Birliği Kurumları ve Genişleme Sürecindeki Roller

Bu gün itibarıyla Avrupa Birliği’nin karar alma yönetim ve politika yapımı gibi süreçlerde önemli görevleri olan beş ana organı bulunmaktadır. Bunlar; “Avrupa Parlamentosu”, “Avrupa Komisyonu”, “Avrupa Birliği Konseyi”, “Avrupa Konseyi (Avrupa Birliği Zirvesi)” ve “Avrupa Birliği Adalet Divanı” olarak sıralanır.

“Avrupa Parlamentosu” parlamenterlerin doğrudan Avrupa vatandaşları tarafından seçildiği ve ülkelere göre değil ideolojilere göre grupların oluşturulduğu bir meclistir. Avrupa Parlamentosu, Konsey ile birlikte yasama yetkisini paylaşırken Avrupa Birliği bütçesini de bu iki kurum birlikte hazırlamaktadır. Dış politika gibi bazı konularda sadece danışma organı niteliğindeki kurumun diğer organlar üzerinde denetleme yetkisi bulunmaktadır.

“Avrupa Komisyonu” ise yasama sürecini başlatan, ayrıca Birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamaktan ve idari denetimden sorumlu kurumdur.

⁷⁹İbrahim S. Canbolat, **Avrupa Birliği ve Türkiye**,5.b., Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2011, s.306.

Bir diğerkurum olan “Konsey”, (“Bakanlar Konseyi” ya da “AB Konseyi”) Avrupa Birliği üyesi devletlerin hükümetlerinde görev yapan bakanlardan oluşan bir organdır. Konsey, Avrupa Birliği içinde üye devletlerin ulusal çıkarlarının temsil edildiği organ olup, birçok konuda üye devletleri bağlayan yasal düzenlemeleri kabul etme ve bütçeyi onaylama yetkisini Parlamento ile paylaşır.⁸⁰

AB’nin önemli organlarından biri de genellikle Bakanlar Konseyi ile karıştırılan “Avrupa Konseyi” veya “AB Zirvesi” olarak adlandırılan kurumdur. Avrupa Birliği Zirvesi, Avrupa Birliği’ne üye devletlerin başbakanları veya devlet başkanları ile Avrupa Birliği Zirvesi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı’nın katılımı ile meydana gelir.⁸¹ Bu kuruluş ile ilgili belirtilmesi gereken en önemli husus diğerkonseyi AB organlarından farklı olarak hukuki statüsünün tartışmalı olduğudur. Bu yapının diğerkurumlar gibi bir AB organını yoksa tamamen ayrı hükümetler arası bir kurum mu olduğukonusunda tartışmalar ve çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, en makul görüş Avrupa Konseyi’nin hibrit yani çift karakterli bir oluşum olduğunu savunan görüştür. Bu tartışmalar sebebiyle Avrupa Konseyi uzun yıllar hukuki olarak kurucu metinlerin metinleri dışında varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır.⁸²

Avrupa Konseyi, AB’nin gelişimi için gerekli ivmeyi verir, genel siyasi önceliklerini ve oryantasyonu belirler. Ayrıca bir takım anayasal yetkilere de sahiptir. Örneğin basitleştirilmiş revizyon usulü ile AB’nin ortak politikalara ilişkin bölümünü değiştirme yetkisine sahiptir. Ayrıca Avrupa Konseyi, Bakanlar Konseyi’nin özel formasyonları ile ilgili kararların kabul edilmesi, Genel İşler Konseyi çerçevesinde üye devletler arasında dönem başkanlık sırasının belirlenmesi, Komisyon’un oluşumu, devletlerin Komisyon’da üye bulundurma sırası, Avrupa Parlamentosu ile birlikte Parlamento’nun oluşumuna karar verme gibi konularda da anayasal yetkilere sahiptir.⁸³

“Avrupa Birliği Adalet Divanı” (ABAD) Lizbon Anlaşması ile oluşturulan, Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve ihtisas mahkemelerini içine alan kurumdur. Avrupa

⁸⁰T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları, (Çevrimiçi), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-kurumlari_45641.html, (Erişim Tarihi: 30. 02. 2018).

⁸¹T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları / Avrupa Birliği Zirvesi, (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/45631.html>, (Erişim Tarihi: 30. 02. 2018).

⁸²Ercüment Tezcan, “Avrupa Konseyi/Avrupa Birliği Zirvesi”, **Avrupa Birliği; Tarihçe, Teoriler, Kurumlar, Politikalar**, der. Belgin Akçay, İlke Göçmen, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014, s.147.

⁸³A.g.e., s.159.

bütünleşmesi 1950 li yıllar sonrasında kurumsallaşmaya başlarken bu ulusüstü yapı her zaman bir yargı organına da sahip olmuştur. Bu yargı organı bütünleşmenin gelişimine paralel olarak zamanla oluşumu, iç örgütlenmesi, yetkisi ve usulü gibi konularda sürekli bir değişim geçirmiştir. Fakat ABAD'ın ana işlevi kuruluşundan bugüne kadar değişmemiştir. ABAD kurucu anlaşmaların yorumlanması ve uygulanmasında hukuka riayet edilmesini sağlar.⁸⁴

ABAD'ın kurucu anlaşmalar doğrultusundaki yargı yetkisi karar alma ve görüş bildirme olarak ayrılır. ABAD'ın karar alma yetkisi olan davalar da kendi içinde doğrudan avarlar ve dolaylı davalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan davalar ABAD nezdinde başlayıp sona ererken, dolaylı davalar ulusal mahkemelerde başlayıp ABAD'a taşındıktan sonra tekrar ulusal mahkeme tarafından sonuçlandırılmaktadır. Ayrıca ABAD yetkili olduğu davaların yanı sıra bir takım sözleşmeler ile de yetkilendirilebilir. Birlik tarafından veya birlik adına yapılan bir kamu veya özel hukuk sözleşmesinde yer alan bir tahkim şartı ya da tahkimname uyarınca üye devletler arasında kurucu anlaşmalar uyarınca her türlü uyuşmazlık konusunda karar verme yetkisine sahiptir.⁸⁵

Yukarıda kısaca işlevlerine ve yapılarına değindiğimiz Avrupa Birliği'nin temel kurumlarından ABAD dışındaki diğer dört kurum genişleme sürecinde aktif bir şekilde görev almaktadır. En basit tanımıyla Birliğin “yürütme organı” ya da “icracı sekreteryası” olarak tanımlanan Avrupa Komisyonu'nun genişleme sürecinde üç temel işlevi vardır. Bunlar; aday devletlerin durumlarının değerlendirilmesi ve ilgili kurumlara rapor edilesi, aday ülke ile ortaklık ve çeşitli işbirliği anlaşmalarının imzalanması, katılım müzakereleri süreci ve katılım öncesi yardımları düzenlemek olarak sıralanabilir.⁸⁶

Birliğin yasama organı konumunda olan Avrupa Birliği Konseyi ise aday devlet, üye devletler ve Avrupa Birliği Başkanlığı'nın taraf olarak yer aldığı müzakerelerde üye ülkeleri temsil eder, onlar adına müzakereleri organize eder ve yürütür. Ayrıca aday devletler ile Avrupa Birliği arasında kurulan hukuki bağın temelini oluşturan ortaklık

⁸⁴İlke Göçmen, “Avrupa Birliği Adalet Divanı”, **Avrupa Birliği; Tarihçe, Teoriler, Kurumlar, Politikalar**, der. Belgin Akçay, İlke Göçmen, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014, s.231.

⁸⁵**A.g.e.**, s.216.

⁸⁶Gülüm Çapan, Gürbüz Sarı, “Avrupa Birliği Kurumları ve Genişleme”, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, der. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.13.

anlaşmalarının yürürlüğe girebilmesi için Komisyon'un önerisi ile Avrupa Birliği Konseyi tarafından onaylanması şartı bulunmaktadır. Diğer bir kurum olan Avrupa Konseyi ise genişlemenin genel çerçevesini ve kurumsal konularla ilgili kararlar alır.⁸⁷

Son olarak Avrupa Parlamentosu'nun da genişleme süreci içerisinde çeşitli görevleri bulunmaktadır. En önemlilerinden biri kurucu anlaşmanın 49. Maddesinde şu şekilde belirtilmektedir; *"2. maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosu'na ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu, Komisyon'a danıştıktan ve üye tam sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konsey'e yapar"*.⁸⁸ Bununla birlikte genişleme sürecinde ya bir "Katılım Ortaklığı" oluşturmak ya da aday ülke lehine mali araçları onaylamak amacıyla bir dizi yasama kararı alınır ve Parlamento bu kararların kabul edilme prosedürlerine de katılmaktadır. Ancak bunlara daha sınırlı yetkiyle veya görüş bildirme yoluyla müdahil olduğunu da belirtmek gerekir.⁸⁹

Ayrıca Parlamento aday ülkeler hakkında çalışmak üzere röportörler belirlemektedir. Raportörler aday ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısıyla ilgili toplanan bilgileri Parlamento'ya sunmaktadır. Raporlar dış güvenlik ve siyasi ilişkiler komisyonu tarafından kabul edildikten sonra tüm üyelerin hazır bulunduğu bir toplantıda kabul edilebilmek üzere iletilir.⁹⁰

Avrupa Birliği'nin mevcut kurumlarına ek olarak genişleme sürecinde aday ülkeler ile AB arasındaki müzakerelerin düzenli yapılmasını sağlamak amacıyla ek olarak bazı kurumlar da oluşturulur. Bunlardan ilki AB üyelerinin temsilcileri ile aday ülke temsilcilerinin yanı sıra, Konsey ve Komisyon görevlilerinden meydana gelen "Ortaklık Komisyonu" dur. Bu kurumun amacı ortaklık rejiminin Ortaklık Anlaşması hükümlerine uygun bir şekilde yürütülmesini ve denetlenmesini sağlamaktır. Bu kuruma destek veren "Ortaklık Komitesi" ise aynı şekilde AB ve aday ülke temsilcileri ile Konsey ve Komisyon görevlilerinden oluşur. Ayrıca AB müktesebatının ve

⁸⁷A.g.e., s.20.

⁸⁸T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa'nın İşleyişi Hakkında Antlaşma**, Ankara – 2011.

⁸⁹Çapan, Gürbüz, a.g.e., s.21

⁹⁰A.g.e., s.21 – 22.

mevzuatının aday ülkelere tanıtılması ve uyum için gerekli aşamaların yerine getirilmesi sağlama amaçlı “Alt Komiteler” kurulur.⁹¹

Ortaklık Konseyi’ne görüş ve öneri sunmak amacıyla oluşturulan diğer bir kurum da “Karma Parlamento Komisyonu” dur. Bu kurum Avrupa Parlamentosu ve aday ülkelerin parlamentolarının üyelerinden oluşur ve düzenli olarak senede iki defa toplanır. Süreçlerin başarılı bir şekilde sonuçlanması halinde aday ülkenin AB’ye katılımını gerçekleştirmek üzere bir “Katılım Antlaşması” imzalanır. Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüşü ve Konsey’in oybirliği ile onayının alınması şartıyla Antlaşma hem AB üyesi ülkelerde hem de aday ülkede onaylanarak yürürlüğe girer.⁹²

⁹¹Canbolat, **a.g.e.**, s.306.

⁹²**A.g.e.**, s.307.

3. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN VE ROMANYA

3.1. Soğuk Savaştan Sonra Balkanlardaki Genel Durum

Yaklaşık kırk yıl boyunca uluslararası sistemde iki kutuplu bir yapı hakim olmuş, SSCB'nin dağılmasıyla bu düzen sona ermiş ve yeni bir tablo ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında eşit bir güç dağılımı olduğundan söz etmek mümkündür. Bunun yanı sıra nükleer silahların caydırıcı etkisi de fiziki çatışmaların yaşanmasının önüne geçmiştir. Bu sebeplerden dolayı Soğuk Savaş döneminin istikrarlı bir çatışmasızlık dönemi olduğunu söylemek mümkündür. SSCB'nin dağılıp Varşova Paktı'nın⁹³ sona ermesi, Batı Almanya ve Doğu Almanya'nın birleşmesi, Batı Avrupa ülkeleri için bir tehdit algısı olarak tanımlanabilecek komünizmin etkisinin azalması Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde Avrupa'daki başlıca gelişmeler olarak sıralanabilir. Bu gelişmeler eski Doğu Bloku ülkelerinde sosyalist yönetimlerin sonunu hazırlarken rejim değişikliklerinin önünü açmıştır. Bu ülkelerde zamanla demokratik rejimlere geçişler yaşanmıştır. Fakat ortaya çıkan bu yeni tablo aynı zamanda istikrarsızlık ve çatışma ortamını doğurmuştur. İki kutuplu sistemde SSCB'nin uydusu durumunda olan devletlerde bu sistemsel kırımla sonrası bir otorite boşluğu ortaya çıkmış bu da ideolojik olarak aşırı milliyetçi grupların yükselişe geçmesini tetiklemiştir. Ayrıca Avrupa'da bölgeler arasında ekonomik ve siyasal refah açısından büyük farklılıkların ortaya çıkması, Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar ve bunların sebep olduğu kitlesel göç ve sığınma tehditleri Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan problemler olarak sıralanabilir.⁹⁴

Uluslararası sistemde önemli bir milat olarak kabul edilen Soğuk Savaş'ın bitişi Balkan ülkelerinde tek tek farklı etkiler yaratsa da tüm bu ülkelerde ortak olan bazı sonuçlar da doğurmuştur. Yukarıda genel olarak Avrupa ülkeleri için bahsedilen milliyetçilik akımlarının güçlenmesi durumu Balkan ülkeleri için de geçerli oldu. İki kutuplu sistem öncesinde zaten çatışma ve kaos ile bilinen Balkanlar bölgesin 1990'larda tekrar bu kimliğe büründü. Bunun yanında bir çok ülkede komünist parti

⁹³Varşova Paktı: 14 Mayıs 1955 tarihinde Varşova'da, sekiz sosyalist ülkenin imzaladığı "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile kurulan askeri ve siyasal birlik.

⁹⁴Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918 – 1994**, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, s.584 – 585.

liderleri partilerinin isimlerini “sosyalist parti” olarak değiştirip milliyetçi eksene yakınlışarak iktidarlarını korumaya çalışmışlardır.⁹⁵

Bu dönemde bölgede uluslararası siyasette de dengeler değişmeye başladı. Yeni blokların oluşmaya başlaması, mevcut işbirliklerinin sona ermesi ve ülkelerin dış politikada farklı yönde arayışlar içine girmesi bağlamında, Balkan lkelerinin hem iç siyasetini hem de diplomasisini etkileyecek yeni bir döneme girildiği çok açıktı. Bölgedeki Rusya etkisi bu dönemde azalmaya başlamış ancak Rusya yeni Yugoslavya ve Yunanistan’la bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır. Buna karşın Almanya ve bir lde İtalya ile ABD ve Türkiye bölgede etkinliklerini arttıran ülkeler olmuştur. nceki dönemde yaşanan siyasal ve ideolojik çeşitliliğin yerini i ve dış politikada tek boyutluluk aldı. Çoğu Balkan ülkesinde dışarıdan alınan mali yardımlar iktidara yakın kesimler tarafından paylaşıldı. Girişimci yapının olmayışı ve etnik temelli siyaset, rüşvet, kayırma, rant paylaşımı gibi sorunlara zemin hazırladı.⁹⁶

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan

SSCB’nin dağılmasının ardından Bulgaristan dış politikasında büyük bir boşluk yaşanmıştır. Bulgaristan’ın bu dönemde dış politikadaki seçenekleri Rusya ile tekrar yakınlışmak veya Batı ile yeni bir ittifak kurmak şeklindeydi. 1990’ların ikinci yarısından itibaren stratejik ve ekonomik çıkarların etkisi, komşularla olan problemlerin çözümünü kolaylaştıracak olması gibi sebeplerden dolayı NATO ve AB ile yakınlışma seçeneği ne ıktı.⁹⁷ Todor Jivkov’un istifasından sonra iç siyasette de çeşitli görüşler ve bunları temsil eden siyasi oluşumlar sahneye çıkmaya başlamıştır. Bu örgütlerin bir kısmı tamamen yeni oluşumlar iken bir kısmı eski partilerin yeni versiyonları olarak ülke siyasetinde yer almışlardır. Nitekim bunlardan bazıları sosyalist sistemin son zamanlarında yarı legal olarak ortaya çıkan gruplardır.⁹⁸

⁹⁵Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, 3. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.282.

⁹⁶A.g.e., s.283.

⁹⁷Muzaffer Akdoğan, “Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, der., Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, **Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar genişlemesi: AB36 mümkün mü?**, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2015, s.369.

⁹⁸A.g.e., s.371.

Bu sürecin öncesinde Bulgaristan'ın Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku içerisinde geçirdiği siyasal ekonomik ve sosyal süreçlere kısaca değinmekte fayda var. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu ülkenin sosyalist rejime adapte olması özellikle ekonomik anlamda oldukça sancılı bir süre sonucunda gerçekleşmiştir. Sanayi kuruluşlarının ve bankaların devletleştirilmesinin yanında tarımdaki kollektifleştirme hamlesi çiftçilerden oldukça sert tepkiler almış hatta bu sebeple devlete karşı silahlı direnişler yaşanmıştır. Çiftçilerin kurulan tarım kooperatiflerine katılması için mali baskılar yapılmıştır. Bu süreçte Bulgaristan'da tarım, sanayi, ekonomi ve kamu alanları Sovyet danışmanlar yardımıyla Sovyetler Birliği sistemine göre yeniden biçimlendirilmiş ve 1958'de süreç tamamlanmıştır.⁹⁹

1954 yılında Bulgaristan'da Komünist Parti başkanlığına Kruşçev'in¹⁰⁰ desteğiyle o dönem genç bir bürokrat olan Todor Jivkov getirilmiştir. Jivkov 1962 – 1971 yılları arasında ülkede başbakan olarak görev yaparken, 1972'de Bulgaristan'ın yeni anayasası ile oluşturulan Devlet Konseyi başkanlığına seçilmiş ve sosyalist rejimin yıkıldığı 1989 yılına kadar bu görevde kalmıştır.¹⁰¹ Jivkov iktidarı süresince Bulgaristan Sovyetler Birliğine daha sıkı bağlarla bağlanmıştır. Ayrıca Jivkov döneminde Sovyetler Birliği ile olan bağların güçlenmesi sonucunda düşük fiyatlarla elde edilen kömür, petrol ve elektrik enerjisi, makine ve hammaddeler sayesinde ülke sanayileşmede önemli adımlar atmış ve halkın refah seviyesi de bu doğrultuda yükselmiştir. Jivkov döneminin dış politikadaki en önemli amacı ise Sosyalist ülkelerle kardeşçe işbirliğinin geliştirmek olmuştur.¹⁰²

1980'li yıllara gelindiğinde ise Bulgar ekonomisinde düşüş başlamıştır. Bunda, Bulgaristan'ın Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'yle (COMECON)¹⁰³ olan ilişkilerinin zirveye ulaşmasının etkisi büyük olmuştur. Bu durum karşısında

⁹⁹Dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. R.J. Crampton, **İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar**, (Çeviren: Emel Kurt), İstanbul: Yayınodası Yayıncılık, 2007, s.163 – 164.

¹⁰⁰Nikita Kruşçev: Dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite Sekreteri.

¹⁰¹Tarihibilgi.org., Todor Jivkov Döneminde Bulgaristan, (Çevrimiçi), <http://tarihibilgi.org/todor-jivkov-doneminde-bulgaristan/>, (Erişim Tarihi: 05. 03. 2018)

¹⁰²Todor Jivkov, **Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İç ve Dış Politikası** (Çeviren: Aydın Arın), Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1979, s.21.

¹⁰³Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON): 5-8 Ocak 1949'da Moskova'da, Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya temsilcileri arasında yapılan toplantı sonunda ekonomik işbirliği örgütü. Kuruluşa aynı anda Arnavutluk, 1950'de Demokratik Alman Cumhuriyeti, 1962'de Moğolistan ve 1972'de Küba katıldı.

Bulgaristan'ın gelişmiş ülkelerle ticaret yapması gerekti fakat Bulgaristan'ın gelişmiş ülkelerin pazarına uyum sağlayacak kadar iyi bir sanayi alt yapısının olmayışı buna engel oldu. Öte yandan Sovyetler Birliği de, Bulgaristan'a ucuz fiyatlarla verdiği hammaddeler için dünya fiyatlarının uygulanmaya başlamasını istemiş ve her yıl göreceli olarak fiyatları yükseltmiştir. Ekonomisinin temellerini dış ticarete dayandıran Bulgaristan ihracatı azalınca, doğal olarak milli gelirinde düşmeler başlamıştır.¹⁰⁴

Ekonomik gerilemeye paralel olarak Jivkov'un iktidarı da sarsıntılı bir döneme girmiştir. Ekonomideki temel problemler aralıksız idari reformlarla şiddetlenmiş ve Jivkov, Türk azınlığa uyguladığı baskıcı politikalarla uluslararası kamuoyunun gözünde de önemli prestij kaybetmiştir.¹⁰⁵ Zaten 1980'li yıllar Sovyet sisteminin ekonomik tıkanıklıklar sebebiyle çöküşe doğru ilerlediği dönemdi ve Bulgaristan'da da bunun yansımaları görüldü.

1982 yılında üretkenliği arttırmak, üretim kalitesini yükseltmek ve demokrasiyi geliştirmek amacıyla hükümet tarafından "Yeni Ekonomik Program" yürürlüğe sokuldu. Fakat bu program ciddi bir başarıya ulaşamadı. 1980'lerin ikinci yarısında da ekonomik sorunlara çözüm getirme çabaları yoğunlaştı fakat Bulgar komünistler için başka ciddi sorunlarda ortaya çıkmıştı. Bu dönemde ülke sosyal anlamda da daha önce hiç olmadığı kadar Batı etkisine girmeye başladı. Bulgaristan ve Batı ülkeleri arasında karşılıklı seyahatlerin sıklaşması, görsel ve işitsel iletişim araçlarının ülkeye rahatça girmesi yerleşik kurallar altında ezilmiş Bulgar halkının Batı'daki özgürlükçü ortamı daha net görmesini sağladı. Bu sürecin sonunda Sovyet hakimiyetindeki her yerde olduğu gibi Bulgaristan'da da aydınlar ve genç nüfus otoriteye karşı duyulan saygı ve korku ortadan kalktı.¹⁰⁶

Özetle Bulgaristan'da sosyalist sisteme geçiş süreci sancılı bir şekilde gerçekleşmiş olsa da Sovyetler Birliği'nin desteği ile gelişen sanayi ekonomik refahı arttırmış ve 80'li yıllara kadar bu sistem varlığını bir şekilde sürdürmüştür. Ancak sonrasında başta iktisadi anlamda Sovyet sisteminin çöküşe geçmesi, bunun yanında iki kutup

¹⁰⁴Rüştü Yılmaz, **Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı** (Türk Basınına Göre),Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008, s.30.

¹⁰⁵Crampton, **a.g.e.**, s.170.

¹⁰⁶**A.g.e.**, s.171.

arasındaki yumuşama dönemi ve Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un¹⁰⁷ Batı eksenine kayan politikaları¹⁰⁸ gibi etkenler Doğu Bloğunun dağılmasına giden süreci başlatırken Bulgaristan'da da buna paralel bir süreç yaşanmıştır. Nitekim 1989'da komünist düzenin sona ermesiyle birlikte Jivkov'da istifa etmiştir.

Diğer Doğu Bloku ülkeleri için olduğu gibi Bulgaristan için de bundan sonraki dönem ekonomik, idari, iç politika, dış politika gibi birçok alanda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Jivkov'un istifasından sonra başa geçen Mledanov sosyalizm sınırları içerisinde demokratik bir yönetim benimseneceğinin açıklamıştır. Mledanov parti ve devletin ayrılacağını, esas karar organının parti yerine “insancıl ve anayasal demokratik devlet” ve Parlamento olacağını söylemiştir. Fakat muhalif gruplar bu söylemleri inandırıcı bulmayarak yönetim aleyhinde gösteriler düzenlemiş ve komünist olmayan gruplar tarafından kurulan “Demokratik Güçler Birliği” (DGB) ile “Bulgar Komünist Partisi” (BKP) arasında yuvarlak masa toplantısı düzenlenmesi kararı alınmıştır.¹⁰⁹

Yuvarlak masa toplantılarında anayasa değişikliği, siyasal sistemin yenilenmesi, sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesi gibi konulara yer verilmiştir. 1990 yılında çok partili hayata geçilmiş, Komünist Parti'nin ismi Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) olarak değiştirilmiş muhalif güçlerde Demokratik Güçler Birliği (DGB) adı altında seçime girmiştir. Seçim sonucunda BSP 211, DGB 144 ve HÖH¹¹⁰ 23 sandalye kazanmıştır.¹¹¹

1991 Ocak ayında Anayasa'nın 1. Maddesinin değiştirilmesi ile Komünist Parti tekeline son verilmiş bu partinin adı Sosyalist Parti olarak değiştirilmiş ve

¹⁰⁷Gorbaçov: Rus siyasetçi ve Sovyetler Birliği'nin son lideri (1985-1991).

¹⁰⁸Gorbaçov, Sovyet sisteminde değişimi hedefleyen iki kavram üretti: “Perestroyka ve Glasnost”. Perestroyka, yeniden yapılanmak, glanost da yönetimde şeffaflık anlamlarına gelmekteydi. Yeniden yapılanma ile Sovyet ekonomik isteminin uyguladığı merkeziyetçi yapıyı değiştirmek ve piyasa ekonomisini oluşturmaktı. Glanost olarak adlandırılan kavram da bu mekanizmayı inşa ederken halkın desteğini almaktı. Bu iki politika Soğuk Savaş'ın bitişini hazırlamıştır. Ayrıca bkz. Jerry F. Hough, “Gorbachev's Politics”, **Foreign Affairs**, C.68, S.5, (Kış 1989), s. 26-41.

¹⁰⁹Bahar Toparlak, “Bulgaristan'da Siyasal Ekonomik Gelişme ve Dış Politika (1990 – 2015)”, **Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar**, (der. İbrahim Kamil), Ankara: Nobel Kitap, 2017, s.393 – 394.

¹¹⁰HÖH: Açılımı “Hak ve Özgürlükler Hareketi”dir. 1989 sonrası Bulgaristan'da Türkler tarafından kurulan siyasi parti. (Çevrimiçi), <https://www.dps.bg/tr/>. (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

¹¹¹Toparlak(Çevrimiçi), **A.g.e.**, s.394. Ayrıca bkz. Milliyet Gazete Arşivi, “Komşuda Demokrasi Sınava” (Çevrimiçi), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/6SaN_x2F_MjJ0lqCNwSJSyo4ZQ_x3D_x3D , (Erişim Tarihi: 07. 03. 2018)

Başbakanlığa ılımlılardan Andrey Lukanov getirilmiştir. Fakat DGB'nin seçimleri tanımadığını ilan etmesi ve ülke genelinde miting ve protestolar düzenlemesi, azınlıkların hak ve özgürlüklerini talep eden gösterilere ırkçı Bulgarların karşılık vermesiyle ülke sosyal ve ekonomik kaosa sürüklenmiştir. Süreç sonucunda Kasım 1990' da hükümet istifa etmiştir.¹¹²

Lukonov'un istifa etmesinden sonra boşalan koltuğa hiçbir parti ile bağlantısı olmayan avukat Popov getirildi. Popov hedefinin “demokratik topluma barışçı bir geçiş sağlamak” olduğunu söyledi. Önemsiz konulardaki tartışmalar sebebiyle uygulamada çok fazla şey yapılamasa da bazı reformlar gerçekleştirildi. Topraktaki ortak sahiplik ilkesine son verildi, küçük işletmeler özelleştirmeye uygun hale getirildi ve hükümete karşı sorumlu olan Bulgar Merkez Bankası meclise karşı sorumlu olacak bir statüye geçirildi.¹¹³ Bu dönemdeki reformlarla komünist sistemin kalıntıları olan devletçi uygulamaların ülkeden silinmesi, idari ve sosyal anlamda daha demokratik bir yapı oluşturulması ekonomik olarak da serbest piyasaya entegrasyon amaçlanmıştır.

Bulgaristan'da yeni anayasa hazırlama süreci tartışmalar arasında 1991 yılının Temmuz ayında sona erdi. Yeni onaylanan anayasaya göre devletin başı beş yılda bir doğrudan uygulanacak seçimlerle başa geçen devlet başkanı olacaktı. Ayrıca yasama ile yürütme arasındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Anayasa Mahkemesi kuruldu. Meclis kendini feshetti ve yeni sistemdeki ilk seçimler 13 Ekim 1991 tarihinde yapıldı.¹¹⁴

DGB mecliste 110 milletvekili bulundurma hakkını kazanarak seçimin kazananı oldu. BSP 106 milletvekilini meclise sokarken HÖH'de 24 vekille meclise girmeye hak kazandı.¹¹⁵ Yeni anayasal sistemde yapılan ilk seçim olma özelliğine sahip bu seçimleri BSP'nin az farkla kazanmasıyla yaklaşık 45 yıl sonra Bulgaristan'da BSP ya da eski adıyla Komünist Parti dışında bir parti iktidara gelmiş oldu. Bulgaristan'da 90'lı yıllar boyunca siyasi istikrarsızlık devam etti ve iktidar bu iki parti arasında sık sık el değiştirmiştir.

¹¹²A.g.e., s.394 -395

¹¹³Crampton, A.g.e., s.301.

¹¹⁴A.g.e., s.302.

¹¹⁵Milliyet Gazete Arşivi, “Halk Siyasete Küsmüş” (Çevrimiçi), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/qKQQAuO8_x2F_x2B_BICe2_x2B_JMNHQQ_x3D_x3D_, (Erişim Tarihi: 07. 03. 2018).

1991 seçimleri sonrası Filip Dimitro tarafında kurulan DGB Hükümeti yalnızca bir yıl iktidarda kalabilmiştir. 1992 –1994 tarihleri arasında BSP’de hükümeti tek başına oluşturamamış, “Lyuben Berov” başkanlığında bir teknokratlar hükümeti kurulmuştur. İki yıllık iktidarı süresince Berov Hükümeti ülkede ciddi atılımlarda bulunamamıştır. Yasa çalışmalarının yürütülemediği, sosyal yapıdaki kararsızlık ve boşluklar sonucu gerginliğin daha da tırmandığı istikrarsız bir ortama girilmiştir. Adalet alanında da komünist dönemde görev yapan eski yargıçlara görev verilmesinden dolayı daha da geriye gidilmiştir.¹¹⁶

1994 Eylül ayında Berov Hükümeti çökmüş aynı yılın Aralık ayında gerçekleşen seçimlerde BSP büyük bir zafer kazanmış ve “Jan Videnov” başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.¹¹⁷ Ancak ekonomik kötü gidiş bu hükümetinde anayasal iktidar süresinden önce yıkılmasına sebep olmuştur. 1997 yılında İvan Kostov başkanlığındaki DGB Hükümeti iktidara gelmiştir.¹¹⁸

1990 - 1997 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlık ortamı Bulgaristan’ın dönüşümünü gerçekleştirmesini engellemiştir. Ancak 1997 seçimleri sonrası Kostov Hükümeti demokratikleşme, ekonomik reformlar ve Batı’ya entegrasyon konularında önemli adımları hayata geçirmiş ve Bulgaristan’da gerçek anlamda istikrarı sağlamayı başarmıştır.¹¹⁹ Geçiş sürecinde 1996 – 1997 yıllarında yaşanan mali kriz sebebiyle sancılı bir dönem yaşanmış fakat Başbakan İvan Kostov önderliğinde gerçekleştirilen reformlar sayesinde bu süreç atlatılmıştır.¹²⁰

1990 – 1997 yılları arasında Bulgaristan’da idari ve bürokratik anlamda komünist düzende uygulanan sistemlerin değiştirilmesi, yeni anayasa yapım süreci, azınlık grupların devletten talepleri ve bunların beraberinde getirdiği gergin ortam iç siyasetinin gündemini meşgul eden başlıca konular olmuştur. Siyasetteki bu gelişmelere paralel olarak ülke ekonomisinde de yoğun problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Soğuk Savaş döneminde ekonomisini ağırlıklı olarak tarım üzerine kuran Bulgaristan yeni dönemde bir yandan eski pazarlarını kaybederken öte yandan hamisi

¹¹⁶Toparlak, **a.g.e.**, s.396.

¹¹⁷Birgül Demirtaş Coşkun, **Bulgaristan’la Yeni Dönem: Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri**, Ankara: Avrasya Strateji Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001, s.57.

¹¹⁸Toparlak, **a.g.e.**, s.396.

¹¹⁹**A.g.e.**, s.396.

¹²⁰Tezcan, Aras, Altuğ, **a.g.e.**, s.372.

SSCB'yi de kaybetti. Ayrıca 1989 yılında yaklaşık 300.000 Türk'ün anavatan göç etmesi de tarımsal üretim konusunda bazı sorunlara yol açtı. Bunların yanında komşu ülke Yugoslavya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanması Bulgar ekonomisini daha da kötü bir duruma sürükledi. Ekonomik zorluklar Bulgaristan'ın silahlı kuvvetlerini de etkiledi ve askeri açıdan da ülke zayıf duruma düştü.¹²¹

İlk olarak Lukanıv döneminde ekonomik anlamda bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde özel tarım yasalaşmış, istihdamın önündeki engelleri kaldırmak amacıyla düzenlemeler yapılmış, perakendecilik, hizmet ve turizm alanlarında serbest girişimlere izin verilmiştir.¹²² Dimitrov döneminde liberal ekonomi politikaları benimsenmiş, bu doğrultuda önceden devletleştirilen mallar özelleştirilmeye başlanmıştır. Berov ise iktidara geldikten kısa bir süre sonra bir ekonomik faaliyet raporu hazırlamış ancak bu plan etkili olmamıştır.¹²³

1992 – 94 yılları arasında DGB özelleştirme uygulamalarına başlamış ancak bu durum işsizlikle birlikte suç oranlarının da artmasına sebep olmuştur. Pazar ekonomisine geçiş karşısında mağdur olan yoksul kesimin sesi olma iddiasıyla 1995'te iktidara gelen sosyalistlerde bu duruma çözüm üretememiş ve ülke ekonomisi dibe vurmuştur. Daha sonra Kostov ve Simon Sakskoburggotski'nin başbakanlıkları döneminde Batı yanlısı politikalar izlenmiş ve ülkede ekonomik ve demokratik reformlar hız kazanmıştır.¹²⁴ IMF ile imzalanan anlaşma çerçevesinde 1997 yılı Temmuz ayında Para Kurulu kurulmuştur. Para Kurulunun kurulması ve Levanın Alman Markına endekslenmesi ile birlikte ülkede makroekonomik istikrar sağlanmış olup, 1998 yılından sonra büyüme yeniden başlamıştır.¹²⁵

Dış politikada da Soğuk Savaş sonrasında yeni alternatif arayışına yönelen Bulgaristan'ın önünde bu dönemde üç temel seçenek bulunmaktaydı. Bunlar genel

¹²¹Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, 9. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.485.

¹²²Toparlak, **a.g.e.**, s.399.

¹²³**A.g.e.**, s.400.

¹²⁴**A.g.e.**, s.400.

¹²⁵T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Bulgaristan Ülke Profili: Genel Ekonomik Durum", (Çevrimiçi), https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bulgaristan/html/viewerulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK159904&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=23241085341937122&_afWindowMode=0&_afWindowId=ac4ha5uhl&_adf.ctrlstate=gqczbssif_187#!%40%40%3F_afWindowId%3Dac4ha5uhl%26_afLoop%3D23241085341937122%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK159904%26contentTitle%3DGenel%2B%20Ekonomik%2BDurum%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dgqczbssif_191 , (Erişim Tarihi: 12. 03. 2018).

olarak Sovyetler Birliği ile tekrar yakınlaşmak, tarafsızlık yolunu seşmek veya Batı dnyasıyla yeni bir işbirliği olarak zetlenebilir. 1991'deki seçimlerde Batı yanlısı DGB'nin iktidara gelmesi Rusya ile yakınlaşma alternatifini ortadan kaldırmıştır. Yeni bir ddneme giren Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik alanda dışardan destek almaya ihtiyaçı olması tarafsızlık seşeneğini de uygulamasını mwmkmn kılmamıştır. Sonuç olarak Batı ile ittifak kurmak Bulgaristan için dış politikada en makul seçenek olarak belirmiştir.¹²⁶

Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası diplomasisi ddrtt temele dayanmaktadır. Dış politikanın ideolojik ęgelerden arındırılması, dış politikayla ilgili karar alma swarecinde Bulgaristan Komwnist Partisi'nin tekeline son verilmesi ve bu konuda şeffaflık sağlanması, Avrupa ve Atlantik kurumlarıyla entegrasyon ve karar alma swareğlerinde pragmatizm ve mantığın hakim olması ilkesi.¹²⁷ Bu ilkeler doğrultusunda Bulgaristan Soğuk Savaş sonrasında pragmatist bir politika izleyerek dış politikada Batı ile ilişkilerini geliştirme yolunu seşmiştir. Bu ilişkiler yalnızca wlkeler bazında değil ęzellikle NATO ve Avrupa Birliği gibi kurumlar ile entegrasyon uzerinden ilerlemiştir.

3.3. Soğuk Savaş Sonrası Romanya

Romanya'da sosyalist dzenin yıkılıp demokratik ynetime geçilmesi, AB ile olan uyelik mzwakereleri ve tam uyelik hakkının kazanılması swareğleri Bulgaristan ile paralel olarak geręekleřmiřtir. 1974 yılından 1989 yılına dek wlkede otoriter şavuşesku ynetimi başta kalmıştır. 1989 yılına gelindiğinde ise ynetimsel baskılar sonucunda wlkedeki Macar azınlık ayaklanma başlatmış, bu ayaklanmaya Romenlerinde destek vermesi şavuşesku iktidarının sonunu getirmiştir.¹²⁸

SSCB 1980'li yıllarda Balkanlar bdlgesinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu bdlgedeki Doğu Bloğu wlkelerinin halklarında ortaya ęıkan ynetimden kaynaklı memnuniyetsizlikler ve buna bağlı olarak rejim değişikliği istekleri Romanya'da da

¹²⁶Birgwl Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, Ankara: ASAM Yayınları, 2007, s.231.

¹²⁷A.g.e., s.233.

¹²⁸Tezcan, Aras, Altuğ. **A.g.e.**, s.420.

görülmeye başlanmış ve devrime giden süreci hazırlamıştır. 1989 yılındaki ayaklanmada ordu da halka destek vermiş ve ülke yönetimini Lon Liescu önderliğindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi (UCK) devralmıştır.¹²⁹

Bu dönemde Romanya'nın en büyük iç siyasi problemlerinden birisi Macar azınlık sorunudur. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu grubun çıkardığı ayaklanma Romanya'da yönetim değişikliğine ön ayak olmuştur. Sosyalist rejimin yıkılmasından sonra halktaki genel beklenti; ülkede daha demokratik bir ortam oluşması, ekonomik refah seviyesinin yükselmesi ve etnik grupların birbiriyle olan ilişkilerinin düzeleceği şeklindedir. Bu sebeple hem azınlık Macar halkı hem de Romenler yönetim değişikliğini olumlu karşılamışlardır. Ancak Macar azınlığın, azınlık hakları ve anadil konusundaki isteklerine Romen halkı karşı çıkınca ülkede yeniden sorunlar baş göstermiştir. İktidarında oy kaybetme endişesi ile bu taleplere kayıtsız kalması iki grup arasındaki kutuplaşmayı arttırmıştır. 1990 yılının Mart ayında Transilvanya'nın Turgut Mureş şehrinde Macar ve Romen gruplar arasında çatışmalar yaşanmış ve ülkede yine gergin bir siyasi ortam ortaya çıkmıştır.¹³⁰ Etnik Macar azınlık, içinde buldukları koşulların iyileştirilmesi sürecinde kolektif haklar kavramını kullanmakta ısrar etmiş olsa da, Romanya anayasal ve yasal sisteminde 1991 yılına kadar kolektif hak kavramına yer verilmemiş ve topluluk üyelerinin bireysel hakları üzerinden sorun ele alınmaya çalışılmıştır.¹³¹

Bu gelişmelerin yaşandığı tarihlerde AB, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini ilerletmeyi hedeflemekteydi. Bu durum ve Romanya iç siyasetindeki söz konusu gelişmeler Romanya'nın dış politikada AB ile yakınlaşma yolunu tercih etmesinde etkili olmuştur.¹³²

25 Aralık 1989 yılında Devlet Başkanı Nikolae Çavuşesku eşi Elena Çavuşesku ile birlikte infaz edilmiştir. Doğu Bloku ülkeleri arasında komünist rejimin kan dökülerek

¹²⁹Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya'nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye ile İlişkiler", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S.12, (Kış 2007), s.35 - 47.

¹³⁰Bülent Sarper Ağır, "Romanya'nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C. 8, S.30, 2012, ss.125-148.

¹³¹**A.g.e.** s.130.

¹³²Cantürk Caner, "AB'ye Üyelik Perspektifinden Romanya'da Kamu Yönetimi Reformları: Yapısal Bir Analiz", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, S.3, (Yaz, 2009), s.96.

sona erdirildiği tek ülke Romanya'dır.¹³³ Bu olayla birlikte Romanya siyasal, toplumsal ve ekonomik olarak da yeni bir döneme girmiştir. 1989 yılından itibaren dışa açılım ve her alanda liberalizm ilkesini benimseyen Romanya hükümetleri, yeni dünya düzeninin temel prensiplerine uyum sağlamak için hızlı bir anayasal, yasal ve sosyo-ekonomik değişim sürecini başlatmışlardır.¹³⁴ Romanya'da 8 Aralık 1991'de yapılan ve kabul edilen yeni anayasa referandumu önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2003 yılında 73 maddesi değişen bu anayasa zaman içerisinde revizyonlar geçirmiştir. Anayasada devletin yönetim biçimi cumhuriyet olarak belirlenmiş, ülke, "Aralık 1989 Devrimi'nin idealleri doğrultusunda, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Bu yeni anayasanın getirdiği sistemde iktidarı cumhurbaşkanı ve başbakan arasında paylaşılmakta, ülke yarı başkanlık olarak tanımlanabilecek bir sistemle yönetilmektedir."¹³⁵

1990 yılının mayıs ayında yapılan seçimlerde UKC oyların %66,31'ini alarak parlamentodaki sandalyelerin %67,9'unu kazanmıştır.¹³⁶ Çavuşesku'nun düşüşünden sonraki ilk iki yıl ülkede yarı otoriter bir rejim şekli oluşmuştur. Sivil özgürlüklere izin verilmiştir ancak yöneticiler milliyetçiliği ve şiddeti siyasal amaçlarla kullanmaya devam etmişlerdir.¹³⁷ 1990 seçimlerine giden süreçte ülkede 150'den fazla siyasi parti kurulmuştur. Daha sonra bu partilerin sayısında azalma olmuş ve bazı partiler Romanya Demokratik Konvansiyonu (CDR) ve Hristiyan Demokrat Milli Köylü Partisi (PNTCD) içerisinde birleşmişlerdir.¹³⁸

1996 yılında yapılan seçimlerde de ortaya bir koalisyon hükümeti çıkmış fakat özelleştirme ve eğitim konularında koalisyon ortakları arasında derin görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Ayrıca 1999 yılında maden işçilerinin greve gitmesi hükümete olan güven eksikliğini ve yeni kurulan sistemin kırılganlığını ortaya koymuştur. Bu süreçte özellikle de ekonomik istikrarın sağlanamadığı dönemlerde, aşırı uç ideolojilerle sahip

¹³³Onur Limon, "Romanya Cumhuriyeti'nin Siyasal Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası", **Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar**, (der. İbrahim Kamil), Ankara: Nobel Kitap, 2017, s. 433.

¹³⁴Caner, **a.g.e.**

¹³⁵Limon, **a.g.e.**, s.434.

¹³⁶Bariş Gürsoy, Ebru Gençalp, "Romanya Cumhuriyeti", **Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler Halklar Parçalanma ve Bütünleşme**, der. Mustafa Necip Arman, Nazif Mandacı, 2.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s.104.

¹³⁷Crampton, **a.g.e.**, s.314.

¹³⁸Limon, **a.g.e.**, s.435.

partiler Romanya siyasal hayatında güçlenmiştir. Milliyetçi partiler geniş tabanlı partilere karşı önemli bir alternatif haline gelmiştir.¹³⁹

Çavuşesku sonrası geçiş döneminde Romanya'nın iç siyasetindeki en önemli gündemler Macar azınlığa verilecek haklar, yeni anayasanın oluşturulması olmuştur. Romanya'nın anayasa yapım sürecini Bulgaristan'a göre daha hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği söylenebilir. Anayasanın onaylanması ve yürürlüğe girmesi, iç siyasetteki problemlerin çözümü için önemli bir mihenk taşı olmuştur. Ancak Romanya'nın bu dönemdeki en önemli problemleri, ülkenin ekonomik sistemindeki değişim sürecinde yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Komünist dönemde devletin sanayileşmeye önem vermesi sonucunda ülkedeki büyük şehirler kırsal kesimlerden göç almıştır. Sanayi sektöründeki büyümenin sonucunda 1989 yılına gelindiğinde Romanya'da GSYİH içerisinde sanayinin payı % 57'ye kadar ulaşmıştır. Ülkede 1989 yılından itibaren işletme, mal ve hizmet üretim tesislerinin devlet kontrolünden özel sektöre geçişinin ardından tarım ve sanayi sektörlerinde küçülmeler ve daralmalar başlamıştır.¹⁴⁰ Özellikle 2000'li yıllara kadar tarım ve sanayi sektöründe küçülmeler devam etmiştir. Öte yandan hizmet sektörünün payı giderek artış göstermiştir. Tarım ve sanayi alanında büyüme ancak kolektiflerin kaldırılması ve özelleştirmelerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilmıştır.¹⁴¹

1990'larda Romanya'nın başındaki liderler köklü reformlar gerçekleştirme konusunda isteksizdiler. Bunun nedenlerinden biri Romanya'nın ekonomik durumunun diğer eski komünist ülkelerden daha kötü olmasıydı. Ülkede üretim hantal, devlet kontrolünde ve ağır sanayi üzerine yapılanamamış bir konumdaydı.¹⁴² Komünizm sonrasındaki on yılda birbiri ardına gelen hükümetler¹⁴³ bu problemi çözmek için çaba göstermedikleri gibi, reformlara karşı olan işçi sınıfının yaptığı şiddet içerikli eylemlerde onların bu isteksiz tavrını arttırmıştır.¹⁴⁴ Liberal ekonomiye geçiş amacıyla yapılmak istenen bu reformlar halkın eski düzenden gelen sosyalist alışkanlıkları ile taban tabana zıtlık

¹³⁹Gürsoy, Gençalp, **a.g.e.**, s.105.

¹⁴⁰Remzi Bulut, "Balkanlar Coğrafyasının Ticari Merkezi Romanya ve Ekonomisi", **Ayrıntı Dergisi**, C.4, S.45, 2016, ss.46 – 51.

¹⁴¹Limon, **a.g.e.**, s.437.

¹⁴²Crampton, **a.g.e.**, s.314.

¹⁴³Wikipedia.com: List of Presidents of Romania, (Çevrimiçi), https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Presidents_of_Romania, (Erişim Tarihi: 19. 03. 2018).

¹⁴⁴Crampton, **a.g.e.**, s.314.

göstermektedir. En büyük sorun yeni ekonomik sistemin beraberinde getirdiği devlet kültürünün alt yapısının oluşturulamaması olmuştur.¹⁴⁵

Dış politikada da 1989 yılındaki devrimden sonra Romanya önemli bir geçiş sürecine girmiştir. Romanya'nın da içinde bulunduğu Sovyetler Birliği'nden ayrılan Balkan ülkelerinde, demokrasiyi özümseme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olsa da bu ülkeler dış politika konusundaki tercihlerinde radikal değişikliklere gitmişler ve Batı yanlısı politikalara geçiş yapmışlardır. Bu durum yalnızca söz konusu ülkelerdeki değişim sürecinin değil aynı zamanda uluslararası sistemdeki yeni yapılanmanın da göstergesi olarak yorumlanabilir.¹⁴⁶

¹⁴⁵Caner, **a.g.e.**, s.101.

¹⁴⁶Özlem, **A.g.e.**,

4. BÖLÜM: BULGARİSTAN VE ROMANYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ENTEGRASYONU

4.1. Soğuk Savaş Sonrası AB’nin Dış Politika Hamleleri

Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni bağımsız devletler ve Yugoslavya’daki parçalanma, AB’nin jeopolitiğini değiştirmiştir. Bu iki olay sonucu AB’nin doğu ve güneydoğu sınırları oldukça istikrarsız ve riskli bir duruma gelmiştir. Dolayısıyla AB’nin kendi içinde oluşturduğu refah, zenginlik ve güvenlik ortamının zarar görmemesi ve sürdürülebilir olması için bu bölgelere yönelik politikalar üretmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.¹⁴⁷ Bu bağlamda hem Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası sistemdeki güç boşluğunu doldurmak hem de bu bölgelerde güvenliği ve istikrarı sağlamak için AB, NATO ve ABD gibi aktörler yeni politikalar üretme ve bunları uygulamak için bir takım araçlara ihtiyaç duymuşlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde AB ve NATO’nun Batı Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanında Karadeniz Bölgesi’ne yönelik yeni politikalar hayata geçirmiştir. AB 1990 sonrasında Romanya ve Bulgaristan’ı da içine alan Karadeniz Bölgesi’nde istikrarı ve kalkınmayı sağlamak amacıyla bir takım politikaları hayata geçirmiştir. Bu amaçla ilk olarak 1990’ların başında oluşturulan TACIS¹⁴⁸ programı ile bölgede varlık göstermeye başlamıştır. AB istikrarın sağlanması ve bölgedeki demokratikleşme, kalkınma çabalarının desteklenmesi amacıyla maddi yardımlar vasıtasıyla bölgeye destek olmuştur. Bu sebeple AB’nin bölgeye dahil olması Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’ndan ziyade Ortak Dış Güvenlik Politikası kapsamında ekonomik güvenliğin ve siyasi diyalogun canlandırılması şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁹

Bu dönemde AB tarafından hayata geçirilen bir başka oluşum da “TRACECA” dır. 1993 yılında yürürlüğe giren bu programın amacı Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz

¹⁴⁷Kenan Dağcı, “Avrupa Birliği’nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün mü?”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 22-24 Ekim 2008, s.469.

¹⁴⁸TACIS: Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelere demokratik pazar merkezli ekonomik sisteme uyum sağlayabilmeleri amacıyla yaptığı hibe ve teknik yardım programıdır. European Commission, (Çevrimiçi), [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-92-54 en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm), (Erişim Tarihi: 22.04.2018)

¹⁴⁹Christina Romila, “Büyük Karadeniz Bölgesinde AB’nin Güvenlik İlişkisi”, **Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar**, der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, Ankara: Elips Kitap, 2012, s.300.

bölgelerinde ticaret ve ulaşım sistemleri konusunda ortaya çıkan sorunları ve eksiklikleri gidermektir.¹⁵⁰ Bunun yanında Haziran 1992 tarihinde kurulan “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü” (KEİ), AB’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki faaliyetleri açısından önemli bir kurumdur. 12 üyesi bulunan bu örgüt kısaca bölge ülkeleri arasında ticaretin arttırılması, üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanmasının yanında bölgede refah ve istikrara da katkıda bulunmayı amaçlamıştır.¹⁵¹ KEİ Romanya ve Bulgaristan’ın AB üyeliği sürecinde ilişkilerin geliştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca KEİ üyeler arasında vize kolaylıkları, ulaşım ve iletişim ağları ve örgütlü suçlar ile mücadele gibi konularda çeşitli çalışmalar yürütmüştür.¹⁵²

1990’ların ikinci yarısından itibaren “Avrupa Komşuluk Politikası” (AKP)¹⁵³ adı altında yeni bir strateji geliştirildi. AKP’nin oluşumunda ilk ciddi adımlar AB Konseyi’nin Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi’nde Bulgaristan’ın da aralarında bulunduğu 12 Avrupa ülkesiyle müzakerelerin başlatılması kararının alınmasından sonra atılmıştır. Aynı yıl Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Gündem 2000 adlı belgede birliğin Avrupa’daki komşularıyla daha geniş işbirliği ve istikrarlı ilişkiler kurmasının önemi belirtilmiştir.¹⁵⁴

AKP sürecinde Komisyon ülkelerle ilgili siyasi ve ekonomik yapıyı analiz eden kurumsal ve sektörel raporlar hazırlamış ve hangi ülkeyle ne şekilde ilişkilerin geliştirileceği belirlenmiştir. Konsey raporları da incelenerek ilişkilerde bir sonraki aşamaya geçilip geçilmeyeceği belirlenmiştir. Hareket planlarının belirlenmesini içeren bir sonraki aşama, ülkelerin kapasiteleri, ihtiyaçları ve çıkarlarına göre planlar doğrultusunda orta ve uzun vadeli reformlar içermektedir. Alt komiteler tarafından denetime tabi tutulan karşılıklı yükümlülükler Komisyon tarafından hazırlanan

¹⁵⁰ A.g.e., s.301.

¹⁵¹ AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü / Karadeniz İşbirliği Örgütü, (Çevrimiçi), <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018)

¹⁵² A.g.e., s.302

¹⁵³ Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, “Avrupa Komşuluk Politikası”, (Çevrimiçi), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

¹⁵⁴ A. Sait Sönmez, “Avrupa Birliği’nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S.14, 2010, ss. 113 – 122.

raporlar ile değerlendirilir. Rapordan çıkan sonuca göre yeni programlar kabul edilmekte veya aynı programa sadık kalınmaktadır.¹⁵⁵

4.2. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği Üyelik Süreci

AB ve Bulgaristan arasında ilk resmi temaslar 1989 yılında gerçekleşmiştir. 1988 yılında AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile imzalamak için hazırladığı anlaşma Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Bulgaristan ile de imzalanmıştır. Ekonomik yardım anlaşması olan bu anlaşmaya o dönem hem siyasi hem ekonomik istikrarsızlıklar yaşayan Bulgaristan'da diğer Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri dahil edilmiş ve yardım programının kapsamında yer almıştır.¹⁵⁶

Bulgaristan'ın totaliter rejim sonrası AB (o dönemki adıyla Avrupa Topluluğu) ile gerçekleştirdiği ilk temaslar 1990 yılında Lukonov Hükümeti döneminde başlamıştır. Bu doğrultuda Avrupa Topluluğu'nun Bulgaristan'ı 24'ler Grubunun PHARE¹⁵⁷ programına dahil etmesi, Kasım – Aralık 1991 tarihlerinde dönemin Cumhurbaşkanı Jelu Jeleve ve Dışişleri Bakanı Stoyan Ganev'in AB ile gerçekleştirdikleri görüşmeler ile devam etmiştir.¹⁵⁸

1991 – 1992 yıllarında iktidarda bulunan DGB Hükümeti döneminde Brüksel ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda irade ortaya konmuş ve bu doğrultuda 1993 yılında “Ortaklık Anlaşması” imzalanmıştır. 1 Şubat 1995'te yürürlüğe giren söz konusu anlaşma ile beraber Bulgaristan Avrupa Birliği ile ortaklık statüsüne girmiştir. Bu dönem itibari işe DGB'nin AB ile ilişkiler konusunda somut adımlar attığı ve üst düzey

¹⁵⁵Aslı P. Turan, “AB ve Karadeniz Sinerjisi”, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve-karadeniz-sinerjisi-#.WunbKaSFPIV>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

¹⁵⁶Jonida Begaj, “AB'ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliliğine Etkisi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.15, S.1 2016, s.29-72.

¹⁵⁷PHARE programı: Avrupa Birliği'nin aday ülkelere katılım öncesi yaptığı üç finansal yardım ögesinden biridir. Bu yardım programı, birliğe katılmaya aday Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasının ardından, bu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Genişleme Stratejisi Belgesi, (Çevrimiçi), <http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/152000karmabelge2.htm>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

¹⁵⁸Akdoğan, *A.g.e.*, s.378.

diplomatik girişimlerde bulunduğu gözlemlenmiştir.¹⁵⁹ İmzalanan “Ortaklık Anlaşması” ile AB ve Bulgaristan arasında en fazla on yıllık bir zaman zarfı içerisinde serbest ticaretin kurulması amaçlanmıştır. Söz konusu anlaşma kültürel işbirliği, politik diyalog konularını kapsamakta ve tarafların temsil edildiği bir Ortaklık Konseyi’nin kurulmasını hedeflemektedir. Bu sebeplerden dolayı da önceki ortaklık anlaşmalarından farklı bir anlaşma olma özelliğini taşımaktadır.¹⁶⁰ Bunun yanı sıra anlaşma Bulgar sanayi ürünlerinin AB ihracatına dahil olabilmesi için AB ürünlerinin Bulgaristan’a ihracatına yönelik sınırlamaları 2002 yılına kadar kademeli olarak kaldırmıştır.¹⁶¹

Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri AB’ye Mart 1994’te üyelik başvurusunda bulunmaya başlamıştır. Bulgaristan’ın üyelik başvurusu 1995 yılında gerçekleştirilmiştir. Nisan 1996’da Komisyon aynı yılın Temmuz ayında cevaplanmak şartıyla, başvuruda bulunan ülkelere 2000 sayfalık bir soru belgesi göndermiştir. Belgenin içeriğinde ülkelerin yasama başarıları ve uyum sürecinin genel ilerlemesi hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan sorular yer almıştır. Gelen cevaplar farklı niceliklerde olmuştur. Örneğin Polonya’nın cevabı 2600 sayfa uzunluğunda iken Bulgaristan’dan 5000 sayfa uzunluğunda bir cevap belgesi gelmiştir.¹⁶²

Komisyon Temmuz 1997’de başvurular konusundaki görüşünü yayınlamış ve Slovakya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Bulgaristan için daha fazla hazırlığın gerekli olduğunu, Macaristan Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya devletlerinin ise müzakerelere başlamaya hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁶³

Bu süreçte ayrıca 14 Aralık 1995 tarihinde Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan arasında imzalanan Dayton Anlaşması’nın ardından 26 Şubat 1996’da kabul edilen “Bölgesel Yaklaşım politikası”, AB’nin Bulgaristan ve Romanya da dâhil olmak üzere- Batı Balkan ülkelerine yönelik ortak politikasının başlangıcını oluşturmaktadır. Bu politika ile temel olarak söz konusu ülkelerde istikrarın sağlanması, AB’ye karşı

¹⁵⁹A. Nazmi Üste, “Bulgaristan Cumhuriyeti”, **Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler Halklar Parçalanma ve Bütünleşme**, der. Mustafa Necip Arman, Nazif Mandacı, 2.b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s.55.

¹⁶⁰Begaj, **A.g.e.**

¹⁶¹Buket Ökten, “Romanya ve Bulgaristan’ın Avrupa Birliği Üyelikleri ve Sorunlar”, *akademikperspektif.com*, (Çevrimiçi), <http://akademikperspektif.com/2014/01/14/romanya-ve-bulgaristanin-avrupa-birligi-uyelikleri-ve-sorunlar/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).

¹⁶²Akdoğan, **A.g.e.**, s.377.

¹⁶³**A.g.e.**, s.377.

duyulan güvensizliğin ortadan kaldırılması ve ABD'nin bölgedeki hâkimiyetinin sonlandırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede AB Konseyi, 29 Nisan 1997 tarihinde mali yardımlar ve ticari-ekonomik işbirliğini sağlamaya yönelik anlaşmaları kapsayacak şekilde bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerin geliştirilmesini öngören adımların atılabilmesi için yerine getirilmesi gereken kriterleri belirlemiştir.¹⁶⁴

1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde Romanya, Litvanya, Letonya, Malta ve Slovakya ile birlikte Bulgaristan ile de üyelik müzakerelerinin başlatılması kararı alınmıştır.¹⁶⁵ Zirve sonucunda AB uyum müktesebatının ulusal hukuk sistemlerine uyumlu hale getirilebilmesi amacıyla güçlü hükümet ve yasama organlarının var olması gerektiği, Avrupa Konseyi'nin yayınladığı sonuç bildirgesinin içeriğinde yer almıştır. Ayrıca aday ülkelerde AB hukukuna uygun siyasi iktidardan bağımsız bir hukuk sistemi olması gerektiği, azınlık haklarının ayrıntılı takibi, sosyal kültürel ve ekonomik haklar, kadın erkek eşitliği ve kadın ticaretinin önlenmesi de sonuç bildirgesinde dikkat çekilen diğer konulardır.¹⁶⁶

Bulgaristan ile AB arasındaki ilişkileri etkileyen önemli bir olay “Kosova Krizi” (1999) olmuştur. NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sırasında Sofya Hükümeti'nin Yugoslavya'ya karşı NATO yanlısı bir tavır alması Avrupa Komisyonu tarafından olumlu karşılanmıştır. Nitekim 2000 yılında da Bulgaristan'la tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır.¹⁶⁷ Bu durum üyelik ve adaylık aşamalarında, ülkelerin yalnızca uyum kriterleri doğrultusunda yaptığı reformların değil politik tavırlarının da AB için önem arz ettiğinin bir göstergesidir.

Beşinci genişleme dalgasının ilk aşaması müzakereler 2002 yılında tamamlanmıştır. Bulgaristan ile ilgili tespitlerde ülkenin AB uyum müktesebatı ve piyasa ekonomisi konularında problemlerinin olduğu ifadesi yer almıştır. Bununla beraber yargı ve güvenlik sistemlerinde hesap verilebilirlik konularında istenen düzeyde olmadığı

¹⁶⁴Emirhan Kaya, “Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.2, Aralık, 2016, ss.213-233.

¹⁶⁵Hürriyet Gazetesi, 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Başkanlık Sonuç Belgesi (özet), <http://www.hurriyet.com.tr/10-11-aralik-1999-helsinki-zirvesi-baskanlik-sonuc-belgesi-ozet-38382577>, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

¹⁶⁶Cengiz Dinç, “Avrupa Birliğinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(2), Ekim 2011, s.201 – 233.

¹⁶⁷Üste, a.g.e.,

vurgusu yapılmıştır. Bu sebepler doğrultusunda beşinci genişlemenin ilk ayağında AB'ye tam üyelik için Bulgaristan'ın hazır olmadığı görüşüne varılmıştır.¹⁶⁸

2002 yılında Brüksel'de düzenlenen zirvede Romanya ve Bulgaristan'ın gerçekleştirmesi gereken aşamaların neler olduğu belirlenmiş ve tam üyelik öncesi ülkelere yapılacak yardımları düzenleyen bir yol haritası oluşturulmasına karar verilmiştir. Aynı yılın aralık ayındaki Kopenhag Zirvesi'nde Romanya ve Bulgaristan'a 10 Ocak 2007'de tam üyelik hakkı verilmesini desteklediği belirtilmiştir. Özetle Romanya ve Bulgaristan'ın bir takım eksikleri olsa da bunlar görmezden gelinerek bu iki ülkeye üyelik için kesin bir tarih sözü verilmiştir.¹⁶⁹

Bulgaristan ve Romanya 2004 yılındaki AB'nin beşinci genişleme dalgasının ilk ayağında hazır olmadıkları gerekçesiyle üyeliğe kabul edilmemişlerdir. Bu iki ülke 1 Ocak 2007'de gerçekleşen beşinci genişleme dalgasının ikinci ayağında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir.¹⁷⁰ AB'nin üye sayısı böylece 26'ya yükselmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın tam üyelik yeterlilikleri de bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmıştır.

4.3. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçirdiği Reformlar

4.3.1. Ekonomik Reformlar

Müzakere sürecinde Kopenhag Kriterleri doğrultusunda Bulgaristan'ın çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği ilerlemelerle ilgili ilk rapor 1998 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu raporda Bulgaristan'ın serbest piyasa ekonomisine geçiş konusunda ilerleme kaydettiği fakat orta vadede birlik içindeki rekabetçi piyasa ve baskı güçleriyle başa çıkacak kapasiteye gelmediği belirtilmiştir.¹⁷¹

Bulgaristan'ın ekonomik performansı özellikle 1997 yılından sonra ilerleme kaydetmiştir. Makroekonomik istikrarda ülke önemli ilerleme sağlamıştır. Yapısal

¹⁶⁸Emirhan Kaya, **a.g.e.**

¹⁶⁹Rıdvan Karluk, "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi", **International Conference on Eurasian Economies**, 2014.

¹⁷⁰Emirhan Kaya, **a.g.e.**

¹⁷¹European Commission, **1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession**, https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1988.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

reformlarda ilerleme sağlanmış olsa da ilerleme hızında 1998 yılında yavaşlama görülmüştür. 1997 yılı son baharında İMF (Uluslararası Para Fonu) ile bir yıllık stand – by düzenlemesi kararlaştırılmış ve başarıyla uygulanmıştır. Bunu izleyen dönemde IMF'nin Genişletilmiş Fonu kapsamında 3 yıllık bir düzenleme izlenmiş ve Bulgar hükümeti kendini daha fazla yapısal reform için zemin hazırlayan bir ekonomik politika programına adanmıştır.¹⁷²

1999 yılı Ocak ayında Bulgaristan'da ikinci özelleştirme dalgası başlamıştır. Bu kapsamda 31 işletme satış listesine konmuştur. Bulgaristan 1997 yılında öncelikle bankaları ve sonrasında 2002 yılında telekomünikasyon şirketlerini satış listesine koymuştur. 2000 yılının sonunda ülkedeki işletmelerin %70'i özel sektöre ait hale gelmiştir. Maliye Bakanı 1999 yılında yaptığı açıklamada, IMF'nin belirlediği süre ve koşullar içerisinde ülkede zarar etmekte olan 41 tane büyük ölçekli işletmenin özel sektöre satıldığını veya kapatıldığını duyurmuştur.¹⁷³

Bulgaristan ekonomisi makroekonomik alanda iyi bir ilerleme kaydetmiş olsa da 2000 yılında ülkede enflasyon oldukça yükselmiştir. Bunun yanında yatırımlarda tam olarak yeterli düzeye ulaşamamıştır. 2000 yılı ilerleme raporunda bu engelleri aşmak için otoritelerin özel sektörün önündeki idari engelleri kaldırmak için gerekli girişimleri acilen hayata geçirmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yerli ve yabancı yatırımın önündeki bürokratik engellerin kaldırılması tavsiye edilmiştir.¹⁷⁴

2002 yılında yayınlanan ilerleme raporunda 1996 – 97 yıllarında yaşanan ekonomik krizden sonra Bulgaristan'ın geçirdiği ekonomik aşamalara değinilmiştir. Raporunda Bulgaristan'ın işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu¹⁷⁵ ifadesi yer almıştır ve bu ülke açısından önemli bir gelişme olarak yorumlanabilir. Reform programlarını sürdürmek şartıyla birlik içindeki rekabetçi piyasa ve baskıcı güçlerle başa çıkabilecek duruma geldiği belirtilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷²A.g.e.

¹⁷³Akdoğan, A.g.e., s.389, 390.

¹⁷⁴Başak Cıvcık, “Avrupa Birliği Genişleme Stratejisini Üç Ülke(Romanya Bulgaristan ve Türkiye) Açısından Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: 2004, s.143, 144.

¹⁷⁵European Commission, **2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/bu_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.46

¹⁷⁶A.g.e. s.46.

Bunların dışında raporda ekonomik kriterleri yerine getirme konusunda yapılan genel değerlendirme kısmında şu ifadeler yer almıştır:

“Bulgaristan yüksek düzeyde makroekonomik istikrar sağlamıştır ve piyasa mekanizmaları artık kaynakların daha iyi tahsis edilmesine izin vermek için yeterince çalışmaktadır. Yapısal reformlarda, özellikle pazara giriş prosedürleri, finansal sektörün yeniden yapılandırılması ve özelleştirmeler konusunda iyi bir ilerleme kaydedilmiş, böylece mikroekonomik temeli sürdürülebilir büyüme sürecine oturtulmuştur. Bununla birlikte, piyasaların esnekliğini geliştirmek için daha fazla çaba gerekmektedir. Özellikle, ekonomik ajanların istikrar ve öngörülebilirlik ortamında karar verebilmeleri için idari ve yargı sisteminin etkinliği güçlendirilmelidir. İflas prosedürleri dahil işletme sektörünü etkileyen idari prosedürler akıcı hale getirilmelidir.”¹⁷⁷

AB’de Beşinci Genişlemenin gerçekleştiği 2004 yılında yayınlanan raporda Bulgaristan’ın serbest piyasa ekonomisine geçişi sağladığı belirtilmiştir. Fakat bunun yanında özelleştirmede hala tamamlanması gereken kısımların olduğu, 2003 yılında cari işlemler açığının genişlemiş olduğu gibi olumsuz gelişmelerde yer almıştır. Yasal düzeyde önemli adımlar atılmasına rağmen fiili olarak da endüstriyel ağlarının yeniden yapılandırılması ve serbestleştirilmesi, rekabeti ve verimliliği arttırmak için daha fazla ilerleme gerektiği kaydedilmiştir.¹⁷⁸

2005 yılı raporunda Bulgaristan’da işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığının devam ettiği, reformların devam etmesi halinde Bulgaristan’ın Birlik için deki piyasa baskısı ve rekabet güçleriyle başa çıkabileceği belirtilmiştir. Rapora göre, Bulgaristan ekonomisinde dış açıklarda artış görülse de makroekonomik istikrar geniş ölçüde korunmuştur. Tüm alanlarda eşit olarak olmasa da, yapısal reform programını uygulamaya devam etmiştir.¹⁷⁹

Üyelikten önceki son rapor olan 2006 yılı raporunun ilk bölümünde, işleyen piyasa ekonomisi ve makroekonomik istikrarla ilgili olarak 2005 yılı raporundaki ifadeler

¹⁷⁷A.g.e., s.46.

¹⁷⁸European Commission, **2004 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://www.iri.edu.ar/publicaciones_iri/anuario/CD%20Anuario%202005/Europa/19-ue-amplia-bulgaria.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.40.

¹⁷⁹European Commission, **Bulgaria 2005 Comprehensive Monitoring Report**, (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44549/1/bulgaria_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.25.

tekrarlanmıştır. Buna ek olarak Bulgaristan'ın ekonomik alandaki gelişmeleri ile ilgili olarak raporda şu ifadeler yer almıştır:

“Ekim 2005 raporundan bu yana ilerleme devam ediyor. Dış açığı gidermek için faydalı adımlar atılmıştır. Özelleştirme süreci ve kamu hizmetlerinin serbestleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması oldukça ilerlemiştir. İş ortamının iyileştirilmesinde ve ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılmasında bazı ilave ilerlemeler kaydedilmiştir.”¹⁸⁰

Ancak bu dönemde cari açık genişlemiştir. Söz konusu rapora göre; yapısal reformların derinleştirilmesi, yargı sisteminin işleyişinin iyileştirilmesini ve işletmeler üzerindeki düzenleyici yükün daha da kolaylaştırılmasını gerektirmektedir. İş piyasası için düzenleyici çerçevenin daha esnek hale getirilmesi gerekmektedir.

Ocak 2007 'de AB üyeliğine geçişinden önce Bulgaristan'a siyasi ve ekonomik alanlarda uyum paketlerini uygulayabilmesi için AB tarafından sağlanan fonlar ülke ekonomisinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir.¹⁸¹ Yardımların yanın da AB ülkeden birtakım taleplerde de bulunmuştur. Bulgaristan AB'den alınan 470 çeşit tarım ürününe uygulanan vergileri kaldırmıştır. Bunun yanında 311 et üretim tesisi ile 230 hayvan yetiştirme çiftliği AB standartlarına uymadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.¹⁸²

4.3.2. Siyasi Reformlar

Bulgaristan'ın AB'ye uyum sürecinde siyasi alanda yapılan düzenlemeler ağırlıklı olarak ülkede istikrarlı bir siyasi ortamın oluşması ve insan haklarının yanı sıra demokratik yönetim biçiminin benimsenmesi üzerinden şekillenmiştir. Bunun yanında yargının bağımsızlığı yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğü ilkesinin her alanda benimsenmesi yönünde AB'nin ülkeden talepleri olmuştur.

Komisyon raporlarında siyasi alanda yapılması gereken reformlar iki ana başlık altında toplanmıştır. Bunlardan birincisi “demokrasi ve hukukun üstünlüğü” ikincisi de “insan

¹⁸⁰European Comission, **Bulgaria May 2006 Monitoring Report**, (Çevrimiçi), http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-k/gde/06/monitoring_report_bg_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.16 - 17.

¹⁸¹Akdoğan, **a.g.e.**, s.390.

¹⁸²**A.g.e.**, s.391.

hakları ve azınlıkların korunması” şeklindedir. 1999 yılında yayınlanan raporda Bulgaristan’ın Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmeye başladığı ancak daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir. Başta ülkedeki Roman nüfus olmak üzere azınlık grupların haklarının korunması için hukuki adımlar atılması önerilmiştir. Yolsuzlukla mücadele ve yargı sisteminin iyileştirilmesine özel dikkat gösterilmesi gerektiğine de vurgu yapılmıştır.¹⁸³

Daha sonra yayınlanan raporlarda da siyasi alandaki konular bu başlıklar üzerinden devam etmiştir. Bu aşamada Bulgaristan’ın en çok zorlandığı kısmın yargı bağımsızlığını sağlamak ve yolsuzluklarla mücadele olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Komisyonun 2001 yılı raporunda Bulgaristan ile ilgili olarak yargı bağımsızlığı konusunda çok az şey yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁸⁴

2004 yılına gelindiğinde Komisyon raporunda Bulgaristan’ın yargı bağımsızlığını sağlamak amacıyla bu alanda yapılan atamaların olumlu sonuçlar verdiği, yine de bazı önemli noktalarda problemler bulunduğu ibaresi yer almıştır. Örnek olarak da ön duruşmalardaki ceza sistemlerinin karmaşıklığı ve verimliliğinin endişe konusu olduğu raporda geçmektedir. Ayrıca yolsuzluk ve organize suçların önüne geçmek için polis ve yargı teşkilatlarının daha da güçlendirilmesi gerektiği önerilmiştir.

Bunun yanı sıra kamu yönetimi reformlarının olumlu entegrasyonu sağlamak açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Bu reformların yerel ve bölgesel yönetimlere daha fazla yayılması gerektiğine de dikkat çekilmiştir.¹⁸⁵

Müzakere sürecindeki ilerleme raporlarının siyasi reformlarla ilgili kısımları baktığımızda Bulgaristan’da AB’ye uyum paketi çerçevesinde en önemli sorunun, yargının bağımsızlığının sağlanamaması ve buna bağlı olarak da organize suçlar ve yolsuzlukla mücadelenin istenilen hızda ilerleyememesi olduğu söylenebilir. Tabii ki ülke bu konularda müzakere süreci boyunca önemli adımlar atmış ve bir takım dönüşümler gerçekleştirmiştir. Ancak AB üyeliğinden kısa bir süre önce denebilecek

¹⁸³European Commission, **1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_ECRRegular%20Report%20Bulgaria_en_1999.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.16.

¹⁸⁴Yelda Karagöz, “Avrupa Birliği Demokrasi Anlayışının Aday Ülkelerdeki Demokrarileşme Üzerinde Etkisi: Türkiye Bulgaristan, Romanya”, **T.C. Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.44.

¹⁸⁵European Commission, 2004 Regular..., **a.g.e.**, s.26 – 27.

bir zamanda yayınlanan raporlarda dahi Bulgaristan'da henüz tamamlanamamış ve geliştirilmesi gereken konu başlıklarının olduğunu görmekteyiz.

2005 yılı raporunda Bulgaristan'ın, önceki yıllarda olduğu gibi, üyelik için siyasi kriterleri yerine getirmeye devam ettiği, genel olarak, AB gereklilikleri ile tatmin edici bir uyum seviyesine ulaştığı, bununla birlikte, 2004 raporunda daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği belirtilen bir dizi önemli alanda, hala daha fazla eyleme ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmıştır.

Rapora göre, kamu yönetimi reformu konusunda, Bulgaristan'ın kamu yönetiminin çalışmalarında yasallık, hesap verebilirlik, güvenilirlik ve öngörülebilirlik ilkelerini garanti eden yasal çerçeveyi tamamlaması gerekmektedir. Ayrıca, ademi merkezîyet bağlamında yerel ve bölgesel yönetimin güçlendirilmesi için daha fazla çaba gerekmektedir. Hükümetin Nisan 2004'te kabul ettiği İdarenin Modernizasyonu hakkındaki Beyaz Kitap'ın¹⁸⁶ uygulamaya konması gerekiyor. Ayrıca yargı ile ilgili olarak önemli yasal adımlar atılmıştır. Ancak, yargılama öncesi aşamayla ilgili reformlarda ilerleme sınırlı kalmış ve adalet sisteminde hesap verilebilirlik konusundaki eksiklikler devam etmektedir. Adaleti yönetme prosedürleri hantal ve yavaş kalmaktadır.

Raporda Bulgaristan için yolsuzlukların hala çözülemeyen ve üyelik süreci için endişe verici bir konu olduğuna da değinilmiştir. Bununla birlikte daha fazla çaba gösterilmesi gereken konular; Roman azınlığın topluma entegrasyonu, insan ticaretine karşı mücadele, çocuklar ve engellilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sağlık sisteminin kurumsallaştırılması olarak sıralanmıştır.¹⁸⁷

2006 yılı raporunda bir önceki yılın raporunun yayınlandığı tarihten itibaren Bulgaristan'ın yargı ve yolsuzluk gibi konularda önemli ilerlemeler kaydettiği belirtilmiştir. Buna göre, adalet sistemi ile ilgili olarak, yeni ceza usulü kanunu ve adli yardım için yasal bir çerçeve yürürlüğe girmiş, yargı Yasasında yapılan değişiklikler kabul edilmiştir.

¹⁸⁶Beyaz Kitap: Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve belirli bir konudaki Birlik eylemine yönelik somut öneriler içeren belgelerdir.

¹⁸⁷European Comission, Bulgaria 2005..., **a.g.e.**, s.16 - 17

Bulgaristan yolsuzlukla mücadele için de bir dizi tedbir almıştır. Yürütme organı için bir etik kanun kabul edilmiştir. 2006-2008 yılları için yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul edilmiştir. Anayasa değişiklikleri Parlamento Üyelerinin dokunulmazlık kapsamını azaltmıştır. Üst düzey yolsuzluk vakalarının başlatılmasına yönelik soruşturmalara izin verildi. Yine de Bulgaristan'ın bu alandaki sonuçlara dair daha net kanıtlar sunması gerektiği Komisyon tarafından vurgulanan noktalardan birisidir.¹⁸⁸

Bulgaristan kamu yönetimi alanında, yeni bir idari usul kanunu kabul edilmiştir. Gözaltında kötü muamele ile ilgili olarak, bazı gözaltı merkezlerinde koşullar iyileşirken, olaylarda bir miktar azalma olmuştur. Engelli ve zihinsel sağlık sistemi için politik girişimlerin yapılması, engelliler için sosyal desteğin artırılması da Bulgaristan adına olumlu gelişmeler olarak sıralanabilir.¹⁸⁹

2006 yılında Bulgaristan için hala ilerleme gerektiren konular mevcuttur. Bunların yargı sistemi ile ilgili olanları raporda ise şu şekilde belirtilmiştir:

“Adalet sisteminin hesap verebilirliği, şeffaflığı ve verimliliğinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. Ülke genelinde bağımsız atamaların yapılmasını güçlendirmek için daha fazla çaba gerekmektedir. Sulh yargıcıların çalışmalarının kalitesini değerlendirmek için daha objektif ve şeffaf mekanizmalara ihtiyaç vardır. Yargının bağımsızlığı ile ilgili muğlaklıkların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Usul kuralları ve yetersiz araştırmacılar nedeniyle yargılama öncesi süreçte sorunlar vardır.”

Bunun dışında idari ve sosyal alanda da ilerlemeye ihtiyaç duyulan konular şöyle sıralanmıştır:

“Yönetimin ademi merkezileştirilmesi stratejisi henüz kabul edilmemiştir. Bulgaristan, bir transit ülkesi ve daha az ölçüde, insan ticareti için bir menşe ülke ve varış ülkesi olarak kalmaktadır. Gözaltında tutulanların kötü muamele vakaları devam etmektedir. Birçok çocuk bakım evinde yaşam koşulları, politik girişimler ve alternatif bakım sistemleri uygulanarak geliştirilmelidir. Roman azınlığın sosyal hayata katılımı hala büyük çabalar gerektirir. Özellikle her türlü ırkçılık, ayrımcılık ya da yabancı düşmanlığı ile mücadele etmeyi amaçlayan yayın ve diğer faaliyetlere ilişkin mevcut mevzuatın tamamen uygulanmasına ve her türlü hoşgörüsüzlükle mücadele etmek için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır.”¹⁹⁰

¹⁸⁸European Comission, Bulgaria 2006..., a.g.e., s.12

¹⁸⁹A.g.e. s.12

¹⁹⁰A.g.e., s.12 – 13.

Gösterdiği gelişmelere rağmen Bulgaristan birçok üye devlete kıyasla olumsuz göstergeleriyle birlikte üyeliğe kabul edilmiştir. Bulgaristan’da yoksulluk oranı %14’tür. Bunun yanında ülkede istihdam oranı AB ortalamalarının gerisinde olmakla beraber Fransa ve İspanya ile rekabet edebilir düzeyde, Slovakya ve Polonya’nın ilerisindedir. Bulgaristan’da işgücü maliyeti AB ortalamasıyla kıyaslandığında daha yüksek düzeydedir. Uzun dönem işsizlik oranı ise tüm üye devletlerden kötüdür.¹⁹¹

4.4. Romanya’nın Avrupa Birliği Üyelik Süreci

SSCB’nin yıkılışından sonra Bulgaristan gibi Romanya’da hem iç siyasette hem de dış politikada bir boşluk ortamına sürüklenmiştir. Romanya AB ilişkileri genellikle yapısal reformların hayata geçirilmesi üzerinden ilerlemiştir. Romanya da rejim değişikliği gelir adaletsizliğini ortaya çıkarmış bu da ülkede yolsuzluk ve suç oranlarının artmasına sebep olmuştur. Yaklaşık otuz yıl Çavuşesku’nu otoriter yönetim biçiminin hüküm sürdüğü ülkede, sosyalist rejimin yargı, bürokrasi ve siyasetteki izlerini ortadan kaldırmak için AB ile işbirliği içerisinde bir çalışma yürütülmüştür.

Romanya AB ilişkilerinde ilk önemli adım 1991 yılında imzalanan anlaşmadır. Bunun ardından 1993 yılında imzalanan geçici anlaşma ve 1995 yılındaki “Avrupa Ortaklık Anlaşması” ile süreç devam etmiştir. Bu son anlaşmanın içeriğinde tarafların arasındaki ekonomik ilişkiler, ticaret ve politik diyalog gibi konular yer almıştır. Bununla beraber Romanya’nın AB’ye kademeli olarak entegrasyonunun planlandığı bir anlaşmadır.¹⁹²

Romanya 22 Haziran 1995’te resmi olarak AB’ye tam üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir. Diğer sekiz Merkez ve Doğu Avrupa ülkesi ile beraber Romanya ve Bulgaristan ile ilgili de görüşlerin yer aldığı Temmuz 1997 tarihli raporda söz

¹⁹¹Üste, **A.g.e.**, s.56.

¹⁹²Akın Sağıroğlu, Canan Sağıroğlu, “Romanya’nın Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci”, der., Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, **Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar genişlemesi: AB36 mümkün mü?**, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2015, s.369.

konusu ülkeler için olumlu fikirler yer almış ve Romanya ile 2000 yılında tam üyelik müzakereleri başlatılmıştır.¹⁹³

Bu dönemde Romanya yönetiminde önceki rejimle bağlantılı olan bir grubun bulunması AB açısından negatif bir durum olarak algılanmıştır. Romanya'nın siyasal, sosyal ve ekonomik konulardaki ilerleme süreci 1997 yılı sonrasında AB tarafından yakından takip edilmiştir.¹⁹⁴

1998 yılında Komisyon'un yayımladığı ilerleme rapoelarında Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirildiği müzakerelere başlama kararı alınan ülkeler bulunurken Romanya bunların içinde değildir. Öte yandan Komisyon Romanya'nın da aralarında yer aldığı bazı ülkelerle müzakerelere hazırlıkların hızlandırılması gerektiği kararını almış ve "Katılım Öncesi Stratejisi" nin "Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi" geliştirilmesini talep etmiştir. 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde bu ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılması kararına varılmıştır. 2000 yılına gelindiğinde de dışişleri bakanları seviyesinde bir araya gelen "Hükümetlerarası Konferans" ile müzakereler başlatılmıştır.¹⁹⁵

Romanya'nın bu dönemde an önemle problemlerinden birisi olarak görünen Macar azınlık meselesi AB üyeliğine giden süreçte de çözülmesi gereken konuların başında gelmektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi bu azınlık grubun bir takım sosyal hak talepleri karşısında, Romen nüfusun ve iktidarın olumsuz tavır alması, beraberinde ülkede çatışmalara ve ölümlere neden olan gergin bir siyasi ortamı getirmiştir. Romanya hükümeti bu konu ile ilgili olarak 1997 yılında eğitim yasasında bir takım düzenlemeler yapmış ve azınlıkların durumunu kötü yönde etkileyen bazı maddeleri yürürlükten kaldırmıştır.¹⁹⁶

1997'den 2004 kadar olan ilerleme raporları¹⁹⁷ genel hatlarıyla, Romanya'nın öncelikle sosyalist rejimden kalan izlerin ortadan kaldırılması yönündeki talepleri içermektedir. Yargısal reformlar, liberal ekonomik sistemin oluşturulması ve yolsuzlukla mücadele konuları alt başlıklar olarak sıralanabilir. AB'ye üyelik

¹⁹³Karluk, **a.g.e.**

¹⁹⁴Emirhan Kaya, **a.g.e.**

¹⁹⁵Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: Avrupa Birliği - Romanya İlişkileri**, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara: 2006. s. 7-14.

¹⁹⁶Ağır, **a.g.e.**

¹⁹⁷İlgili raporlara sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

sürecinde Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini çoğu alanda ortak sorunları vardır fakat yolsuzluklar konusunda Romanya ile ilgili özel bir vurgu yapılmıştır.¹⁹⁸ Bulgaristan gibi Romanya’da 2004 yılındaki beşinci genişleme dalgasının ilk aşamasında hazır olmadığı gerekçesiyle tam üyelik hakkı kazanamamış ancak 2007 yılında beşinci genişlemenin ikinci ayağında tam üyeliğe kabul edilmiştir.

2002 yılında Romanya ve Bulgaristan’ın ilerleme sürecini incelemek amacıyla “İşbirliği ve Tahkim Mekanizması” adında bir yapı kurmuş, tam üyeliğin gerçekleştiği 2007 yılından sonra da bu yapı söz konusu ülkelerin yolsuzlukla ve organize suçlarla mücadele, adalet sisteminin iyileştirilmesi gibi konulardaki gelişmelerini takip etmiştir.¹⁹⁹ Bu yapının Romanya ve Bulgaristan’a tam üyelik hakkı verilmesinden sonra da varlığını sürdürmesi ve faaliyetlerine devam etmesi, bu ülkelerin yeterince hazır olmadan AB üyeliğine kabul edildiklerini destekleyen bir argüman olarak yorumlanabilir.

4.5. Romanya’nın Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Geçirdiği Reformlar

4.5.1. Ekonomik Reformlar

1990’lı yıllara girerken Romanya ekonomisi bölgedeki en iyi ekonomilerden birisi konumundadır. 1960 ve 70’li yıllarda ülkenin kalkınması için alınan dış borçların tamamı ödenmiştir ve ülkenin dış borcu yoktur. Fakat yolsuzluklar, özelleştirmede yaşanan sorunlar, dış ticaret ve bütçe açığının artması ile birlikte 1990’ların ortasında Doğu Avrupa’daki en kötü ekonomilerden birisi konumuna gelmiştir.²⁰⁰

AB ekonomi alanında tıpkı Bulgaristan’dan olduğu gibi Romanya’dan da aynı şartları yerine getirmesini istemiştir. Bunlar en genel olarak; işleyen bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasının yanında rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkabilecek bir ekonomik altyapının oluşturulması konusundaki taleplerdir.

¹⁹⁸Sağiroğlu, **a.g.e.**, s.431.

¹⁹⁹Emirhan Kaya, **a.g.e.**

²⁰⁰Gürsoy, Gençalp, **a.g.e.**, s.105.

İlk olarak 1998 yılında yayınlanan ilerleme raporunda Romanya’da bir piyasa ekonomisine sahip olduğu belirtilmiştir.²⁰¹ Fakat 1997 yılı içerisinde yayınlanan Komisyon görüşü sonrasında ülkenin gerçekleştirdiği ilerleme konusunda olumsuz görüşler ağırlıktadır.

1998 yılı raporunda Romanya’nın piyasa ekonomisinin yaratılması konusunda çok az bir ilerleme kaydettiği, piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile başa çıkma kapasitesinin kötüleştiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, reformlar, yasal ve idari belirsizliklerin yanı sıra uygulamada sık sık yapılan değişiklikler ve gecikmeler nedeniyle çok tereddütlü ve yavaş olduğu, devletin, kamu sektörüne mali disiplin uygulayamadığı ve mali sektördeki zayıflıkları tam olarak ele alamadığı raporda yer alan diğer tespitlerdir.²⁰²

Bu problemlerin çözümü için, hükümetin makroekonomik istikrarın yeniden sağlanmasına ve uluslararası finansal piyasalarda güvenilirliğin tesis edilmesine mutlak ve acil bir öncelik vermesi gerektiğine vurgusu yapılmıştır. Rapora göre doğrudan yabancı yatırım çeken, yapısal reformları hızlandıran ve işletmeler üzerinde mali disiplini etkileyen önemli bir özelleştirme programı uygulanmalıdır. Bunun için de acilen orta vadeli bir ekonomik strateji oluşturulmalıdır.²⁰³

1999 yılında da ekonomik anlamda sorunlar devam etmiştir. Komisyon raporunda ülkede işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz edilemeyeceği ibaresi yer almıştır. Ülkede makroekonomik istikrarsızlık ve yasal belirsizliklerin devam etmesi yabancı yatırımcıları Romanya’ya çekmenin önündeki en önemli engeli teşkil etmektedir.²⁰⁴

Bunun yanında Bazı büyük şirketlerin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiş, uluslararası finansal kurumlarla başarılı anlaşmalara imza atılmıştır. Ancak yeni uygulanmaya

²⁰¹European Comission, **1998 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1998.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.13.

²⁰²A.g.e., s.22.

²⁰³A.g.e., s.22.

²⁰⁴European Comission, **1998 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1999.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.32.

başlayan ekonomik programın uzun vadede sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacağı konusundaki tereddütler devam etmektedir.²⁰⁵

Aynı şekilde 2000 yılında da ülkede makroekonomik istikrarsızlık ve yasal belirsizlikler devam etmiştir. Bunun da modernleşme için en önemli araç olan özel sektörün gelişimine darbe vurduğu raporlarda belirtilmiştir.²⁰⁶

2001 yılına gelindiğinde önceki yıllara kıyasla Romanya ekonomisinde AB uyum kriterleri doğrultusunda kısmen iyileşme söz konusu olmuştur. Nitekim Komisyon raporunda da önceki raporlara göre olumlu tespitler yer almaktadır. Raporda ekonomik kriterler bölümünde genel gelişim başlığı altında Romanya ekonomisinin son durumu hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

“Romanya, işleyen bir piyasa ekonomisi oluşturma yolunda ilerleme kaydetmiştir ve orta vadede, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkamayacak olsa da, gelecekteki kapasitesinin geliştirilmesine sağlayacak önlemler almıştır. Romanya, makroekonomik istikrara doğru ilerleme kaydetti: büyüme yeniden başladı ve ihracat arttı. Hükümet, IMF ve Katılım Öncesi Ekonomik Program ile karşılaştırılan programın uygulanmasının gerekliliğinin farkındadır. Özellikle özelleştirme ve enerji fiyat ayarlamaları alanında yapısal reformlar yeniden başlatıldı. Yakın zamanda yapılan özelleştirmeler, işleyen bir piyasa ekonomisinin kurulmasına yönelik yeni bir kararlılık göstermektedir.”²⁰⁷

Böylelikle 2001 yılı AB uyum sürecinin başından itibaren ekonomik kriterler konusunda ilerleme kaydetmekte oldukça zorlanan Romanya için bu alanda olumlu bir döneme girişin başlangıcı sayılabilir. 2001 yılı içerisinde tüm bu olumlu göstergelerin yanı sıra Romanya’da ekonomi alanında hala devam etmekte olan sorunlar mevcuttur. Komisyon Romanya ekonomisi ile ilgili halen negatif yönde olan yönde olan durumları ve yakın zamanda yapılması gerekenleri ise şu şekilde sıralamıştır:

“Ancak, zorlu bir sosyal ortamda hala yüksek enflasyon ve genişleyen cari işlemler açığı olan ciddi ekonomik dengesizlikler bulunmaktadır. Hala kırılgan makroekonomik ortam, belirsiz

²⁰⁵A.g.e., s.32.

²⁰⁶European Commission, **2000 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44601/1/Romania_2000.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.85.

²⁰⁷European Commission, **2001 Regular Report From the Commission on Romania’s Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44603/1/romania_2001.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.40.

yasal çerçeve ve zayıf idari kapasite, özel sektörün gelişmesini engellemektedir. Girişim sektörünün büyük bölümleri henüz yeniden yapılanmaya başlamamış veya hala sürecin ilk aşamalarında. Romanya'nın reform gündemi hala önemlidir. Yetkili makamlar, enflasyonla mücadele ederek ve enflasyonu durdurarak makroekonomik istikrarın sağlanmasına öncelik vermelidir. Enflasyonun nedenlerini tersine çevirmeye odaklanan IMF ile kararlaştırılan programın tam olarak uygulanması, para ve döviz kuru politikasının enflasyonun azaltılmasına doğru kademeli olarak değişmesine olanak sağlayacaktır."²⁰⁸

2002 yılında da Romanya adına olumlu gelişmeler devam etti. İşleyen piyasa ekonomisi konusunda Komisyon'dan olumlu görüş alınmıştır. Reform programının planlanan şekilde uygulanması halinde orta vadede Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle mücadele edebilecek konuma geleceği öngörülmüştür.²⁰⁹

2003 yılında Komisyon Romanya'da işleyen bir piyasa ekonomisinin var olduğunu onayladı.²¹⁰ Mali politikaların tutarlı oluşu, özel sektörün piyasadaki hakimiyeti, bankacılık sektöründeki ilerleme, ülkedeki sermaye stokunun gelişmesi ve yenilenmesi bu dönemde Romanya ekonomisi adına olumlu göstergeler olarak raporda yer aldı. Bununla birlikte piyasaya giriş çıkış prosedürlerinin karmaşıklığı, işsizliğin 2002 yılı boyunca yükselmesi ve orta vadede sürdürülebilirlik ve bankacılık dışı sektörlerin gelişiminin ağır ilerlemesi olumsuz göstergelerdi.²¹¹

Son olarak 2004 yılındaki raporda Romanya'da makroekonomik istikrarın sağlandığı ve AB kriterleri doğrultusunda derin ekonomik reformlar gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Makroekonomik istikrarın sürdürülmesi ve derinleştirilmesinde iyileştirmelere yapılabileceği önerisi de raporda yer almıştır.²¹²

²⁰⁸A.g.e., s.40.

²⁰⁹European Commission, **2002 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report2002.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.51.

²¹⁰European Commission, **2003 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report2003.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.44.

²¹¹Civcik, a.g.e., s.166.

²¹²European Commission, **2004 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession**, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2004/rr_o_2004_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018), s.47.

Bir sonraki paragrafta Komisyon Romanya'nın ekonomik anlamda hala hayata geçirmesi gereken konuları sıralamıştır. Bunların başında enflasyondaki düşüşün korunması gerektiği yer almaktadır. Bir başka konu, malî sürdürülebilirliğin, harcama reformunun ilerletilmesi ve vergi uyumunun daha da iyileştirilmesiyle güçlendirilmesi gerekmektedir. Özelleştirme süreci tamamlanmalı, özelleştirme sonrası anlaşmazlıklar çözümlenmeli ve pasif durumdaki işletmeler daha aktif bir hale getirilmelidir. Enerji, madencilik ve ulaştırma gibi kilit sektörlerde, yeniden yapılanma ve özelleştirme için daha fazla çaba gerekmektedir. Son olarak önemli ölçüde ilerleme kaydetmiş bir iş sektörü yaratabilmek için, yargının ve kamu idaresinin işleyişinde, eşit ve öngörülebilir bir hukuk uygulaması da dahil olmak üzere, gerekli olan yapılanmalar hayata geçirilmelidir.²¹³

Romanya'nın kötü durumda olan ekonomisini AB üyelik sürecinde önemli ölçüde düzelttiği söylenebilir. Ülkede enflasyon 1999'da %54, 2003'de %14, 2004 yılında ise %9.3 oranına kadar düşürülmüştür. Ayrıca 2001'de IMF ile varılan yardım anlaşması ve özelleştirmeler ile toplam işgücünün %74'ü özel sektörde istihdam edilmeye başlanmıştır.²¹⁴

Bu veriler ülkede ekonomik anlamda sosyalist dönemin izlerinin yavaş yavaş silindiği ve Romanya'nın küresel ekonomik sisteme kademeli olarak dahil edildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

2005 yılında önceki yılın raporlarında daha fazla iyileştirme ihtiyacının vurgulandığı alanlar ile ilgili olarak, *“bu konuların çoğunda düzensizlikler olmasına rağmen bazı ilerlemeler kaydedilmiştir”* ifadesi yer almıştır. Ancak, enflasyondaki düşüşün yavaşlaması, yurt içi dengesizliklerin artması ve ihracattaki yavaşlamanın etkisiyle dış dengesizliklerin artması ve büyümenin giderek daha fazla dengesizleşmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca raporda özelleştirme programının devam etmesi, bazı işletmelerin daha aktif hale getirilmesi, mali disiplinin uygulanmasında daha fazla ilerleme ve yargının işleyişinde önemli ölçüde ilerleme kaydedilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur.²¹⁵

²¹³A.g.e., s.48

²¹⁴Gürsoy, Gençalp, a.g.e., s.105.

²¹⁵European Comission, **Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report**, (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44607/1/romania_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 05. 05. 2018), s.29.

Son olarak 2006 yılı raporunda Romanya ekonomisinin durumu ile şu ifadeler yer almıştır:

“Romanya işleyen bir piyasa ekonomisidir. Yapısal reform programının güçlü bir şekilde uygulanması, yakın dönemde ekonomik kriterleri tam olarak karşılayabilmesini sağlamalıdır. Romanya, makroekonomik istikrarı ve gelişmiş yapısal reformları büyük ölçüde korumuştur. Ekim 2005 raporundan bu yana ilerleme devam ediyor. Daha uygun mali, para ve ücret politikaları kabul edilmiştir. Vergi uyumu güçlendirilmiş, kurumsal mali disiplin daha iyi uygulanmış ve iflas çerçevesi iyileştirilmiştir. Enerji, madencilik ve ulaştırma sektörlerinde yeniden yapılanma devam etmektedir.”

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra hala ilerleme gerektiren konular da şu şekilde sıralanmıştır:

“Kamu harcama reformu ilerlemeli ve vergi geliri güçlendirilmelidir. Yapısal reformların derinleştirilmesi, özellikle enerji, madencilik ve ulaştırma sektörlerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirme programının uygulanmasında ilerleme gerektirmektedir. Yeni borçlar hala birikmekte ve iflas sistemdeki eksiklikler hala sorun teşkil etmektedir.”

4.5.2. Siyasi Reformlar

Romanya ile ilgili raporların siyasal kriterler ile ilgili olan bölümlerinde temel konular başta Macar ve Romanlar olmak üzere azınlık grupların hakları, yolsuzlukla mücadele ve yetimhanelerdeki çocukların durumları olarak dikkat çekmektedir.

1998 yılındaki ilk raporda Romanya'nın Kopenhag Kriterlerini sağladığı teyit edilmiştir. Rapora göre Macar azınlığın haklarının korunması ile ilgili çabalar devam etmektedir. Bakım evlerindeki çocuklarla ilgili reformların ortaya konulduğu da belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Roman azınlığın haklarının korunması, mahkemelerin işleyişinin iyileştirilmesi, yolsuzlukla mücadele ve kişisel özgürlükler konularında ülkenin çok daha fazla yol kat etmesi gerektiği raporda Romanya adına olumsuz tespitler olarak yer almaktadır.²¹⁶

²¹⁶European Comission, 1998 Regular... a.g.e., s.12.

1999 yılı raporunda Romanya'nın Kopenhag Kriterlerini halen karşılama ile birlikte bakım evlerindeki çocukların durumu ile ilgili konuya öncelik vermesi gerektiği belirtilmiştir. Yargının bağımsızlığı, toplumda azınlıklara karşı ayrımcı tutum ve yolsuzlukla mücadele hala özel dikkat gerektiren konular olarak ifade edilmektedir.²¹⁷

2000 yılına gelindiğinde Romanya için hala problemleri olan alanlar Roman azınlığa karşı ayrımcılığın devam etmesi ve yolsuzluk konusudur. Yolsuzlukla mücadele konusunda az da olsa bir ilerleme kaydedildiği raporda yer almıştır. 1999 Katılım Ortaklığı'nın kısa vadeli beklentilerinin karşılanması için bu alanlarda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.²¹⁸

Yargının işleyişi konusunda gelişmelerin kaydedildiği çocuk bakım kurumlarının sorumluluğunun da yerel organlara devredilip gerekli bütçenin sağlanmış olması 2000 yılı içerisinde Romanya adına olumlu gelişmeler olarak yorumlanabilir.²¹⁹

2001 yılında insan hakları konusunda Romanya'nın çok önemli gelişme kaydettiği vurgulanmıştır. Azınlık dillerinin kullanımı ile ilgili yeni bir yasa kabul edilmiş ve Romanların durumunu iyileştirmek için ulusal bir strateji belirlenmiştir. Fakat yolsuzluk konusunun hala önemli bir problem olması ve yargının bağımsızlığının garanti altına alınamamış olması endişe verici konular olarak nitelendirilmiştir. Gelecekteki reformların, Ceza Kanunu'nu modernize etmesi, polis memurlarının kamuya hesap verebilirliğini artırması ve eylemlerinin orantılı olmasını sağlayacak düzenlemeler içermesi gerektiği rapordaki talepler arasındadır.²²⁰

2002 yılında Romanya'da büyük bir idari reform programının başlatılması Komisyon tarafından önemli bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Polisin sivilleştirilmesi konusunda da önemli adımlar atıldığı raporda yer almaktadır. Çocukların korunması, kadın erkek arasında fırsat eşitliği ve azınlık hakları konularında da ilerlemenin devam ettiği onaylanmıştır.²²¹

Yolsuzlukla mücadele için yeni kurumsal yapılar oluşturulduğu ancak henüz bir etkisinin olmadığı ve yolsuzluğun ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam ettiğini de

²¹⁷European Commission, 1999 Regular... **a.g.e.**, s.19 – 20.

²¹⁸European Commission, 2000 Regular... **a.g.e.**, s.25

²¹⁹**A.g.e.**, s.25

²²⁰European Commission, 2001 Regular... **a.g.e.**, s.30.

²²¹European Commission, 2001 Regular..., **a.g.e.**, s.37 – 38.

raporda görmekteyiz. Raporda yargı reformunun sınırlı kaldığı ve yürütmenin yargıya müdahalesinin pratikte azalmadığı ifadesi yer almıştır. Rapora göre Romanya'nın karar alma süreçleri iyileştirilmeli, yargı reformu politik bir öncelik haline getirilmeli ve yargı sisteminin işleyişini iyileştirmek için kapsamlı bir strateji çizilmelidir.²²²

2003 yılındaki ilerleme raporunda Romanya'nın siyasi kriterleri karşılamaya devam ettiği belirtilirken yasal süreç ve politika reformlarını ortaya koymak için yeni stratejiler geliştirmeye ihtiyacı olduğuna dikkat çekilmiştir. Raporda ayrımcılığın önlenmesi yasasının uygulanması için gereken yapının oluşturulduğu teyit edilmiştir. Polis kurumlarının modernizasyonu, ombudsman ofisinin kapasitesinin geliştirilmesi, sosyal dışlanmanın azaltılması, sosyal diyalogun artırılması gibi konularda reformlar başlatıldığı bilgisi de verilmiştir.²²³

Ancak Romanya'daki en büyük sorun olan yolsuzluk konusu 2003 yılında hala çözüme kavuşturulamamıştır. 2003 yılı raporuna göre uluslararası raporlar ve araştırmalar Romanya'daki yolsuzluğun yaygın olarak devam ettiğini göstermektedir. Yolsuzluklar devlet kurumlarının etkililiğini ve meşruluğunu zayıflatmakta ve Romanya'nın ekonomik kalkınmasını kısıtlamaktadır. Raporlama döneminde yolsuzlukla mücadeleyi yoğunlaştırmak için önemli çabalar sarf edilmesine rağmen, yolsuzluğun algılanan seviyelerinde bir azalma olmamıştır ve başarılı kovuşturma sayısı oldukça azdır.²²⁴

2004 yılında Romanya'da idari ve yargı reformları konusunda ilerleme kaydedilmiştir. 2004 Mayıs ayında çıkarılan kamu hizmeti reformu ile ademi merkezileşme, sivil kamu hizmetleri ve politik koordinasyonun sağlanması konularında yeni bir strateji başlatılmıştır.²²⁵

AB'nin beşinci genişlemesinin ilk dalgasının gerçekleştirildiği yıl olan 2004 yılında, Romanya için hala ilerleme gerektiren bir takım konu başlıkları bulunmaktadır. Bunların başında önceki yıllarda olduğu gibi yine ülkedeki yaygın yolsuzluk gelmektedir. Komisyon'un görüşüne göre Romanya yolsuzlukla mücadele konusunda

²²²A.g.e., s.37 – 38.

²²³European Comission, 2003 Regular..., a.g.e., s.32.

²²⁴A.g.e., s.20.

²²⁵European Comission, 2004 Regular..., a.g.e., s.31.

gelişmiş bir mevzuata sahiptir ancak kanunların uygulanması noktasında ciddi problemler yaşanmaktadır.

Bu dönemde sorunların devam ettiği bir diğer alanda yargının bağımsızlığı konusudur. Rapora göre mahkeme davalarının yönetimi ve yargılamaların kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Resmi anketler, yürütmenin yargı süreçlerinin sonucunu etkileme olasılığını doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Romanya'nın yargı sisteminde uygulamaya konan örgütsel ve yasal değişikliklerin yargıyı daha bağımsız ve verimli hale getirmeye yardımcı olması gerekmektedir.²²⁶

2005 yılında Romanya önceki yıllardaki gibi üyelik için siyasi kriterleri yerine getirmeye devam etmektedir. Genel olarak, AB gereklilikleri ile tatmin edici bir uyum seviyesine ulaşmıştır. Buna ek olarak, Romanya, 2004 raporunda vurgulanan, yargı reformu ve bağımsızlığı, daha fazla medya özgürlüğü, yeni mevzuata mal mülk iadesi, azınlıkların durumu ve çocuk korumasının genel olarak iyileştirilmesi. gibi daha fazla iyileştirme yapılması gerektiği gibi, siyasi kriterlerdeki bazı konularda önemli adımlar atmıştır.

Komisyon raporuna göre daha fazla çaba harcanması gereken konular ise; kamu idaresinde reform yapılması, özellikle de kamu hizmetlerinin daha ileri düzeyde profesyonelleştirilmesine ve AB kurallarını uygulamak için gerekli olan kurumların yeterli personel ve fon sağlaması şeklindedir. Yolsuzluklarla mücadelede öncelik verilmesi, yolsuzluk mevzuatının ve önleyici tedbirlerin etkili bir şekilde uygulanması gerekliliği yine vurgulanan konulardan birisi olmuştur.²²⁷

2006 yılında yargı bağımsızlığı ve adalet sistemi konusunda Romanya'nın önemli ilerleme kaydettiği görülmektedir. 2005 adalet reformunun ardından uzman mahkeme bölümleri ve panelleri ile ilgili uygulama tedbirleri kabul edilmiştir. Davalara tarafsız olarak atama işlemi süreci, ülke çapında faaliyet göstermeye devam etmektedir. Adalet sisteminin tarafsızlığını arttırmıştır. Adalet sisteminin kaynakları artırılmış ve mahkemelerin çalışma koşulları iyileştirilmiştir.

²²⁶A.g.e., s.31.

²²⁷European Commission, Romania 2005..., a.g.e.

Bu dönem yolsuzluklarla mücadele konusunda da Romanya'nın en önemli ilerleme kaydettiği ve bu alanda Komisyon'dan en olumlu dönüş aldığı yıl olmuştur. Rapora göre; Romanya, yolsuzlukla mücadelede ilerleme kaydederek, çok sayıda üst düzey yolsuzluk davasıyla sağlam yapılar kurup soruşturma başlatmıştır. Bununla birlikte "yüksek düzeydeki yolsuzlukla mücadelede, Romanya'nın kaydedilen ilerlemeyi sağlamlaştırmak ve geliştirmek için çabalarını sürdürmesi gerekiyor" ifadesi de raporda yer almıştır. Adalet Bakanlığı ve Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Direktörlüğü (DNA) tarafından yönetilen reformların, diğer devlet kurumlarının sürekli çabalarıyla takip edilmesi gerektiği, bu şekilde kaydedilen ilerlemenin kalıcı hale gelebileceği belirtilmiştir.

Romanya'nın hala geliştirmesi gereken konular ise raporda şu şekilde sıralanmıştır:

*"Gözaltında kötü muamele vakalarının takibi nadirdir ve bazı cezaevleri aşırı kalabalık ve kötü yaşam ve sağlık koşullarından muzdariptir. Psikiyatri kurumlarındaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Engelliler ve diğer politik girişimler için ulusal strateji uygulanmalıdır. Roman azınlığın sosyal hayata katılımı için hala büyük çabalar gerekmektedir. Irkçılık, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlüğün her türüyle mücadele etmek için ilave çabalara ihtiyaç vardır."*²²⁸

²²⁸European Commission, **Romania May 2006 Monitoring Report**, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/monitoring_rep_ro_060516.pdf, (Erişim Tarihi: 15. 05. 2018), s.12 – 13.

SONUÇ

Doğu Bloğunun dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa kıtası için önemli bir dönüm noktasıdır. O döneme kadar Avrupa'daki bütünleşme çabalarının dışında kalan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa bütünleşmesine katılabilmesi için engeller ortadan kalkmıştır. Ancak uzun bir dönem dışı kapalı sosyalist rejimlerle yönetilen bu ülkelerde sosyalizm sonrası dönemde çözülmesi gereken birçok sorun varlığını devam ettirmekteydi. Avrupa Birliği'nin bu ülkeleri tam üyeliğe kabul etmesi için mevcut sorunların çözülmesi ve bazı alanlarda Batı Avrupa ülkelerinin standartlarına ulaşmaları gerekmektedir.

Romanya ve Bulgaristan'da da Avrupa Birliği üyeliğine engel teşkil edecek ciddi sorunlar vardı. Her iki ülkenin de ilk önce ekonomik olarak yeni bir yapılanma içine girip liberal ekonomik sistemi işler hale getirmeleri gerekmektedir. Bunun yanında ülke içi demokrasinin geliştirilmesi, yargının bağımsızlığının sağlanması, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, azınlık haklarının korunması, yolsuzluk ve suçla mücadele konuları bu iki ülke için Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda çözülmeyi bekleyen sorunlardı.

Bahsedilen sorunların çözümü için Romanya ve Bulgaristan zorlu süreçlerden geçmiştir. 2004 yılındaki beşinci genişleme dalgasında henüz hazır olmadıkları gerekçesiyle dahil edilmeyen iki ülke 2007 yılındaki ek genişleme dalgasında tam üyeliğe kabul edilmiştir. Her iki ülkede de önemli reformlar hayata geçirilmesine rağmen üyelik öncesi gerekli şartları tam olarak yerine getirdiklerini söylemek çok zordur. Günümüzde hala bu ülkeler özellikle ekonomik olarak Batı Avrupa ülkelerinin oldukça gerisindedir.

Bu iki ülkenin üyeliklerini Avrupa Birliği açısından değerlendirdiğimizde siyasal sebepler karşımıza çıkmaktadır. Avrupa kıtasındaki coğrafi bir bütünlük sağlamak, ülkelerin üyeliğe kabulünde Avrupa Birliği açısından en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Ayrıca SSCB'nin dağılıştından sonra uluslararası siyasette güç kaybı yaşayan Rusya'nın 2000'li yıllarda yeniden uluslararası alanda aktif konuma gelmeye başlaması ve bu iki ülkenin tekrardan Rusya ile yakınlaşma ihtimali Avrupa Birliği ve

Amerika Birleşik Devletleri için bir tehdit algısı durumuna gelmiştir. Bu da Romanya ve Bulgaristan'ın Birliğe erken denilebilecek bir tarihte kabul edilmesinin bir sebebi olarak gösterilebilir.

Öte yandan çalışmanın birinci bölümünde entegrasyon teorileri arasında değinilen, sosyal inşacılık teorisinin ortaya koyduğu, benzer kültür, tarih, etnisite, din gibi etkenlerin entegrasyon konusundaki tercihleri etkilemesi durumunun da söz konusu ülkelerin üyeliğinde tetikleyici unsurlardan birisi olduğunu söyleyebiliriz.

Avrupa Birliği'nin tam üyelik için aday ülkelerden beklentileri Kopenhag Kriterleri çerçevesinde belirlenmiştir. Bunlar önceki bölümlerde de belirtildiği gibi en genel tanımıyla ekonomik, siyasi ve hukuki konularda ülkelerin belli standartlara ulaşması gerektiğini öne süren kriterlerdir. Fakat Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri Kopenhag Kriterleri dışında Birlik çıkarları, jeopolitik sebepler, uluslararası konjonktür gibi birçok unsurun üye kabulü ve genişleme stratejileri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Bu çıkarımlar doğrultusunda Avrupa Birliği'nin liberal ekonomi, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi konularda belli standartlara sahip ülkeleri bünyesine kabul eden bir işbirliği örgütü olmanın ötesinde, ortak çıkarlar ve stratejiler temelinde varlığını sürdüren bir siyasi aktör olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye ile olan ilişkileri Romanya ve Bulgaristan ile olan ilişkilerine kıyasla çok daha uzun bir sürece dayanmaktadır. Yaklaşık kırk yıl sosyalist yönetim şekilleri ve dışa kapalı ekonomik düzenin hakim olduğu Romanya ve Bulgaristan'ın kısa denilebilecek bir sürede gerekli reformları sağladıkları kabul edilip bu ülkelere tam üyelik hakkı verilmiştir. Ancak Türkiye tarihsel süreçte liberal ekonomi ve demokratik yönetim biçimine sahip bir ülke olmasına rağmen Avrupa Birliği'ne adaylık süreci hala devam etmektedir ve yakın gelecekte de Türkiye'nin tam üyeliği için somut bir tarih henüz mevcut değildir. Bu bağlamda Romanya ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne uyum süreçleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecini ve bu süreçte kat ettikleri aşamaları inceleyen karşılaştırmalı bir çalışma, Avrupa Birliği'nin üye kabulündeki öncelikleri konusunda daha da kapsamlı bilgiler elde edilmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKÇAY, Belgin, GÖÇMEN, İlke, (der.). **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, 2. b.. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014.

AKTAR, Cengiz, (der.). **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İstanbul. İletişim Yayınları. 2002.

ARMAN, Mustafa Necip, MANDACI, Nazif, **Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler Halklar Parçalanma ve Bütünleşme**, 2.b., Ankara. Seçkin Yayıncılık, 2014.

ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa. MKM Yayıncılık, 2013.

ARI Tayyar. (der.). **Uluslararası İlişkiler Kuramları 2**. Eskişehir. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset. Ocak. 2013.

CANBOLAT, İbrahim S.. **Avrupa Birliği ve Türkiye**,5.b.. Bursa. Alfa Aktüel Yayınları. 2011.

CRAMPTON, R.J.. **İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar**. (çev. Emel Kurt), İstanbul: Yayıncılık, 2007.

COŞKUN, Bezen Balamir ve DEMİRTAŞ, Birgül (der.). **Avrupa Birliği ve Komşuları Fırsatlar ve Zorluklar**. Ankara. Elips Kitap. 2012.

COŞKUN, Birgül Demirtaş. **Balkan Diplomasisi**. Ankara. ASAM Yayınları. 2007.

COŞKUN, Birgül Demirtaş. **Bulgaristan'la Yeni Dönem: Soğuk Savaş Sonrası Ankara Sofya İlişkileri**. Ankara: Avrasya Strateji Araştırmaları Merkezi Yayınları. 2001.

DİNAN, Desmond. **Avrupa Birliği Tarihi**. (çev. Hale Akay). İstanbul. Kitap Yayınevi. 2009.

JIVKOV, Todor. **Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İç ve Dış Politikası**. (Çev. Aydın Arın). Habora Kitabevi Yayınları. İstanbul. 1979.

KAMİL, İbrahim, (der.). **Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar**. Ankara. Nobel Kitap, 2017.

KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, İstanbul. Beta Yayınları. 2014.

KAVALLALI, Murat, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: Avrupa Birliği - Romanya İlişkileri**. Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü. Ankara. 2006.

KAYA, Ayhan. **Avrupa Birliği'ne Giriş, Tarih Kurumlar ve Politikalar**. İstanbul. Hiperlink Yayınları. 2013.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası, 2. Cilt**, 9. b.. İstanbul. İletişim Yayınları, 2006.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası, 3. Cilt**. İstanbul. İletişim Yayınları. 2013.

REÇBER, Kamuran. **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**. Bursa. Dora Yayıncılık. 2012.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**. Ankara. İmge Kitabevi. 2011.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih: 1918 – 1994**. Ankara. İmge Kitabevi. 2009.

TEZCAN, Ercüment ve ARAS, İlhan. **Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar genişlemesi: AB36 mümkün mü?**, Bursa. Sentez Yayıncılık, 2015.

ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği El Kitabı(Kavramlar, Kurumlar, Kişiler)**, Ankara. Seçkin Yayıncılık, 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, b.3.. Ankara. Sinemis Yayınları. 2005.

VİOTTİ, Paul ve KAUPPI, Mark. **V. Uluslararası İlişkiler Teorisi**. İstanbul. Nobel Yayıncılık.

Makale ve Tezler

AĞIR, Bülent Sarper. “Romanya’nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu”. **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C. 8, S.30, 2012, ss.125-148.

ALGANER, Yalçın ve ÇETİN, Müzeyyen Özlem. “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri”. **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. C.23, S.2, 2007. ss.285 - 309.

ALTER, Karen J., STEINBERG, David. “The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community”. **Buffett Center for International and Comparative Studies Working Paper Series**. Working Paper No. 07-001.Ocak, 2007.

AÇIKMEŞE, Sinem Akgül. “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. C.1, S.1, Bahar 2004. ss. 1-32.

ARABACI, Ahmet. “Avrupa Birliği’nde Çıkar Temsilinin Gelişimi”. **Uluslararası İlişkiler**. C.5, S.17, Bahar 2008. ss. 73-103.

BAUN, Michael J.. ”The Maastricht Treaty as High Politics: Germany, France, and European Integration”. **Political Science Quarterly**. C.110, S.4, (Kış 1995 – 1996), ss.605 - 624.

BERGAJ, Jonida. “AB’ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliğine Etkisi”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. C.15, S.1 2016, s.29-72.

BULUT, Remzi. “Balkanlar Coğrafyasının Ticari Merkezi Romanya ve Ekonomisi”. **Ayrıntı Dergisi**. C.4, S.45, 2016, ss.46 - 51.

BÜYÜKTANIR, Derya. “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkısı”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. C.14, S.2, ss.1 – 24.

DAĞCI, Kenan. “Avrupa Birliği’nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün mü?”. **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 22-24 Ekim 2008.

CANER, Cantürk. “AB’ye Üyelik Perspektifinden Romanya’da Kamu Yönetimi Reformları: Yapısal Bir Analiz”. **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**. S.3, (Yaz, 2009).

CİVCİK, Başak. “Avrupa Birliği Genişleme Stratejisini Üç Ülke(Romanya Bulgaristan ve Türkiye) Açısından Analizi”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir. 2004.

CURVEYS, Armin. “The Road to European Integration”, **East African Community Law: Institutional, Substantive and Comparative EU Aspects**, der. Emmanuel Ugirashebuja, John Eudes Ruhangisa, Tom Ottervanger, Armin Cuyvers,, Boston: Brill Nijhoff, 2017. ss.22 - 42.

COŞKUN, Murat. “Avrupa Entegrasyon Teorileri Üzerine Bir Açıklama: Liberal Hükümetlerarasıcılık Ne Ölçüde Açıklayıcı?”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 2015. C.20, S.2, ss.387-395.

DİNÇ, Cengiz. “Avrupa Birliğinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktörler”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. 6(2), Ekim 2011, ss.201 - 233.

DİNAN, Desmond. “Fifty Years of European Integration: A Remarkable Achievement”. **Fordham International Law Journal**. C.31, S.5, 2007, ss.1118 – 1142.

GİLLİAND, Karin. CHARİ Raj.. “European Integration: Enlargement Now and Then: Implications for Ireland”. **Irish Studies in International Affairs**. C.12, 2001, ss.215 - 230.

GÖZKAMAN, Armağan. “Avrupa Savunma Topluluğu’nun Reddi Üzerine Bir Analiz”. **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C.7, S.2, 2014, ss.6 -19.

GRECİO, Joseph M.. “The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-Realist ResearchProgramme”. **Review of International Studies**. C.21, S.1, (Ocak 1995), ss.21-40.

HOUGH, Jerry F.. “Gorbachev's Politics”. **Foreign Affairs**. C.68, S.5, (Kış 1989), ss. 26 - 41.

KAYA, Emirhan. “Avrupa Birliği’nin Son Genişlemesi ve Balkan Üyeleri”. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C.18, S.2, Aralık, 2016. ss.213-233.

KARAGÖZ, Yelda. “Avrupa Birliği Demokrasi Anlayışının Aday Ülkelerdeki Demokratikleşme Üzerinde Etkisi: Türkiye Bulgaristan, Romanya”, **T.C. Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 2005.

KARLUK, Rıdvan. “Avrupa Birliği’nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi”. **International Conference on Eurasian Economies**. 2014.

KAYA, Sezgin. “Uluslar arası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. C.3, S.63, ss.84 – 111

LAERMANS, Huguette. ROOSENS, Paul, “The Enlargment of European Union”. **Ekonomis Praxia DBK**. C.18, S.2, ss.397 - 410.

MORAVSCİK, Andrew. “Preferences and Power in the European Community”. A Liberal Intergovernmentalist Approach”. **Journal of Common Market Studies**, C.31, S.4, 1993, ss.473-524.

MERCAN, S. Sezgin. “Siyasal Bütünleşme Kuramları Çerçevesinde AB Genişlemesi”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. C.10, S.1, 2011, s.67 – 83.

POLLACK, Mark A. “The New Institutionalisms and European Integration”. **conWEB – webpapers on Constitutionalism and Governance beyond the State**, N.1, 2008.

SCHİMMELFENNİĞ, Frank. “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union”, **International Organization** 55, 1, Kış, 2001, ss. 47–80.

SCHİMMELFENNİĞ, Frank ve SEDELMEİER, Ulrich. “Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research”. **Journal of European Public Policy**. C.9, S.4, Ağustos, 2002, ss.500 – 528.

ÖRAZ, Seçil. “Andrew Moravscik ve Liberal Hükümetlerarasıcı Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi”, **Turkish Studies**, S.6 C.1, Kış 2011.

ÖZLEM, Kader. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya’nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye ile İlişkiler”. **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**. S.12, (Kış 2007), ss.35 - 47.

SÖNMEZ, A. Sait “Avrupa Birliği’nin Komşu Bölgelere Yönelik Siyasal Açılımı: Avrupa Komşuluk Politikası”. **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. C.7, S.14, 2010, ss.113 - 122.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. AB’ye Genel Bakış. Rapor no: 2, Ankara, y.y.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa’nın İşleyişi Hakkında Antlaşma. Ankara – 2011.

YAPICI Merve İrem. “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Önemi”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. C.9, S.3, 2007.

YILMAZ, Rüştü. Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye’ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre),Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**. Ankara. 2008.

Elektronik Kaynaklar

Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, “Avrupa Komşuluk Politikası”, (Çevrimiçi), https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü / Karadeniz İşbirliği Örgütü, (Çevrimiçi), <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

AKÇT Kurucu Anlaşması, (Çevrimiçi), <http://www.ikv.org.tr/images/files/A1-tr.pdf>, (Erişim Tarihi: 21. 01. 2018).

Avrupa Birliği Genişleme Stratejisi Belgesi, (Çevrimiçi),

<http://sam.baskent.edu.tr/belgeler/152000karmabelge2.htm>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

Aslı P. Turan, “AB ve Karadeniz Sinerjisi”, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.WunbKaSFPIV>, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

Buket Ökten, “Romanya ve Bulgaristan’ın Avrupa Birliği Üyelikleri ve Sorunlar”, akademikperspektif.com, (Çevrimiçi), <http://akademikperspektif.com/2014/01/14/romanya-ve-bulgaristanin-avrupa-birliği-uyelikleri-ve-sorunlar/>, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).

Civitas, “Treaty of Rome”, (Çevrimiçi), <http://civitas.org.uk/content/files/TR.1.Treaty-of-Rome.pdf>, (Erişim Tarihi: 25. 02. 2018).

European Comission, 1998 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession, (Çevrimiçi) https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_EC-Regular%20Report%20Bulgaria_en_1988.pdf (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Comission, 1999 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession, (Çevrimiçi), https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_ECRegular%20Report%20Bulgaria_en_1999.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Comission, 2002 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards, Accession, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/bu_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Comission, 2004 Regular Report From the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

http://www.iri.edu.ar/publicaciones_iri/anuario/CD%20Anuario%202005/Europa/19-ue-amplia-bulgaria.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, Bulgaria 2005 Comprehensive Monitoring Report, (Çevrimiçi),

http://aei.pitt.edu/44549/1/bulgaria_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, Bulgaria May 2006 Monitoring Report, (Çevrimiçi),

http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-k/gde/06/monitoring_report_bg_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018),

European Commission, 1998 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1998.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, 1998 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report1999.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, 2000 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession, (Çevrimiçi),

http://aei.pitt.edu/44601/1/Romania_2000.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, 2001 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44603/1/romania_2001.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, 2002 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report2002.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, 2003 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/documente/regular_report2003.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, (Çevrimiçi), http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, (Erişim Tarihi: 22.04.2018).

European Commission, 2004 Regular Report From the Commission on Romania's Progress Towards Accession,

(Çevrimiçi),

https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2004/rr_ro_2004_en.pdf, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

European Commission, Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report, (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu/44607/1/romania_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 05. 05. 2018).

European Commission, Romania May 2006 Monitoring Report, (Çevrimiçi), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/monitoring_rep_ro_060516.pdf, (Erişim Tarihi: 15. 05. 2018).

Hak ve Özgürlükler Hareketi, (Çevrimiçi), <https://www.dps.bg/tr/>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

Lizbon Anlaşması, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

Hürriyet Gazetesi, 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Başkanlık Sonuç Belgesi (özet), <http://www.hurriyet.com.tr/10-11-aralik-1999-helsinki-zirvesi-baskanlik-sonuc-belgesi-ozet-38382577>, (Erişim Tarihi: 25. 04. 2018).

Milliyet Gazete Arşivi, “Komşuda Demokrasi Sınavı” (Çevrimiçi), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/6SaN_x2F_MjJOlqCNwSJSyo4Z_Q_x3D_x3D_, (Erişim Tarihi: 07. 03. 2018).

Milliyet Gazete Arşivi, “Halk Siyasete Küsmüş” (Çevrimiçi), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/qKQQAuO8_x2F_x2B_BICe2_x2B_JMNHQQ_x3D_x3D_, (Erişim Tarihi: 07. 03. 2018).

Tarihibilgi.org., Todor Jivkov Döneminde Bulgaristan, (Çevrimiçi), <http://tarihibilgi.org/todor-jivkov-doneminde-bulgaristan/>, (Erişim Tarihi: 05. 03. 2018)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi”, (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/302.html>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları, (Çevrimiçi), https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-kurumlari_45641.html, (Erişim Tarihi: 30. 02. 2018).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları / Avrupa Birliği Zirvesi, (Çevrimiçi), <https://www.ab.gov.tr/45631.html>, (Erişim Tarihi: 30. 02. 2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Bulgaristan Ülke Profili: Genel Ekonomik Durum”, (Çevrimiçi), https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bulgaristan/htmlviewerulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK159904&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=23241085341937122&_afWindowMode=0&_afWindowId=ac4ha5uhl&_adf.ctrlstate=gqczbssif_187#!%40%40%3F_afWindowId%3Dac4ha5uhl%26_afLoop%3D23241085341937122%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK159904%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dgqczbssif_191 (Erişim Tarihi: 12. 03. 2018).

The Schuman Declaration – 9 May 1950, (Çevrimiçi), https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_en, (Erişim Tarihi: 21. 01. 2018).

The Guardian, “Dolers Plan”, (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/business/1989/apr/18/emu.theeuro>, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).

Wikipedia.com: List of Presidents of Romania, (Çevrimiçi), https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Presidents_of_Romania, (Erişim Tarihi: 19. 03. 2018).

40 Years of EU Enlargement, (Çevrimiçi), http://www.europarl.europa.eu/external/html/euenlargement/default_en.htm, (Erişim Tarihi: 29. 02. 2018).